

colorchecker CLASSIC

x-rite

mm

№ 73.

1

Іван Крипякевич

Микола Голубець – Провідник по Галичині.

(Рецензія)

Микола Голубець – Провідник по Галичині.

Щоби рішити, як має виглядати провідник по Галичині, треба наперед уявити собі, для яких читачів він призначений. Я не поділяю думки, щоби який небудь провідник міг захопити т. зв. широку публику, – противно, оскільки можна думати з поширення аналогічного польського провідника Орловича, – за того рода лектуру беруть в руки тільки дійсно освічені люде, ~~з якимсь~~ що мають інтерес до якихся спеціяльних студій, нпр. мистецтва, природи, археології, льокальної історії, наукової туристики. У нас провідник купувалиб учителі серед. шкіл, дослідники мистецтва, фахові туристи, організатори і учасники пласту; широка публика цього рода книжок не знає, не цінить і уважає нудними, – требаб щойно довшої пропаганди, щоби її до провідника притягнути, требаб ~~і спеціяльних питань~~ у провіднику дати місце і таким питанням, що можна масову публику зацікавити (розумію національно-державницькі і військові – про це дальше).

Виходячи з повищої преміси, треба жадати від Провідника по Галичині, щоби він був не плитко-популярний, але основно-річевий, щоби дійсно освічений читач міг ним зацікавився. Чим більше подробиць з ріжних ділянок дає Провідник, тим він є цінніший; в деяких напрямках він повинен давати навіть пояснення більш основні, а Провідник Орловича притягає читачів ~~в~~ ріжнородністю своїх інформацій; але при цьому я чув нераз жалі, що ріжні важні питання він збуває занадто коротко і плитко.

Провідник п. М. Голубця ~~второ~~ в найзагальнійшім пляні є оснований на Орловичу, але автор майже при кождій місцевости, навіть третярядній, додає нові інформації; а важнійші міста оброблені з великим накладом праці й ерудиції, так що розрослися у малі монографії. Це прикмета дуже цінна, бо Провідник може використати не лише принагідний турист, але

богато з нього може навчитися і ~~міст~~ постійний мешканець даного міста (особливо, що монографій міст в укр. мові майже нема). Се поширення ~~та~~ круга інформацій уважаю великим успіхом праці п. Голубця.

Але рівночасно треба замітити і деякі нерівномірности в плані праці. Вдоволяючі і вповні достаточні є загальні відомости про місцевости, як час заснування, устрій, давню торгівлю, промисл і т.д. (Тут дещо можнаб скоротити, особливо такі вислови, що „король Жигмонт надав ~~право~~ магдебурське право" — вистарчить сказати, що місто того року дістало це право — не згадувати при кождім місті королів. Непотрібні вістки про побут того чи иншого короля в даній місцевости, — це занадто невільниче наслідування польських ~~[illegible]~~ провідників, де тенденційно пригадується давню польську владу в Галичині). Дуже солідно і всесторонно оброблена історія мистецтва, подано провірені відомости про час будови памятників, архітектури, відслонено імена малярів і т.д. З сього боку цей провідник буде притягати навіть Поляків — істориків мистецтва, бо в Орловичу ця сторона має богато хиб.

Натомість ~~за~~ не всюди належно підчеркнені національні і державницькі традиції ріжних місцевостей. Не можна сказати, щоби автор не розумів цих питань, противно на богатьох місцях він старається їх піднести, — але на жаль ~~[illegible]~~ література цих справ у нас убога і так розкинена по ріжних другорядних ~~[illegible]~~ виданнях, що нефаховому історикови тяжко їх зібрати. Підчеркну тут у хронологічнім зіставленню мої дезідерати:

Княжі часи треба трактувати як давній період нашої державности і пильно ~~підкреслювати~~ давати інформації, де і які лишилися по них останки. При більших городах (Галич, Перемишль, Теребовля) вичерпано ~~все точно~~ весь доступний матеріял, але нпр. Буськ, Белз не мають точного виказу князів. При городищах треба зазначувати, ~~чи в~~ котрі з них є з княжих часів (нпр. величаве Плісниськo, — про се Б. Янум, Zabytki przedhist. Gal. wsch). Ніде не зазначено куди ішла границя Галицької Держави (див. М. Кордуба, Границя Гал. Д). Треба звернути більшу увагу на боротьбу з Поляками у часи ~~перш~~ Казимира Вел., — нпр. геройську облогу Белза воєводою Дроздом, акцію Дедька, оборону Галича 1386 р. Сяків дістав магдеб. право від Юрія II Тройденовича. Варто згадати і Свитригайла (Косів).

!!! рація

В польські часи треба головний натиск покласти на національне і культурне життя міщанства. Автор бере під увагу одну тільки сторону — мистецтво: будови церков і їх прикрашення. Але тут треба ~~під~~ ще схарактеризувати організацію братств в ріжних містах, що ~~мали~~ заступали нинішні культурні економічні і політичні товариства; зібрати вістки про давні міські школи; доповнити дані про провінціяльні укр. друкарні XVII–XVIII в. (див. Грушевський Іст УР V, VI; Харлампович, Южнорусс. школы; Огієнко, Іст. друкарства). ~~Всі~~ Ріжні міста брали участь в літературі; треба б вибирати місце походження і могили старих письменників (нпр. Н. Вишенський з Вишні).

В XVII в. ~~звер~~ автор звертає увагу на ~~проби приєднання Галичини до~~ козацькі війни, але треба трактувати їх як проби приєднання Галичини до Придніпрянської держави — зібрати вістки про повстання по містах і селах 1648 р.

як Височана при Отинії (Томашівський, Нарад. руки, Prochaska, Łoziński Praw. i lew.). Пригадати, в яких місцях бували козацькі гетьмани (у противвагу побутам польс. королів) — б. Хмельницький, Виговських (Кохавина, Руда!), Дорошенко, Орлик.

Найменше опрацьований XIX вік. Требаб пригадати перші культурні організації — перемиське товариство 1817 р., діяльність членів рус. Трійці (мандрівки Головацького і Вагилевича, при Бубнищах, Уричі); місця уроджени праці і могили політичних діячів і письменників (Нагуєвичі!). Зібрати уроженців поодиноких міст (Яворів — Маковей etc.) Особливо „некрополь" важний для туристів. —

З політичного життя: рік 1848, ~~гвардії~~ нац. укр. гвардії ~~селянська~~ (прапори в Яворові, Бережанах?) від Кревецького селянська самооборона; епізоди з кровавих виборів (ближче про Горуцько etc.); місця осідків визначних політиків (Наумович ~~[illegible]~~ в Скалатщині). Перші „Просвіти" і взагалі читальні. Теперішні організації, преса etc.

Особливу увагу повинна знайти велика війна і спеціяльно 1918–20 рр. Требаб визначити місця боїв x), ~~лінії~~ головні боєві лінії, могили, памятники з ~~[illegible]~~ визвольної війни. Тільки в деяких місцях є згадки про ~~[illegible]~~ команди Укр. Армії, осідок влади ~~[illegible]~~ (Тернопіль! Станиславів докладнійше, місця урядів), місця переговорів з місіями і т. п. ~~Поширення~~

Поширення державницького і військового матеріялу (хоч би коштом зменшення деяких подробиць мистецької частини) є важне з огляду на скріплення традиції і також для позиєвання читачів з „широкою" публикою. Всіх тих дезидератів не беру ригористично: вказую тільки напрямку, але дуже добре розумію, як важко авторові ~~без~~ — при недостачі підготовних праць у нас — все те виконати.

Але і в теперішнім виді уважаю працю п. Голубця дуже корисною для ~~пропаганди~~

Найважніше !!!

x) NB Добре було б, якби Герв. Калина видали поазбучний спис місцевостей, де були бої або замітнійші вогнищі Подій 1918–19 р. — є дуже читане подібне полісове видання Бріз Рогуцкий 1863 р.

ознайомлення публики з Галичиною, для скріплення ~~...~~ льокальної традицій, пізнання мистецтва і туристичних цілей. Праця повинна б появитися друком як найскорше.

Що до укладу – я уважав би доцільнійшим поділ на повіти. Але як автор вже вибрав поділ по залізничим лініям, треба б змінити порядок розділів, бо вони занадто точно тримаються схеми Орловича.

Не міг я перестудіювати праці основно і ~~за~~ щодо подробиць розділів і місцевостей не даю оцінки.

Принагідно тільки замітив я недогляди:

Львів – східну довжину (не ширину) подати від Гриніч, в степенях і мінутах. Церква св. „Миколи – пояснити „юридика". Ц. Пятницова – додати св. Параскеви.

Перемишль с. 4: Ростислав не є ідентичний з Берладником!; мітра перемисова вивезена Москалями; згадати епископів XV–XVII в., деякі з них се визначні культурні сили.

Белз – ~~...~~ оборона Дрозда за Людвика угор.

Кутвір к. Задвіря – нема замку, хоч знищений Москалями двір і вирубаний свіжо парк.

Біля Нового Милятина – твориться укр. відпустовий Старий Милятин.

Про Буще вийшла якась нова праця (автора не присадую)

Про Ярослав – окрема праця Орловича.

Про Ряшів нема?

Назви місцевостей провірити: Милятин не Мілятин; Борки великі чи Бірки? Рокітно чи Рокитно?

Львів 16 X 1927

Іван Крипякевич

5

Др. Волод. Балан.

ст.

а) Св. Вечір X. Гарм. Полку У. Г. А. 1919 (1-3)

б) Св. Вечір в Дольомітах. (1-2.)

в) З Іст. Визв. Війни Америки і України
Битва над рікою Брендівайн (1-4)

Др.Володимир Ґалан
Комдт батерії 2/ Х.У.Г.А.

СВЯТИЙ ВЕЧІР Х Гарматного Полку У.Г.А. 1919 .
(Гарматчикам Х Гарматнього Полку на спомин.)

На приказ Начальної Команди У.Г.Армії,перший Корпус мав відійти на південь в район Балти.Згідно з приказом корпуса Х Гарматний Полк начав свій похід з місцевости Демидівка-Гнівань через 'Шпиків,Красне, до с.Копіїївки під Тульчином .
Вечером 23 грудня ст.ст. прибув ~~наш~~ полк до с.Копіївки і там став на ніч.Команда полка примістилися в попівстві а поодинокі батерії на краю розлогого села.
Зачало мести снігом,мороз припікав чимраз гірше а тут усміхались нам привітні теплі хати.
~~Наш~~ полк мав тоді повних 4 полеві батерії по 4 Гарматі муніційну валку,харчевий ~~відділ~~ та булавний відділ-разом 8 00 людий та 1000 коний.З цього числа поверх 300 гарматчиків було хорих на плямистий тиф або виздоровці з нього-нездібні до полевої служби.Був це радше полевий шпиталь полка,бо цих хорих ми возили з собою з місця на місце а здорові гарматчики повнили при них службу санітарів.Для перевозу хорих ми брали по 40 -50 підвод і так відбували похід на південь.
Та мимо цих відносин наш полк в той час був чи ненайкращою боєвою частиною Галицької Армії.
З дня на день маліли наші сили.З кождим днем походу прибувало 20-30 нових хорих.Сегодня прийшла черга на команданта полку отамана Кирила Карася.
Вправді він ще держиться,однак це питання дня,коли горячка звалить його з ніг.
Значковий хор.Сокологір та я належимо вже до цих. які перебули тиф ще в осені.Глузуємо з химерної долі, бо всеж таки вона нам зичлива-.Старшини хоріють по черзі і це задержує боєздатність полку.
Та наші втрати в гармашах і старшинах страшні.Недавно помер командант муніцийної валки,командант 4 батерії поручник Балешта, лежать хорі командант полку,командант 3 батерії ~~[illegible]~~ четар Козак,сегодня захорів в другій батерії хор.Будзан та справник тоїж батерії булавний Колибаба,а рахунковий ст.десятник Рогатинський ледви волоче ногами.
Хто не пройшов тифу глядить з жахом в будуче,хто паде слідуючий.
А кождого дня серед морозу,ми проходими 30-40 миль на південь!
Ніч з 23 на 24 була дуже бурлива та холодна.Звідавши батерію та вартових я пішов на свою кватиру та скоро заснув.
Ранком о год.4 жемчить телефонічний приказ,явитися негайно в команді полка.Зібравшись на борзі я вхопив свій револвер та з моїм вістовим Кравцем побіг в команду,де застав вже значкового,вістових батерій та гарматчиків булавного відділу.Отаман Карась лежав в ліжку і з вигляду його лиця я зрозумів положення.

"Пане Отамане,голому слухняно мій прихід!зголосив я комендантові полку.
"Здорові були"-прошепотів отаман Карась,хотів піднятися нестало сил і він знова звалився на постіль.
" От скосило"- прошепотів він а лице аж горіло горячкою.
Я підійшов близше,він взяв мою руку на привитання.
" Чувсь дуже погано,мабуть вже не встану скоро.Тому покликав вас ,передать Вам команду полка.Ведіть його по нашій боєвій традиції на славу Україні",-і тут знова стиснув мою руку а по його зболілому лиці пробігла лепонька усмішка.Він уснув.
Вишовши в другу кімнату я дав приказ батеріям до відходу до с.Войтівців.Полк рушив в похід о год 7 рано до Тульчина де ми обідали а відтак під гору і до місця нашого постою.
По дорозі стрінули ми нашу знакому батерію з боїв під Львовом з 4 гарматного полку а її командант пор.Бучак лежав непритомний на возі-теж жертва тифу.
Вже бачимо перед собою с.Войтківці,розлоге воно і як кожне українська село має великий став та греблю.
Хор.Герман з кватирщиками батерій жде на нас перед селом та справляє кожду частину на її місце.
Хорі вже на кватирах,кухні варять вечерю а от.Карась на кватирі в місцевого священника,який занявся хорим дійсно по батьківське.
Відвідую хорих,щоб побажати їм Веселих Свят а тяжко хорих може треба буде відставити до шпиталю в Тульчині як сказано в корпуснім приказі.
Та на саму згадку про шпиталь,хорі зриваються на ноги та благають залишити їх при батерії.Коли прийдеться їм вмирати так хай при полку.А то вони вже майже здорові а в шпиталі жде їх не минуча смерть.Розпитують про свої коні,коли йдемо на Галичину...
Я потішав що скоро,хай тільки виздоровіють...
В другій кватирі 6 гармашів лежать на соломі,в горячці не пізнають нікого тільки чути конвулсійні оклики...
Жінка порається та з ляком глядить на хорих ,прохає прислати когонебудь їй до помочі..
Між новими хорими бачу кремезного хорунжого Будзана Він недається недузі та вона його зломила.Накрившись військовою шинелею він приляг на лавці а на ній долівці на соломі лежить непритомний Булавний Колибаба.
"Як почуваєте себе Будзан",питаю.
" Трохи лучше сегодня,тільки голова та ноги як збиті. Чи ми надіялися коли на таке Різдво? питає.
Потішаю його що недуга перейде і він за кілька днів буде знова на своєму коні.
" А хто їхав на ньому сегодня?"-питає вже трохи врадуваний.
" Ніхто"- кажу-"всі хорі нікому їхати".
Звідавши хорих я зайшов в мою батерію,бо там ждали на мене з вечерою.Не було місця зібратися всім і ми ставши біля кухні зачали веселі балачки як то кутю варять

в зборівщині,Сокольщині,золочівщині і других повітах звідки походили батерійці.Побажавши собі взаїмно веселих свят ми заспівали "Бог Предвічний" і всі похиливши голови розійшлися на свої кватири.
Я пішов до полкової кватири де зібралися команданти батерій і готовилися до вечері.Та вона була якась дуже сумна.Нові хорі в батеріях,відступ ,ніяких відомостий куди відступаємо..Гарматчики думають,що ми скриваємо правду перед ними,та ми самі не знаємо нічо більше крім корпусних приказів.
Місяць і пів наша Арміа заключила перемирє з Денікиним в надії на відпочинок,ліки,одяг.Від цього часу себто 25 листопада до сегодня в походах від Вороновиці до Липівець і Казятина а друга батерія дальше аж під Бердичів а відтак прикриваючи відступ I Корпуса через Махнівку,Калинівку,Винницю і Гнівань добарається аж до Тульчина.А всюди лишаєм трупи,трупи і трупи....
Ми ввійшли в комнату от,Карася.Він теж відчував на собі весь тягар і моральну відвічалність за доручений йому полк. Рішено ,щоби на слідуючий день я виїхав до команди корпуса -яка мала прибути в Тульчин і там ще раз представити положення полку та жадати відпочинку,хоч пару днів.
"Панове Старшини"-промовив от.Карась,"бажаю Вам Веселих Свят та здійснення наших мрій.Можливо,що мені прийдеться вскорому відійти від Вас і тому хочу пригадати Вам що X Гарматний Полк У.Г.А.записав свій шлях в історії відродження нашої держави кровію своїх гарматчиків.
Без огляду,як не закінчиться ця боротьба, нашим завданням передати несплямлену традіцію полка нашим нащадкам так як ми її розуміли в наступах на Тернопіль,Теребовлю,Золочів, Винницю Калинівку,Ситники Київ.Житомір,Кодню,Бердичів і сотню других.І коли ми на старости літ стрінемося ,прямо глянемо собі в очі і скажемо;ми сповнили своє завдання перед народом після наших найкращих сил.В нашому полку не було дезертирів а всі видержали до кінця на постах де їх поставив наш нарід."
Підно в ночі вертав на свою кватиру,готуючись вже в думках до виступу в команді корпуса.
Сніг скрипів під ногами,по хатах ще блимали світла а декуди доносилися крики хорих.
Над всім царила ніч,наче голосячи світови ~~Бог Предвічний Народився~~ скривала перед галицьким полком радісну вістку,що

БОГ ПРЕДВІЧНИЙ НАРОДИВСЯ.

Филаделфія,Па
Грудень 1932.

Др.Володимир Ґалан

Св тий Вечер в Дольомітах.
(Воєнний Спомин з 1914)

Рішенням з.артилерійської бригади,14 корпусу австрійської Армії,розвязано хвилево школу запасних старшин а однорічних охотників розділено до дальшого вишколу до поодиноких батерій,розміщених на італійській границі. Мене і 7 других приділено до першого гарматного полку до батерії в Венетських Альпах,на площині Бухенштейн.

Наше прощання з запасною батерію було на загал дуже радісне.Як не як- але желізна карність школи протягом чотирох місяців далася кождому в знаки і ми бажали зміни,якаб вона не була.Самий факт,що через сім днів не буде між нами десятника Цайса,котрий кождого дня сипав нам"касарняний" арешт,ні кімнатного команданта вістуна Фобля ні навіть нашого невідступного товариського команданта(Камерадшафт команданта) формайстра(старшого гарматчика)Вернера-впливав на кождого і годі було скрити нашу тайну радість.
Вправді деякі "зупаки"(так ми звали підстаршин,які служили в Армії по скінченім речинци служби)старалися охолонути нашу радість,вказуючи нам,що наш новий командант,сотник фон Обермайер дуже строгий і щойно він зробить з нас добрих вояків.Десятник Цайс сумнівався однак в здібности нового нашого команданта,бо коли він не міг з нас зробити нічого,то і сотник не потрафить. Бо- казав він " і в Парижу не зроблять з вівса рижу" а це не бувала річ в Армії,щоби з "цивільної" банди однорічних було яке військо.
Вправді перед нашим відходом він трохи змінив свій погляд пращаючи нас словами:"Я певний,що не буду стидатися за Вас перед сотником .В право в бік,Марш!!
З містечка нашого постою Бріксен ми виїхали желізницею на Франценсфесте,вітак пречудною долиною ріки Рієнц-Пустерталь- до стації Ст.Лоренц,недалеко містечка Брунек. З відтам долиною річки Ґадер(Ґадерталь) через Ст.Леонгард до Корвари.Околиця прегарна,а своїм виглядом нагадує нашу гуцульщину.Тільки гори високі,високі....
З Корвари розкривається перед нами пречудний вид Дольомітської дороги,яку замикає ледівець Мармеляда((3354 метрів).Там теж місце нашого призначення а саме площина Бухенштейн з твердинями Араба і Кампічелльо.
Однорічних приміщено в граничній місцевости Пієва, в готелю Тіроль,над річкою Лівіналонґо Кодеволє,якою сяме проходила границя.Там теж додано невідступний військовий додаток а саме кімнатного і товариського команданта,такіж типи як в запасній батерії

Кождої хвилини ждали війни з Італію тому заказ збли-
тися до границі,чи з місцевим населенням,яке
зве себе Венетами,прямими потомками Римлян і чомусь
дуже малого росту.
Сотник дійсно давав нам"школи".Кождого дня на вправи
на площу біля твердині,яка розсілася там неначе велика
фетонова попуха,Перед твердинов рівна площа,це охорона
перед наступом ворога.Сама твердиня наїжена копулами
з яких видніють гирла армат,машинові кріси,довкруги
глубокий рів висаджений кілчастим дротом,з електричним
забійчим проводом.Високий,другий рів,а дойно там твер-
диня,наче старинний замок,з вузькими проходами,мешканням
залоги а глубоко під землею муніційні склади.
Входу стереже постійна варта і лише на довіл старшини
впускають нас звідним мостом в середину.
Идемо на обсерваційну вежу і звідтам розкривається
перед нами пречудний вид Дольмітів,на тлі самих
гірських шпилях наші стежі на лещетах а дальше гирла
гармат італійської твердині звернені на нас.....
Вечером поворот на кватиру,провірка,школа
і сталення перед товариського команданта в полевім
оруженю....
На святий вечір відпущено нас на кватиру
скорше,щоб приготовити вечерю,роздати почту та дарунки
які наспіли з запілля для війська.Товариський командант
був не свій.Не казав наставитися до провірки а взявши
свої листи,читав їх на ліжку.Це робили і однорічні
Один за другим вимикався з кімнати-щоби хоч на хвилину
думкою злучитися з рідними.
На дворі дув холодний вітер з гір,небо блистіло звіздами
всюди царила мертва ,гірська тишина.
Нечайно,залунав з твердині гарматний стріл...
12 година.
Однорічні підходять до товариського команданта.
Він і досі сидить на ліжку,наче здрімався,в руці держить
щільно кусник паперу і фото графію.
Пане фомайстер,бажаємо Вам Веселих Свят.....
Ніякої відповіди,лице не ворохнулося.

Лікар стверднв смерть від удару серця.В руках фомайстра
найшли фотографію його донечки та листа:
"Мій Таточку,відколи мама померла я така самітна,прий-
деш до мене на Святий вечір?.....

З твердині линули по шпилях дольомітів відгомін пісні
Тиха Ніч ,Святя Ніч
а там в долині лежало тіло фомайстра,який
відійшов,щоб злучитись з своєю донечков
Святий Вечір.

Филядельфія
Грудень,1932.

Др.Володимир Ґалан.

З ІСТОРІЇ ВИЗВОЛЬНОЇ ВІЙНИ АМЕРИКИ І УКРАЇНИ.

Битва над ріков Брендівайн.

Тринайцять американських кольоній виповіло послух матірному краєви- Англії та проголосили свою незалежність.Безсмертним актом-Декларацією Незалежности виданим 1776,вони стали нетільки бунтарями в очах Англії але і загрозою цілого тодішнього суспільного ладу.
Бож Декларація Незалежности голосила нний світови нові основи державного права,нові поняття про суверенність держави та її жерела.Король перестав бути власником країни а вся влада находить свое жерело в волі народу,висказаній його вибраними представниками. Кождий нарід-коли вважає це потрібним для свого розвою може кождої хвилі вийти зі злуки з другою державою і творити свое власне державне життя.
Англійці,занятий в той час другими справами,легковажили собі цей новий "бунт" одної частини британської імперії. Аж літом 1777 р.командуючий британський генерал Гове рішив розгромити ворохобників та заняти їх тимчасову столицю- Филаделвію.
Зібравши всю британську фльоту та 18000 правилного війська він рушив з Ню Йорку та думав ними підійти прямо під Филаделфію заливом ріки Делавар.Стрінувши тут перешкоду пливе дальше на південь до заливу Чесепік і там висаджує військо.та спрямовує його на Филаделфію.
Дорогу заступає йому генерал Вашінгтон з малою,невишколеною армією ними,яка під могучим напором британців відступає крок за кроком,без більших боїв.
Щойно тепер пізнав небезпеку Конгрес,який радив в Филаделфії і на борзі стягає рекрутів і невишколених шле їх в розпорядження Вашінґтона.
Британські війська підходять чимраз близше під Филаделфію і Вашінґтон рішається звести з ними рішаючу битву,щоби піднести духа армії.
Розміщення військ Вашінтона.

Для цеї битви дібрав Вашінгтон дуже догідний терен а саме східний берег річки Брендівейн біля Чедфорд.
Ранком 11 вересня 1777 війська Вашінгтона уставились до бою в такому порядку,ліве крило на південь від Чедфорд було під командов ген.Вейна,центр біля Чедфорд під командов ген.Ґріна і артилерія Протора,праве крило дальше на північ під командов ген.Саллівана.Всего приблизно 12000 війська.
Британські розміщення війська.

Ранком 11 вересня британці заняли місцевість Гемортон

Ген.Гове здавав собі справу,що пройти ріку чоловим наступом буде дуже тяжко.Тому він ділить свою армію на дві частини.а саме 6000 геських наємних військ під командою ген.Книпгейзена висилає прямо на Чедфорд а 12000 війська під командою ген.Корнвалліса висилає 15 миль на північ в обхід правого крила Вашингтона.З цею частиною йде сам ген Гове і вона спокійно проходить західний доплив Брендівейн біля Трімблфорд і східний доплив біля Джефферісфорд. Біля год 4 з полудня бритийці вже формувалися до наступу на....зади Армії Вашінгтона з Осборн Гілл.

Корнваліса

Ген.Книпгейзан так зручно прикривав цей маневр,що стягнув на себе всю увагу Вашінгтона,дуже галасливим наступом на Чедфорд.Щойно біля другої години дізнався Вашинтон від старого патріота Чейні,що бритийці обходять його праве крило.Він дає приказ ген.Г-рінови перейти ріку та розбити ген.Книпгейзена і відтяжити ~~нно~~ праве крило ген. Саллівана.

Чейні

Колиж прийшло донесення що бритийці вже формуються до бою з Осборн-гіл Грін цофає війська на старі позиції а війська ген Саллівана зміняють фронт до Бірмінгем та під напором відходятть на ~~горб~~ Баттл Гілл. (Баттл-гілл

~~Бірмінгтон~~ Бірмінбгем)

Тут вивяується завзята рукопашна боротьба і цей горб ~~переходить~~ протягом сорок пять ~~мінут~~ хвилин переходить одинайцять разів з рук до рук.Там в бою ранений і Лафаєт. (Лафаєт)

Міжтим ген Книпгейзен атакує війська Вейна і Гріна і проходиьть ріку.Війська ген.Вейна відступають в перелякy, не повідомивши навіть ген.Гріна і тим виставляють в небезпеку його ліве крило,яке мусить відступати.

Під страшними бритийськими ударами з двох сторін фронт Вашінгтона заломлюється і відступає в повному замішанню Лише завдяки надходячій ночі вдалось схоронити американську армію від повної загибелі,зібрати розбитки та начати їх реорганізацію.

Американські втрати виносили 2000 вбитих і ранених,бритийські шість сот.

Гове заняв Филаделфію без бою - а недалечко від нього в Валлей Фордж Вашінгтон готовився до послідного удару...

Валлей фордж

Наша Армія і воєнні студії.

Битву над Брендівейн я мав нагоду вивчити зі старшинами 79 дивізії,які обїхали весь фронт і мали видати свої думки про тактику вождів.Для мене було це дуже цікаве, бо нагадувало мені в великій мірі нашу визвольну боротьбу, нашу армію та її організацію.І наша Армія як і Армія Вашінгтона мала силнійшого противника,була слабо вишколена,організувалася в часі боїв,не мала ~~[illegible]~~ достаточного числа фахових старшин і була змушена брати чужинців до проводу своїх операцій.

Ця поїздка вказала мені,яке велике виховавче значіння мають такі студії боєвищ,їх пляни,тактику вождів,розміщення військ,та вивчення терену.Ось оден примір.

В 1910 та 11 році я брав живу участь в організації пласту

в золочівській гімназії.Від тодішнього поручника австрійської армії а відтак начального вождя Галицької Армії Стефанова ми одержували військові мапи і протягом двох літ знали кожну доріжку,кождий горбок біля Золочева.Наступали і обороняли ріжні позиції а після одного такого наступу на гору під Ясенівцями наша чета попала на перешкоду в формі тернини.Ми пройшли та наші"мундури "виглядали пожалься Боже...

Та цей досвід став нам скоро в пригоді.

В Липні 1919 р.Галицька Армія відкинула поляків на лінію Гологори-Скварява.Три дні йшли безперервні бої,щоби проломити ворожу лінію,та нам нестало набоїв.Небуло чим відбивати ворожого протинаступу і наша армія начала відступ.Батерія 2/10 прикривала відворот аж до Золочева а коли і їй нестало набоїв залишило для оборони одна гармата та а прочі відтупили взад,з відступаючим корпусом.

Завданням цеї гармати було здержання наспупу ворожих панцирних поїздів,та здержання бодай хвилево ворожого наступу,щоби дати змогу пройти нашим відступаючим військам гостинцем на Тарнопіль.

Гармата скрилась біля корпми на роздорожі Почапи-Княже .З чола гарматів ллється горячий піт .Вони доносять решткі набоїв .Хорунжий Будзан,старий досвідчений вояка сам наставляє приціл,бо кожний стріл має своє призначення. Всі глядять на нього,наче моляться,щоб стріл попав... Насвистів стріл і на желізничім торі піднялась курява. Ворожий панцирник тікає взад...і нарешті шлях на Тарнопіль вільний...Стріл за стрілом йде на ворога і він здержує свій наступ.Та його артилерія найшла нас..і сіє шрапнелями довкруги корпми а ми лиш ждемо ..щоб їм відповісти. Гостинець на Тарнопіль вже пустий і наше завдання скінчене.Корпус відійшов ми остали самі;десять кінних гарматів одна гармата і десять набоїв.

Оставимо гармату? біля гостинця

Нізащо в світі!Гарматі стягають гармату в рів і так бігом доходимо на Глинянське передмістє Золочева.Місто наче вимерло.ні живої душі.По дорозі забрали ще кілька раненних коней та всяких воєнних припасів,які залишила відступаюча піхота.Желізнича стація була вже в руках ворога і нам відступ відрізаний.По дорозі я забіг до дому о.Ю.попращався на бсрзі та дав приказ рушити на брідське передмістє а відтак пільними доріжками на Козакову гору.Як ми проїхали не знаю.Тямлю тільки,що приходилось нам випрягати коні і тягнути гармату самим, лісовою доріжкою не мож було проїхати.Гарматі падали від умучення,та про залишення гармати ніхто і чути не хотів.Коні рвали посторонки і якийсь селянин дав пару волів щоб нам помогти.Де були наші частини ми не знали.А коли дійшли до Козакової Гори,перед нами наче на долоні розкрилось містечко Золочів а там дальше цілі кольони ворожого війська.

Така ціль трафляється гарматам раз в рік і не буває це гарматі Галицької Армії, коли б дозволив ворогові на такий парадний марш.

Умучення десь зникло і Будзан знова сидить на гарматі і готовить приціл і то на нашу церкву оо.Василіян, бо якраз там проходить ворожий полк. Засвистів один стріл, другий третій, знялась курява і весь ворожий полк розбігся по полях і Наступ і побідний похід здержала одна гармата з Козакової Гори.

--- --- --- --

Біля 6 год. ми злучились з десятим полком. До бригади пішло вже звідомлення, що наша гармата страчена, батерійний комендант і гармані вбиті.
Коли я розказував командантові полку пок. от. К. Карасеви куди і якою дорогою гармата відступала він здивовано спитав мене: Звідкіля ви знаєте цю доріжку, яка нема на карті? На це я відповів;
Пане Отамане, голому слухняно, що я був пластуном золочівської гімназії.
Таке случилось не тільки мені але і другим пластунам золочівської гімназії, бо всі вони в той час були старшинами нашої армії.
Заключення.

Зміняються роди оружжа но основи воєнної тактики незмінні. При вивченню битви над рікою Брендівеин всі старшини 79 дивізії були згідні в тому, що плян ген Гове, вибір місця і переведення самого наступу відповідає всім вимогам і нинішної воєнної тактики та був можливий тільки на основі точного знання терену.
Без сумніву і батерія 2/10 булаб остала під Княжем коли б не знання терену придбане при українських пластунах в 1911 р.
Тоді ми вчились воєнної тактики в теорії, та тепер можна її вивчити з дійсних подій в кождій околиці.
І хто спише цю гісторію українських боєвищ, з військової точки погляду, зробить велике і корисне діло,.

Филаделфія, Па
22 лютня, 1933.

№ 79.

15

Ілля Рогатинський

а) Козацький гимн (ст. 1-2)
б) Тиф, що жнива в 4-кутнику смерти УГА (ст. 1-9)
в) Лисинецька позиція з 15. квітня (й інші) (ст. 1-9)
г) Булавний Стефан Курій (ст. 1-3.)
б) Батерія пор. Вол. Галана. (ст. 1-3)
д) Глухівські Вільні Козаки. (ст. 1-2)

Ласківці дня 22 липня 1927.

Хвальная Редакция Червоної Калини.

Вже два роки я збераюсь післати Вам деякі воєнні матерали (з Україньскої війни) котрі я позберав в свій Альбом і в частинно мені удалось принести єго до дому: часьть єго пропала бо я був передав досить своїх записок референтови воєнних меморіалів при нач. Команді поручникови Володимиру Бабяку, котрий при нашім протибільшевицкім перевороті зістав розтрілений правдоподібно в Балті, а з єго драгічною смертию, пропало богато наших цінних матеріалів записок і документів нашої визвольної війни. Часьть моїх записок пропало як я лежав хорий на тиф в часі нашого переходу до більшовиків, а часьть мабуть пропало, в нашій X бригаді пізнійше 2 гій червоні, (з II корпуса) где ми там були передали списану цілу книгу на 600 сторінках рукопису і 400 фотографії всяких боєвих епізодів і фотографій портретів, тих котрі найбільше відзначились в боях, з бувшим воєнним кореспондентом з Грицьом Апостолом (бувший студент політехніки) котрий на власну руку і намову Ст. Караса списав історию X бригади з окрема X арт. полка. Я єму помогав зберати матерали своєї батерії і деякі збірки з Петлюрівскої армії з котрими нераз зтикались в боях. Та книга (рукопис) здаєтьса пропала в перевороті, бо я всюди за нев питав, і писав до Гриця Апостола котрий в переворот був виїхав до Київа, (где остався там до нині), где мені пише що єї був передав до команди II чер. бригади тим старшинам, котрі тепер вже нежиють. То здаєть ся попало в більшевицкі а може і польскі в руки, но кінець кінців єї уважаю за пропавшу, бо нігде нечув з неї витягів щоб було печатане, або уміщені фотографії.

Мені удалось принести свій денник воєнний, і спис приватний воєнної діяльности 2 батерії поручника Володимира Галана 10 арт. полка от. Караса. Там є майже списана вся воєнна діяльність єї від початку марця 1919 р під Львовом аж до капітуляції в маю 1920 році. Є там богато воєнних звітів, полкових і бригадних довірочних наказів, котрі мені давав мій поручник Галан, до занотована в моїй Пропаматній воєнній книзі, до збірника воєнного котрого писав Гриць Апостол висше згаданий воєнний зберач матеріялів, котрий мав заразом апарат фотографічний з котрим ми оба лазили всюда там де був бій і де могло бути памяткове в нашій історії Укр. визвольної бородьби. Сей висше згаданий чоловік Гриць Апостол був з мого села бувший академик (студ. Краківскої політехніки) попав еще в російский полон 1914 році яко рекрут однорічний где звітам вернув в листопаді 1918 року з загоном ім. Гонти з от. Долудом і бувшим тогди штабскапітаном Карасьом (пізнійший наш отаман полка.) У Львові на Замарстинівскім вітинку в бою (в листопаді 1918 році) ми там стрітились і звітам я перший раз познакомився з штабскапіт. Карасьом (я був при машінгверах у Львові з 15. п.п. з першу до 14/XI на Почті з поручником Бабяком пізнійше на Замарстинові.) Судьба судалась так що я пізнійше був в полку отамана Караса разом і своїм краяном Гр. Апостолом котрі мене оба намовили щоб я зберав воєнні меморіяли літературу (всякі пісні нові стрілецькі свій збірник) а також помогати висше згаданому. Хоть я простий селянин, немаю більшого висиколеня як сільску школу, невмію написати так по ученому по висше стилю, як то катуть

Чи зібрав хто в части ті розтріли і карні експедиції і всіх наших українських мучеників в часі нашої голгофти. Одиноке видавництво Червона Калина заналась сим високо патріотичним ділом, за що честь Вам. Я простий селянин перебувши майже цілу Українську Кампанію дуже відчуваю потреби списана і занотована так пропадаючих цінних воєнних памяток і коли я вичитав у Вашім виданю Календарів Чер. Кал. щоб Вам присилали воєнні памятки, я зберав ся вже кілька разів Вам відписати, і дещо на пробу подати, но все мені чось трохи маркотно мені простому мужикови, братись за перо писати якусь воєнну літературу, позаяк я до того непокликаний немаю ученого письменицького хисту, а навіть стилю і письма, тільки одну добру волю. Неписав я до Вас еще тому бо знаю є вже тілько нових письменників, бувших старшин, поетів критиків деб мені простому сьмішитись себе, і я вірив що до кількох літ всьо буде докладно посписувано і занотовано.

На жаль вже 7 літ як минулась Галицька Армія я не чув щоб яке наше наукове видавництво заналось списанєм загальнов Великов Історийнов Української Галицької Армії. Оден Капустинський наш Генерал зачав в III томах Похід Ук. Армії так до Київского періоду став в III томі і далі нечути нічого в єго дальші історичні воєнні праці. Кілька старшин У.Г.А. і У.Н.Р. писали свої спомини чи то в мізерних книжечках чи журналістичних фейлетонах на тім кінець збиранє нашої воєнної Історії. На сім місци я апелюю до наших всіх Укр. учених старшин і наукових установ з окрема Тов. Просвіту, Вид. Червону Калину і Наук. Тов. ім. Шевченка, щоби зачали зберати і написали Велику Історию Української Армії від часів У.С.С. часи Революцию, Армію Центральної Ради, Гетьманьщини Директорії, і Галицької і рух з повстань. Прошу приймити сї мої побажаня, а я від себе

можу також передати скромні свої памятки коли невисьміяти мене. На пробу посилаю до Вас воєнний хронольогічний опис і смерть мого Отамана Кирила Караса. Чи добрий він до друку то Ви сами осудіть: Ви учені; (а може трохи задовгий,) но від себе я з твердту, що там є описано то є один документ правди; там нема нічого фальшивого і брехливого, бо я то уложив на підставі моїх денних записок і старшиньских звітів котрі мені передавали, а також зі свого воєнного Альбома. Заразом посилаю Вам кілька своїх стишків воєнних котрі я учивсь укладати на Українські війні. Чи мають они яку вартість то прошу провірити, коли суть за слабі або цілком нездалі, то киньте їх до коша, бо я знаю, тепер вірші пишуть на инакший спосіб, і суть люди як Лепкий, Купчиньский, котрі можуть ще богато гарного засьпівати нам воєнного. Я так собі на пробу посилаю до Вас, хоть маю їх подібних досить, но встидно мені більше ученим показувати. Колиб Ви на случай хотіли видрукувати (Про смерть Отамана Кирила Караса) в Календарі Черв. Калини на 1928 рік, і зажадали більше дечого, я дуже радо прислав би Вам то що висше описував, а навіть прислав би я свої меморіали до Історії 2 батер. 10 арт. Полка в II томах (книжках рукописах). Посилаю кілька малих знаток фографій, бо більші знятки пішли до книжки Інтр. X. Бригади і 10 Арт. Полка; котрих може і ніхто небуде видіти. На случай колиб Ви видрукували в сегорішнім Календарі мій рукопис, так ручу Вам наш Союз Кооператив в Теребовли замовить найменьше півтисячки примірників Календарів а наша Ласковецька кооператива найменьше хоть 100 пр. кал. а се тому бо богато стрільців з нашого повіту було в полках Караса і в 10 бригаді, і всім інтересно буде видіти друкований опис воєнного спомину.

по редакторски неможу писати еще чистим стилістичним правилом, бо я ~~[illegible]~~ еще раз твер-джу, що я простий селяньский син, а позаяк я був довгим сьвідком наших деяких історичних моментів хотівби я щоб то непропало за марно в забутя, я буду просити Вас панове учені котрі збераєте історию нашої Укр. війни і революції, можу подати Вам богато матеріалу не по з Україньскої війни Галицкої Армії, але також і з Україньскої революції від 1917 року з місяця марта где я сам був і бачив своєми очима, не одно що до сего часу нігде нездибав печатане. От напри-мір таку Вартоломеївску ніч в Глухові з 7 на 8 цьвітня 1918 р. (где 175 Батуриньский полк (давний царский) за Киреньского з Українозований) вів завзяту борбу з тодішними Червоногвардійцами (Команд. большевицького Ременова) з ~~[illegible]~~. (Він був зробив в Глухові переворот ~~[illegible]~~ проти большевиків) разом з Вольним Козачеством отм. Мірзеренка, котрих пізнійше сильна армія большевицка, Команданта Ременьова була обкружила в Глухові пропаматії 7 і 8/4 1918 і вимордувала 1824 людий. (За Гетьмана оголошу-вали спис всіх побитих Глухівчан. Межи убитими в пало більша половина жидів, котрих большевики вимордували до щенту як в місьті так і по селах. Ту страшну різню я видів на свої власні очи, і нажаль нездибав нігде до сего часу щоб було описане і печатане в нашій літературі, а се дуже інтересне і важне до історії Україньскої революції. Я сам вратував тогди кілька жидівских душ від дикої карної еспедиції Московских варварів. Я був тогди австрійский полонений, в часі тих страшних часів я служив в Вольнім Козачестві, но где прийшла скрута я перебиравса в австрійский мундор і був знов невтральний пленний. Дальше маю записки жидівских погромів, і масових

большевицких розтрілів на Чернигівщині особливо Глухівщині до приходу Німців. Тогди большевики масово нищили жидів яко галапасів працюючого люду: Українські війска дуже боронили жидів аж доки они цілком не пішли на службу червоних варвар. — То нігде тепер я нездибаю щоб було записано. Цікаво мені чи знають наші Жидівскі патріоти кілько большевики вирізали жидів в Глухові Стародубі і иньших місцевосьцях. —
Дальше маю записки і спис наочних сьвідків страшної події, в Марті 1919 року розтріланих — 78 галичан стрільців з армії Директорії в Бердичеві коло водокачки (котрі попали в полон в відступі в руки большевиків, а котрих стріляли також кілька жидівских студентів большевиків комісарів котрі були також при тій екзикуції. Богато маю записок з тих сіл где ми переходили з галицков армійов, где большевики розтрілювали наших укр. студентів і бувших козаків при Укр. армії. Маю богато матеріалу із жидівскої большевицкої конд-розвідки, котрі масами шпьонували наш ~~зво~~ український рух на Україні, дуже провокували, і доносили большевикам котрі масово нищили український активний елемент. То на жаль мало в нас занотоване, а прецінь, то має належати до нашої Голгофти 1918 — до 20 року
Дальше маю записки з боїв у Львові ті місьця де я був, особливо бої на Почті і коло Почти. На жаль як я ще раз, кажу, у нас богато ся пише, і пишуть чорт зная що, а дуже мало у нас занотовано таких історичних воєнних памяток нашої Українськоі Мартирольоґії котрих пізьнійше конечно буде тра. Напримір чи зібрав хто до сего часу докладно Історию руху повстань на Україні; мені незвісно хоть я в части дуже стежу за літературним рухом нашої визвольної доби.

Ласківці 11 квітня 1930.

Хвальная Редакция!

І знов посилаю Вам свої рукописи. Згори прошу Вас неставитись до них остро критично бо то єсть сирий матерял, котрий потрібно красше обробити і обґрунтувати. Аж не письменник ані вчений а звичайний селянин котру лише маю свою самоосьвіту; аж з морального свого обовязку від початку Української революції; і цілу воєнну кампанію що я її щасливо перебув від 1го листопада у Львові аж до дротів Фризриківки я докладно списував у своїм деннику, зберав воєнні памятки і нині хочу Вам вченим котрі Ви до того покликані передати ~~Вам~~, щоб Ви то всьо використали для будучої Історії У. А. котра боролась за Велику Ідеї України.

Тому прошу ще раз возьміть під увагу мої рукописи. Тамті що я Вам післав і ті що нині посилаю. — Нинішні рукописи мені здалось було переписати їх на красшім папери, поправити деякі реченя і ортографічні блуди, но що мені забралоб більше часу, а я спішився, бо Ви писали в Літ. Чр. Калини у 3 числі щоб найдалі посилати свої спомини до кінця березня бо пізнійше небудуть рукописи використані до ~~Чр.~~ друку Календари Чр. Кал. на 1931 р.

Тому буду просити Вас, Ви вже сами обробіть їх на красше; і буду дуже Вас просити умістіть щось хоть трошки з моїх праць у Календари Червоної Калини на 1931 рік або в Літописи Ч. Калини,

а я Вам за то відвдячусь тим, що пришлю свіжі мої рукописи а також дуже рідкі фотографічні знятки з Укр. війни.

Про Глухівский погром я подав докладний свій опис до Просвіти где Шанов. голова п. М. Галущинський обіцяв умістити в Календарі Просвіти. /З него подав я тілько два фрагменти. на місячники до Черв. Калини.

Рівнож подаю Вам чотири фотографічні знятки щоби Ви їх використали.

Звертаю маленьку увагу до будучого нового Календаря Ч. К. Невміщуйте на переді него оголошень, но назад, бо се псує єго початковий вигляд. Розширіть єго хоть до 200 сторінок, уміщуйте більше ілюстраций, розуміється наложіть зато і висшу ціну.

З сим поки що кінчу бо дуже спішу, а дуже прошу коли отримаєте мої рукописи повідомліть мене карткою, чи Ви їх коли визискаєте.

Остаю до Вас
з глубоким Поватанєм

Ваш на услугах

Рогатинський Ілия
бувший стар. десят. 10 арт. полка
2 батерия поруч. Галамаго
тепер в Ласківцях
~~перен~~ р. Mogielnica
ad Trembowla

20

№ 81.

Голинський Петро

Перехід і перебування У.Г.А.
в большевиків

Підхорунжий У.Г.А. Голинський Петро.

П Е Р Е Х І Д І П Е Р Е Б У В А Н Н Я

У К Р А Ї Н С Ь К О Ї Г А Л И Ц Ь К О Ї А Р М І Ї

У Б О Л Ь Ш Е В И К І В.

Події і враження з часів перебування частин У.Г.А.

в Одессі від лютого до липня 1920.року.

Спогади

З Одеси

ПЕРЕХІД І ПЕРЕБУВАННЯ УКРАЇНСЬКОЇ ГАЛИЦЬКОЇ АРМІЇ У БОЛЬШЕВИКІВ.

ПОДІЇ І ВРАЖІННЯ З ЧАСІВ ПЕРЕБУВАННЯ ЧАСТИН УКРАЇНСЬКОЇ ГАЛИЦЬКОЇ АРМІЇ В ОДЕССІ, ВІД ЛЮТОГО ДО ЛИПНЯ 1920.

Заки ще приступлю до самої теми, уважаю вказаним запримітити слідуюче : В часі злуки / о скільки про таку може бути мова / Української Галицької Армії з большевиками та весь час її перебування у них аж до цвітня 1920.р. то есть до переходу її на бік Петлюри, чи Поляків, був я в Одессі.

Прихід большевиків застав тут не мале число Галичан. Була своя Збірна Станиця, була довший час своя команда частин, лічниця та два приюти для виздоровців. Кромі цього багато Галичан було розкинених по всіх лічницях міста а багато здорових старшин та стрільців жили тут приватно, на відпустках. Моїм завданнєм уважаю представити судьбу галицьких частин та поодиноких людий за весь час більшевицької влади в Одессі, відтак арештування, життя в тюрмі, вивезенне до Харкова та все те, що ми там переживали до кінця червня 1920. року/се/ до часу, коли мені трапилась нагода виїхати з границь комуністичного раю, в Естонію.

Рім минає від часу, як все те діялось. Замеркла в памяти неодна подія, забулось неодно призвище, не памятаються більше всі ті кривди та знущання над невинними, що за них ми нераз присягали криваву пімсту - на справу стараюсь глядіти більш холоднокровно. Вправді на згадку тих важких часів тепер ще годі здержатись від гніву і обурення, то однак всіми силами старатисьму представити поодикі події " сіне іра " а враження такими, якими вони " гік ет нунк " були.

В часі коли довершилася злука Галицької Армії з большевиками, перебував я в Одессі, в приюті для виздоровців Української Галицької Армії. ч.II., який поміщався в гарній приватній віллі, над мо-

рем,при вулиці Чорноморській.ч.5.Головна большевицька сила була ще далеко,ще Миколаїв був в руках добровольчої Армії,коли в місті вже ходили чутки,що наші на фронті вже ввійшли в порозуміння з большевиками,та нам нічого боятись червоних,бо вони нам близчі чим Денікін.Симпатії для большевиків стали ще більші,коли перед самим їх приходом,розійшлися чутки,що на Одессу не ідуть комуністи Москалі а українські боротьбісти.Стрільці тим не дуже журилися та не багато проте думали,за те старшини дебатували днями та ночами.Одні клали на них всю надію,та вижидали як спасителів,другі не вірили і боялись.Неабиякий страх опанував наших старшин в приюті,коли в їх руки попала якась підпольна комуністична газета,друкована на українській мові,в якій була поміщена відозва до наших стрільців,де взивано наших стрільців до різні старшин.

Часопис той видістав був десь сотник – суддя Др.Курдяк. Коло себе зібрав він кільканайцять старшин та стрільців та за три дні до приходу большевиків виїхав з ними послідним транспортом в район розположення галицьких частин.Там між своїми надіялись вони бути більше безпечним.Між иншими виїхали були тоді з приюту поручник Яримович,поручник Миськів,поручник Федак та поручник Ярослав Заблоцький.Ті,що лишилися в Одессі стали асекурюватися на всі соки.Один потайки перед другим заходив до чеського і австрійського,конзуля,аби заосмотритися в паспорт.І я також заходив нераз до конзуляту за документами австрійського полоненого.На довший час ніякої немав я з того користи.Стали вони мені в пригоді щойно в Харкові в липні 1920.року.

24

чоловіка високого росту, з кучерявим чорним волоссєм та загненим типовим семіцьким носом. Називався Варшавський, 6/ імени собі не пригадую.

Він був дуже товариський, входив зі всіми в розмову, казав, що смерть йому вже на карку, бо стоїть під закидом шпіонажі в користі Польщі. Виговорював на совіти, на комісарів на комуну та тягнув других майже силоміць за язик. Біля мене лежало двох одесських купців, які вже третій раз сиділи за спокулацію а радше за то, що не йотіли, чи не могли окупитися контрольним органам. З ними я близче пізнався і вони не радили мені з пускатися в диспуту з Варшавським, бо він сам предсідатель одної з чрезвичайок, мабуть з Петрограду, яких кілька під той час заїхало до Одесси, аби місцевому реввоєнтрибуналови дати поміч в борбі з контрреволюцією.

Я остеріг сейчас отамана Гарабача, та ще декотрих инших наших, що за часто пускалися з ним в диспуту.

Дня 2, мая ще одна група наших в більшій части стрільців з Харчевого складу, що був тоді в Балті та санітарів з лічниці в Тирасполі. Протоколів ані ніяких зізнань з нас не стягали, кождий виповнював лиш анкету, де треба було дати лиш відповідь на більше чим на шістьдесять родів ріжних питань. Хто пускався на бляґу, мусів бути дуже обережним та глядіти, аби одна відповідь не перечила другій, при тім тямити добре, що раз написав, бо пізнійше в тюрмі діставали ми ще раз подібні анкети до виповнення, А горе тому, який давав ріжні відповіди на ті самі запити. Його підозрівали, тягали на зізнання а як се був старшина, то міг таку бляґу строго відпокутувати.

6/ Чи є він ідентичним з Бронським - Варшавським, висланником Червоного Хреста Совєтської Росії у Відні не можу певно сказати, бо того послідного не мав я нагоди бачити. Здається, що буде той сам, бо описи особи товариша Варшавського з Відня, подавані мені людьми, що його з лиця знають, годяться в повні з виглядом його в Одессі.

не раз пробував їх намовити до внесення скарги в Городенський Комітет на цілу Команду. Но свого не діпняв. Чи Бельський ділав тут сам чи був лиш орудієм в руках Чрезвичайки, яка хотіла бачити Галичан скомпромітованих, або відтак було їх за що судити, - не знаю. Се друге однак більше імовірно.

Свою ціль, іменно внести оскарження проти Галичан і отамана осягнув Бельський пізнійше з помочю двох людий, що були якійсь час на службі в нашій лічниці а то лікаря Шора та сестри Бродської. Лікар Шор в часі повнення служби в лічниці побирав там харчім натурі а кромі того заходив до кухні на обід. Через те заходив нераз в колізю з отаманом, який не міг дозволити на того рода приктику. Раз оба так посварилися, що отаман викинув дипльомованого врача в часі обіду з кухні. Від тої хвилі Шор став великим ворогом не лиш самого отамана але і всіх Галичан, бо ті йому признавали рацію. Сестра Бродська Зосима повнила до місяця квітня службу в нашій лічниці. Тому що була венерично хора та заразила двох наших санітарів до того не морально поводилася лікар Мантуляк в порозумінню з отаманом відправили її зі служби, ще перед приходом Золотаревської до лічниці. Мимо цього приходила вона сюди дальше на харчі, поки отаман не заборонив стрільцям пускати її до лічниці.

Ті двоє людий стали тепер в пригоді Бельському. Він зробив до реввоєнтрибуналу донесеннє, що в галицькій лічниці істнує контрреволюційна орґанізація з отаманом Горабачом на чолі. Шор і Бродськая була свідками.. Хто знає відносини в нашій лічниці з того часу, з окрема отамана Гарабача для того подібне підозріннє видаєся не лиш безпідставним але і смішним. Инакше розсудив справу ревтрибунал, який знайшов отамана Гарабача винним, та як ми в Харкові довідалися, велів над ним виконати присуд смерти.

Вертаю ще до допитів і протоколів, які з нас стягали

слідователі в тюрмі. Одного раного дополудня приїхало їх двох на автомобілі. Зайшли на наше подвірре, поставили собі стіл під муром та стали урядувати. Оба судді зовсім не робили враження людий того звання. Молодший літ коло 18, мабуть ще гімназист сів за столом і пише, другий про котрого говорили, що був різником на що і впрочім його візономія здавався вказувати, задає питання:

Візвали раз мене.

– " Ваша фамілія, товариш ? " – питає старший.

Я сказав.

– " Сколько лет, где родились...? Хххххх

Хорошо.

– " Ви контрреволюціонер ? ".

Нічого подобного, кажу я. Українець з галичини, сам в революції брав активну участь а контрреволюціонерів тут ніяких не знаю.

– " Но всьо таки, ви стоїте більше за Петлюру, чим за нашу робочу – крестянську власть ?

Ніколи в світі – кажу я. Петлюра іде тепер проти нас з нашими ворогами і ніхто більше за нами не стоїть.

– " Так значить, ти не контрреволюціонер ? Посмотрим. Так виглядав цілий допрос – нічого більше тим не питали. Я бачив цілий плік актів, які розглядав сліпий суддя, та дуже дивувався звідки і тільки набралося. Були там всілякого рода старі легітимації, кілька листів приватні нотатки, які [illegible], бо не мали [illegible] ого значіння. Яким чином однак вони попали [illegible] Чрезвичайку [illegible] хиба може товариш політрук Бельський.

Хочу згадати ще про один потрясаючий епізод з тих часів тюрми, якого многі з наших були свідками. Одного [illegible] пополудни зїхало на тюремне подвірре два авта та більше число кавалерії. Були комісарі з Ч.К., які мали з собою зібрати на місце страчення кілька найцять присуджених на смерть контрреволюціонерів. Були [illegible] здебільша люди старші віком і самі майже інтелігенти місцеві. І зібрано в головнім вестибулю [illegible] присуд. Перед виведенням позволено старому священникови, що також з нами був відправити [illegible] в тюремній [illegible] І. [illegible]

~~[illegible]~~ на Товарну, ~~[illegible]~~ просто до вагонів. Охорону переобрав комуністичний баталіон, спроваджений спеціяльно в тій цілі з Ананієва. Рекрутувався в переважній части з одесських та поблизьких жидків а призначеннєм його була оброа з повстанцями, серед яких було не мало Галичан.. За те і кипіли вони від гніву на нас та обіцювали как слєдуєть справитись з нами сейчас за містом. В кождім вагоні назначили одного з поміж нас старостою, який мав головно відвічати за те, що в вагоні нікого не бракне. Над вечір поїзд рушив, Кождий розложив як міг вигідно в дверах оба караули і староста вагоновий старший десятник Старик. Моє місце було біля сотника Когута Миколи, який вповні зібраний стояв біля дверий та диспутував з часовими. Коли часові умучені сном спали і стали глядіти вигіднющого міста, сотник Когут вискочив з поїзду, заки вони стаки стріляти вспів вже добре скритися. Аби встримати поїзд стріляли наші червоноармейці так довго поки стало патронів. Поїзд їхав дальше та здержався доперва на найблизшій стації а здержувати його не приходило нікому на думку, бо часові з других вагонів стріляли по дорозі до кождої ворони, яку бачили. На стації зголосили часові командантови про втікача. Висилати погонню було вже за пізно, до того темна ніч на дворі. Сотник Когут був вже уратований, ходило ще о нашого старосту Старика, який мав відвічати головою за першого втікача. Його помилували лиш завдяки часовим, що признались до вини.

Другого дня над вечір приїхали на станцю Трихати у віддалі 35 верств від Миколаєва. Ту часть дороги мали ми вже відбути пішки, бо міст на Бозі був зірваний ще добровольцями а большевики не брались навіть його справляти.. Тут серед поля чекали ми три дні в вагонах, поки прийшов по нас особий баталіон Миколаївської Ч.К. На цілу дорогу видали нам ще в Одессі по два фунти хліба, тому хто лиш мав щось лишнього з біля або одягу став міняти у залізничників та селян за хліб. Вже другого дня по нашім приїзді на ~~[illegible]~~ стацію було там повно селян, які питали найбільше за сіллю, цукром і сірниками. За дві коробки сірників можна було дістати бохонок хліба а за сорочку або які старі штани доставалось ще і кіль-

кілька фунтів масла,та кілько хто хотів грошей..За те за гроші у них не купив ніхто навіть кусника хліба.Того дня не було між нами ні одного голодного у кождого було припасів на кілька наполизних днів.Наші караули а головно їх команданти та вся визна варта гляділи на все те дуже завдрісним оком.Вони зробили між собою совєт і на другий день ранку не дозволили нікому з нас відсалитися з вагонів а селян яких зїхалася велика сила за " манufактурою " відогнали далеко від станції.Командант военкому з прочими достойниками стали оглядати по черзі всі вози і переводити як найточнішину ревізю.Вони заорали у кождого всьо лишне а лишним було у них все те,що було в клунку,навіть друга доора пара білля.Відтак стали господарити самі караули,та стягали з кождого лучші сорти одягу,обуви а у декого навіть послідну сорочку.В замін давали драні зовсім неможливі до ношення штани та гімнастьорки.В мить були ми передягнені а майже половина без ніякої обуви.Один стрілець з мойого таки вагона лишився в самих тільки підштанках та блюзці,бо не хотів на себе взяти дряних ватованих штанів,в,яких роїлося від вошей. Сотник Фешур з Золочева лишився босий і без сорочки а тіло прикривав обдертою зимовою " фуфайкою ".Таким і я лишив його в початку липня 1920 в Харкові.Я сам вийшов не найгірше,бо кромі лишнього мусів вправді виміняти штани і черевики за те зумів виратувати загортку. Найбільше було мені жаль черевиків,бо були зовсім нові а місто них дістав я старі ходаки без занятків оба з лівої ноги.Ще прикрійше було дивитись як червоноармейці таки при нас продавали поробоване біле та одяг селянам за великі гроші.

Так сиділи ми в вагонах серед поля повних три дни доки Миколаївська Ч.К. не вислала по нас свої ескорти. Наші нові сторожі були вже зовсім другі люди,майже самі Українці з Миколаєва.До нас ставились з початку майже рівнодушно,відтак прихильно навіть по товариськи,коли дізнались хто ми такі і якумпереходили судьбу.Таки

того самого дня пішли ми полями в напрямі Миколаєва аж зайшли під вечір до німецької кольонії Гальбштадт, де розложились на нічліг. Командант подбав за харчі та лишив нам повну свободу. З того скористало багато людий, бо ранком при численнню бракувало сорок, переважно старшин. Ми пішли дальше поки над вечір прийшли в Миколаїв. Нас примістили в салі бувших старшин чорноморського фльоту, де поміщався рівночасно особий баталіон миколаївської губернської Ч.К. сейчас над лиманом Буга. Ми були майже на свободі бо ніхто з неї не користав бо без обуви і пів нагому годі було показуватися до міста. Два рази в день уряджували мітінги, на яких було вже чути і українську мову. Пятнівали головно зраду Галичан на фронті. В инших держава казали ждалаб нас за те неминуча смерть але совітська влада нам все прощає як лиш покинено наші узькі національні предразсудки, та спільно з ними віддамо себе на службу вищій ідеї - добру міжнароднього пролетаріяту.

В нашім імени вислано було у Москву телеграму де ми себто осуджуємо поступок наших на фронті а всі як один непохитно остаємо дальше при совітах. За короткий бо всего чотиродневний час побуту в Миколаєві вспіли собі Галичане зєднати симпатію не лиш особаго баталіона але майже всіх службовиків Ч.К. Вони стали телеграфічно хлопотати у визших властий дозволу аби нас оставили в Миколаєві. Тут мали ми повнити службу караульних Але центральні власти на се дозволу недали а чим скорше казали відставити в Харків. В супроводі караульної сітні виїхали ми в перших днях червня через Єлисаветград, Знаменку Кременчуг. По тижневи прибули ми на місце призначення та сейчас з двірця їомандрували в Чреззвичайку. Ту пересмотрили документи а відтак до порішення справи, яке мало прийти з Москви примістили тимчасово всіх в миколаївських казармах де поміщався третий запасний совітський полк Юґзапа / південно западного фронта / Всіх нас тоді було більше пятьсот, яких розділено на менші ґрупи, та поприділювано до поодиноких совітських сотень на харчі. Ми спали разом з Червоноармейцями в казармах. Ріжниця була лиш та, що вони спали на при ах а ми на

підлозі, вони в день ходили на вправи а ми робили порядки в поміщеннях та на подвірю, копали лятрини, та працювали в місті. За те одержували харчі. Кромі цього було нам заборонено виходити з казармів. Новобранці рекрутувалися з самих майже Українців з Харківщини. Кромі них було в кождій роті стале число корінних Москалів з північних ґуберній. Лиш вони мали зорую і, повнили службу та при їх помочи переводили тоді большевики мобілізацію на Україні. Між новобранцями а їх товаришами з півночи панували вічні незгоди та сварки. Кацапи клалися спати сейчас з вечера, наколи хахли під той час найбільше забавлялися. Музика, співи і танці перетягалися нерез по півночі. З большевицького ладу були дуже невдолені а неодин в голос хвилився, що був у батька Махна. Про галицьку армію знали з поміж них лиш одиниці, в більшій частиуважали нас за Петлюрівців та и дуже прихильно до нас відносилися, Петлюра був для нас по батькови Махнови другим героєм. Новобранців довго тут не держали. Їх відправляли цілими транспортами в північні ґуберній Росії, найбільше в Уралъ. Через се ніхто не хотів голоситись до війська, а дезертири укривались цілими масами по лісах. Привілеї мали хиба ті, що добровільно голосилися до кавалерії, бо їх таки сейчас відправляли на фронт.

В однім з касарняних забудовань поміщався красноармейський клуб і театр імени Люначарського, де кождого дня пополудни відбувалися мітінґи та лекції комуністичного строю. Раз в тиждень давали тут концерт або театральну виставу. Кождого дня вечером, як лиш смерклося відбувалися під голим небом кінематоґрафічні вистави. Фреквентація мітінґів, концертів та вистав була примусова для всіх. В тій цілі мала комячейка спеціяльних нагнячів, яких не раз треба було більше боятись чим командантів і комісарів. Всі мітінґи і концерти відбувалися в більшій части на російській мові лиш деколи давали малі українські штуки та співали українські пісні. В театрі над сценою висів великий портрет Леніна, на право Люначарського а на ліво Троцького. Під Троцьким був ще Маркс, а відтак доперва в малень-

кім форматі образ Шевченка.Напкси виключно російські. Заходом Галицької групи К.П.б.У.було для нас уряджено кілька мітінгів.Товарищ Сіяк і товарищ Конар приходили до нас кождого дня та старались на кождім кроці полегчити нам долю.Завдяки Їм команда південно - західнього фронту визначила спеціяльну комісію,яка мала розслідити справу масакри Галичан на двірці в Одессі та ограблення нас під Миколаєвом.Виновники мали бути покарані.Самі большевицькі військові власти походились з нами людяно та робили нам скоре звільнення з інтернування.Але в тиждень по нашім приїзді наспів приказ з Москви всіх Галичан відставити в концентраційний табор до Харкова.В Харкові лишилися лиш немічні,хххххххххххххххххххххххххххххх підлягли осуду комісії та цивільні,які до Галицької Армії не належали о скільки могліся доказати документами.В той спосіб лишилось 72 осіб,яких звільнено з інтернування та віддано під опіку галицькому ревкому.В казармах мали ся ще лишити так довго поки не одержуть приміщення відповідного в заводах та совітських інституціях.Я належав також до тих,що остались в Харкові.Деякі одержали роботу дуже скоро,але з казарми виходити не мали зовсім охоти.Так приміром Доктор Загайкевич Маріян одержав місце на трудовім університеті,сотник Левицький Осип з Золочева і підхорунжий Майковський Михайло при всеукраїнськім видавництві,сотник Фещур з Золочева і підхорунжий Захарясевич при контрольнім відділі Ч.К.на двірці.Платня однак була дуже мізерна,одягу не давали ніякого а харчі були такі,що при них працювати було майже неможливо.Найлучше ще було в казармах і тому ніхто не хотів звідсілля рухатися.Надії на лучше особливо що до одягу не було ніякої,бо ми бачили як червоноармейців відправляли обідраних,напів босих на фронт. Серед того кождий лиш глядів нагоди,якби звідси видістатися.Одні задумували виїхати на села в полтавську губернію,аби там шукати роботи у дядьків,другі зачали старатися о документи на виїзд назад в херсонську губернію,де легко

можна було приміститися на німецьких кольоніях. Лиш двох о нас задумувало за всяку ціну видістатитсь поза границі большевицького раю. На підставі документів, що вспів я їх захоронити в часі цілої дороги виїхав я і четер Клим Вігарин з транспортом бувших австрійських полонених до Москви, відки в серпни 1920. приїхав до Відня.

Так виглядає в коротці в чертах коротка історія переходу і перебування деяких галицьких частин і поодиноких людий у большевиків, Спомини з тих часів не дуже приємні. Прикро було дивитись як народом нашим правили чужинці як судьбою наших селян і робітників в імя соціялізму кермували ті, що від ряду літ являлися визискувачами та піявками, як раз на їх шкурі, а до всякої праці, що приносила добро для загалу чули і чують відразу. Прикро було також глядіти, як вони безчестили все те, що нам найдорожше, як нарочно нищили все те, що українське.

№ 82.

33

Др. Микола Матура
хор. УГА.

Герої дня

Др. М. Матура
хор. У. Г. А.

Др. Микола Ма-ра
хор. УГА.

1 34

Треба переробити

Герої дня.

~~В Карпатах~~

Рік 1919. Мотневу морозну ніч ~~прошив~~ розбив гук ручних гранатів. Що сталося? ~~дивуюсь~~. За хвилину прибігає задиханий стрілець і поквапно говорить. „На трету ~~частину~~ чету у Фільварку напали Поляки". Робимо алярм і за кілька вже хвилин ціла сотня стрільців у розстрільній пнеться на гору в напрямі ворога. До наших ух долітають крики змішані з гомоном крісових стрілів. Від часу до часу чуємо голосний зрив ручних гранатів. Хтось каже: — то наші спевністю бороняться. Хлопці, вперед! ~~чим скорше~~ як нога швидше на гору! паде приказ. Добігаю задиханий на вершок гори ~~і виджу~~ бачу, як ~~цілий~~ Фільварок де містилася наша частина горить, ~~наслідком підпалу противника~~.

Темна ніч від пожару дещо розяснилася, а ми побачили мов на долоні ворожі частини. Було їх в пятеро більше як нас. На вершок гори добігає останній стрілець зі ~~машиновим крісом~~ скорострілом а з ним чет. Д. Посипався безустанний град куль в долину, а гомін в морозну, тиху ніч був такий сильний, що приказ „здержи огонь" був безуспішний. Ще довго так клекотіло,

аж доки стало стрільцям набоїв. Ворог розбився спершу на всі боки, (пізніше очунявши і не скупив нам також своїх залізних гостинців.

Та всеж таки наш несподіваний протинаступ був для противника такою несподіванкою, що він забравши під ослоною ночі своїх ранених подався назад. Вже свитало, коли чути було останній крісовий вистріл. Зробилося тихо мов би ніщо ніде не сталося. ~~В душі родились сумніви, що сталось з тими, які перебували на фільварку~~

* * *

День був дуже поганий. (Снігом курило). З під снігу витягнено кілька трупів й занесено до близької шопи.

Пане хорунжий — кличе старий досвідчений десятник. Тут недалеко в хаті лежить на катафальку труп польського лєгіонера. В мить пішли ми туди. В хаті лежав забитий ворожий воєн. І дійсно — ~~була свята правда~~. ~~Лежить труп~~ оплакуваний старим батьком. ~~Виходить~~ стамативо, ~~що таки свої забили його в нічній суматосі, незнаючи в кого стріляють.~~

Нашу мовчанку перериває спазматичний плач старця „Я не позволяв — нехотів... Всеж таки він втік на другу сторону... А нині... нині він труп... бо то він привів їх усіх тої ночі... ~~то кара для нього... кара Божа~~... ~~то кара... кара Божа~~...

* * *

83.

Олександр Лаврович Мельник
/некролог/

37

Галицькі Частини Гал. „Армії" на Волині (Скиталець)

Цей — додаток

15 березня минає 12 літ з дня трагічної смерти бл. памяти Олександра Макаровича Мельника, звірськи замордованого темними силами в місті Дубні на Волині, на становищу Дубенського Повітового Комісаря У.Н.Р.

Покійний походив родом з селян села Півче, Будержської гміни, Дубенського повіту (нині Здолбунівського пов.) на Волині. Родився в 1889 році. Після скінчення 2х клясової народньої школи, поступив до Малинських сельсько-господарчих ремісничих клясів (на Дубенщині), але остаточним фахом вибрав собі телеграф на залізниці (Здолбунів, Козятин Озеряни). В 1910 р. був прийнятий на військово морську службу, попавши в кляс (школу) радіо-телеграфістів фортеці Кронштадт на Балтійському морі. Завдяки своїй працездатности, енергії і здібностям, покійний О.М. був залишений в радіо-телеграфній школі указателем (вчитель молодих телеграфістів) і те становище займав до початків Великої Російської революції, відаючи разом з тим Рентгенівським кабінетом в радіо-телеграфній школі.

Відчуваючи велику потребу володіти відповідною освітою для будучої службової карієри, покійний О.М. пильно зайнявся самоосвітою (~~для буду~~) на військовій службі і після грунтовної підготовки, з успіхом здав іспит на „аттестат зрілости" (матуру) в 1915 р. Кронштадській гімназії.

З вибухом Російської революції, Покійний Олександер Мельник починає працю по організації українців-моряків на Балтійському морі і переведенню в останніх в Українську Чорноморську Флоту, а в решті й Сам залишає чужу північну сторону (в ранзі поручника Флоти) і переходить на Україну, стаючи до праці в морськім міністерстві і на чорнім морі. Після квітневого Гетманського перевороту покійний Олександер Мельник залишає морську службу і переходить на посаду телеграфиста на залізницю. З вибухом листопадового повстання в 1918 р. приймає діяльність в рядах повстанців, займаючи становище „господаря" Першого Волинського повстан. Коша, а опісля районного Комісара залізнично-телеграфичної служби - Здолбунів-Красне.

Коли виявилася злочинна проти-державна праця Дубенського Повітового Комісара Давидюка (Холмщак-вчитель): його безхарактерне правління під пантофлями бабів з легким поведенням, кавардак в пов. Комісаріяті, пянства і бешкети комендантських сотень, Розгон Повітових Земських Зборів демократичного вибору в Дубні, а в решті відкрита агітація місцевого більшовика Василя Рикуна проти самостійности Української Держави, - то Волинський Губерніяльний Комісар У.Н.Р. примушений був шукати нового і певного адміністратора Дубенського повіту. З забраку укр. досвідчених адміністративних сил, спинилися на кандидатурі пок. Олександра Мельника і після довших телеграфних розмов з тодішнім заступником Волинського Губерн. Комісара У.Н.Р. п. Борисом Ржепецьким, покійний Олександер Мельник був призначений на посаду Дубенського Повітового Комісара, яку зайняв в останніх числах лютого 1919 р. Після обняття нової посади, Олек. Мельник став енергійно заводити порядок

в повіті: налагоджувався тісніщий звязок Повітової адмін. з волостями (гмінами) і селами; наставав край самочинствам і бешкетам в місті і повіті; приступлено до ліквідації проти-державної агітації і пропаганди ріжніх платних агентів. Було заарештовано Василя Рикуна (селянин-фершал с. Повча, Вербівської гміни, Дубенськ. повіту), котрий, користуючись становищем Члена Всеукраїнського Трудового Конгресу, провадив відверту агітацію проти Державної незалежности України, але на поруки тодішн. Дубен. повітового військового начальника Метельського (пізніще більшов. ком.) і других осіб, було освободжено Рикина, з обовязанням не виїзжати з міста Дубна і не займатися агітацією. Як тілько Рикун вийшов на волю, зараз же втік до с. Сади і там оголосив знамениту „Садівську Республіку" (район станції Верба.), яка була правдивою гнійною болячкою на здоровому тілі Дубенського повіту і не одна душа опинилася після на тамтому світі через працю тієї „республіки", що своїми грабіжами і насильствами паралізували половину повіту спиняючи нормальну працю органів адм. влади, особливо при несенні допомоги потерпівшим від війни, і відбудові знищених війною місцевостей.

В наслідок праці платніх агентів-ворогів Українськ. незалежности, — впав жертвою покійний Олександер Мельник. Події тоді розвивалися преблизно так: Числа 10 березня було одержано поліцією відомости тайно з Садів о тім, що в м. Дубні істнує таємна більшовицька організація, маюча звязок з Харьковом, і керуюча місцевими темними силами (головне „Садівською республікою". По провіренню відомостей

було зроблено кілька арештів серед місцевих більшовиків в Дубні в ночі з 13 на 14 березня. Зразу все заметушилося неначе в комашні. Близькі до Дубна села, як Рачин, Погорільці, Ївання, Гірники і инші через „відповідну" агітацію, стали хвилюватися, заявляючись проти Української Націон. влади, бо та влада, мовляв, грабить трудовий нарід, вивозячи ріжне добро в Австрію — (тут справа йшла про евакуацію деякого майна з протибільшовицького фронту в Галичину в район Броди-Красне). Днем 14 березня Пок. Олександер Мельник сам, без ніякої охорони, їздив до с. Погорільці на сельське зібрання для заспокоєння населення і пояснення про евакуацію., а на инші села було зроблено кілька холостих вистрілів з гармат, що стояли на станції Дубно (Галицькі частини). В ночі з 14 на 15 березня в Дубні стало тривожно і місто було зайняте якеюсь озброєнною ватагою. Як після вияснилося, то була „Садівська республіка", що прийшла визволяти, арештованих на передодні, членів комуністичної організації. Зайнявши місто в числі кількасот осіб, частина повстанців вимушена була вступити в боротьбу з курінем Галичан під командою поручн. Возняка), що був розташований в кошарах на Дуб. передмісті Сурмичі; друга частина зайнялася „порядкуванням" міста, розігнавши міліцію, відкривши вязницю і т. п. Покійний Ол. Мельник був повідомлений про положення в місті і мав можливість переховатись, але він чомусь, злегковаживши небезпеку, залишився на своїй кватирі в д. лікаря Невіровського (поляк) при вул. Поштовій, запасшись тілько рушницею, бомбою і рев. „Parabellum".

Коли стало розвиднятися (15/III), то на вулиці коло кватири пок. Ол. Мельника з'явився озброєний відділ в супроводі якогось цівільн. осібніка, „ієрусалимського походження". Нападаючі, не рішились зразу ввійти до мешкання Ол. Мельника, а, залігши на вулиці, стали обстрілювати з рушниць кімнату Ол. Мел.; останій став відстрілюватись з рушниці, а коли не старчило набоїв, то пробував через мешкання лікаря Невіров. пробратися на другий кінець дому і на другу вулицю, але йому, з невідомих причин, п. Невіровські не відкрили дверей до своїх кімнат і пок. Ол. Мел., зібравши останні сили, кинув бомбу в нападавших, сам з револьвером в руці, вискочив через вікно в сторону напасників, і став скоро пробиратися через сад Невіровського на вул. Пекарську, а далі на болото „Горбачинського спуску" за вязницею в напрямку ліска „Ольшини". Бандити стали доганяти втікаючого Ол. М., стріляючи по йому в слід: Він відстрілювався з револьверу; будучи ранений, кілька разів падав, аж на останку, діставши зрадницьку кулю в хребетний стовб, звалився на віки на болоті в яких 10 кроках від ліска „Ольшини" коло Горбачинського Спуску на проти садиб Сініцької і Зелінського. Коли добігли напасники до лежачого Ол. М., то стали над ним по звірські знущатися: череп голови побили на куски, лице покололи багнетами, поперебивали кости в руках і ногах, та попробивали туловище. Впевнившись в смерти пок. Ол. Мельника, бандити здерли з него одежу і чоботи, подалися в свої сторони, залишаючи замордованого Ол. М. лежати до вечера в одній

закрівавленій більшині на снігу. Це сталося в суботу рано 15 березня 1919 р..

Через яких пару годин місто було очищене від бандитів, а в наслідок нападу на м. Дубно і заморудованя Повітового Комісара Ол. Мельника, відбулись арешти військовою владою осіб заміша-них в нападі і навіть деяких було покарано смертю (13-14) переважно жидів, хоч здається, деякі були невинні, за що й до нинішнього дня дубенські жиди бойкотують Українські Свята і вистави. Було пограбовано багато склепів (якась рука вспіла навіть поробити хрести крейдою на склепах не підлягаючих грабунковi і то при вуличній стрілянині.). В грабуванні склепів було задіяно і воякiв-галичан (здається бригадна і інш. сотні запасові). Мешкання пок. Ол. Мел. було пограбоване до чиста і через кілька літ знаходили деякі пограбовані речі в „садівців" (по приході Поляків на Дубенщину, село Сади було карною експедицією спалене.).

На третій день, під звуки музики, та почесні орудійні вистріли, при багатім здвизі Народу, з духовенством і з військовим почотом було торжественно поховано Олександра Мельника на кошт Української Держави на кладовищі колишньої кол. Страклів (в 6 кілометрах від Дубна) де спочиває рідня його дружини Наталії Осипівної Заламшек. Залишив по своїй смерті Ол. Мельник дружину Наталію і двоє дітей маленький Володя скоро помер, а старша дочка Оля (має сьогодня 16 літ) живе при своїй матері в Страклові. Дружина Ол. Мельника вийшла замуж за п. Кендзерського (поляк-мельник).

Яко допомогу вдові покійного Ол. Мельника було видано одноразово з фонду Головного Отам. Петлюри — 5.000 карбов; дальшої допомоги не довелося отримати з причин загальної державної катастрофи.

Покійний О. М. був добрим організатором, енергійним працівником, інтелегентною людиною, щирим і вірним сином свойого нещасливого народу і як би не руйнуюча „робота" темних сил, то був би покійний багато прислужився для своєї Батьківщини, особливо для Дубенського Повіту, про який він так піклувався.

Про його сміливу й відважну натуру можуть свідчити такі епізоди. Після першого невдалого захоплення повстанцями влади в Дубні в осени 1918 р. і зліквідованням його гетьм.-московськими офіцерами при допомозі німців, — було начальником Повітової варти (поліції) Ленці заарештовано проїзджаючого залізницею коло Дубна, пок. Ол. Мельника і начальник варти Ленці особисто, в великій радости з такої здобичі, взявся допровадити арештованого до вязниці в Дубні, маючи до помочи поліціянта. Вели арештованого серединою вулиці, вечером при наготовл. зброї. Ол. М. зручним ударом підбив і звалив начальника варти, а поліціянта розброїв і дав ногам знати. Через кілька день гурток дубенських повстанців, з Ол. М. на чолі, був заскочений і окружений офіцерським загоном коло ст. Рудня-Почаївська в районі села Іванне Пусте. Не бажаючи живим попасти в руки

ворога, просто чудом вратувався на нещасній селянській підводі під дощем офіцерських куль. Певно й при заворушенню в Дубні 15/III Покійний Ол. М. надіявся вийти невредимим, та не довелося...

Спочивай добрий Олександре Макаровичу, вічна тобі память.

№ 84.

45

Мельник Александер

Доклад (стогади)

Мельника Олександра, Члена Центральної Ради, Голови Морського З'їзду і члена Укр. Військового Революційного Комітету, який працював при ~~особистому~~ команданті м. Київа підчас ~~боїв~~ з більшовиками 15-26 січня ~~1918~~ р.

Д О К Л А Д

15. січня 1918 р. я був на гарнізоновому засіданні вибраний в Укр. ~~Військовий~~ Революційний Комітет, який весь час працював при особистому командантi м. Київа Д. Ковенковi.

25-го січня підчас відступу всього укр. Уряду і військових частин з міста Київа я, порадившись з оставшими ще тов. членами комітету добровільно згодився залишитися в Київі в контр-розвідці, аби зібрати певну відомости про силы більшовиків і доставити в укр. штаб. Зі мною залишився теж член В. Комітету матрос Ющенко, але він не маючи російського документу, який я мав, мусів залишитися на приватній кватирі, а я залишився в готелі "Франсуа" кімната 115.

Після відходу наших сил 26. січня більшовики ввійшли в город о год. 10-11, а до того часу всю ніч і ранок обстрілювали Київ шрапнелями і ~~снарядами~~ гранатами 6-8 калібру. Як тільки більшовики ввійшли в город, зараз же стали робити труси в готелі, де містилась Морська Ген. Рада. Деякі кімнати були замкнені, ~~закриті~~, то штиками ломали двері і забірали не тільки зброю але й майно членів Морської Ради. /~~більше брали чоботи і одежу~~/. Прийшли і до моєї кімнати, потребували документу, я показав і вони сказали, що я можу вільно жити. До самого вечора я ходив по городі і придивлявся, де вони робили склади зброї і майна, як, де і що грабували, все те я брав собі на замітку.

В ночі з 26 на 27 о год. 3 ночі явились в готелі ~~чоловік~~ з 15 більшовиків і зразуже окружили мою кімнату та обявили мені, що я іменем Рев. Ком. заарештований і кажуть мені, що я член Центральної Ради, Морського З'їзду і працював при штабі особистого коменданта і що я маю бути негайно розстріляний. З їх поведінки зразуже було видно, що вони мають об мені самі точні відомости; стали робити труси і хоч у мене документи і добре були заховані то вони їх знайшли, бо кожну шматинку перемацували. Найшли квіток: Член Центр. Ради, член Морського З'їзду і посвідчення що я Укр. Воєн. Рев. Комітетом признаний ~~як~~ комісаром в укр. військові частини по боротьбі з більшовизмом,

Цього було більше ~~чим~~ як треба для того щоб мене розстріляти. Я зразу зрозумів, як вони, прочитавши це пис[illegible]чення, кинулись до мене, що пощади мені не ждати. ~~бо~~ Вони хотіли мене тутже стріляти і казали, щоб не вдягався, бо шкода одежі - пропаде.

Але деякі розумніші сказали: поведемо його на двір, щоб не носитися з ним. Як вивели мене в низ, ~~тут ще швайцар~~ дверник готелю допоміг мені, сказавши більшовикам, що я приїхав за якимись ~~укр.~~ речами і показав на 2 машини до писання і 5 полевих телєфонів, які я здав йому під охорону. /2 машині і 5 телєфонів/ як наше військо залишило Київ ми з тов. Ющенком відібрали від грабіжників в 2 год. ночі коло Військового Міністерства, звідки вони їх несли./ Якийсь матрос ~~прийшовши~~ додав, що мене давно знає, що я великий контрреволюціонер, голова кількох Укр. орґанізацій /я правда був орґанізатором і весь час головою Кронштатської Укр. Громади і навіть там був вже раз зарарештований більшовиками/.

Ясно було, що хвилини мого життя підраховано, але мабуть час ще мій не настав, бо проводир цієї банди якийсь Любімський каже, що розстріляти ми його ще вспіємо, а коли він працював при штабі, то він нам ~~[illegible]~~ покаже важні відомости об укр. силах. Я їм сказав, що це буде тільки зайва проволока, що ні слова вони від мене не почують, але вони нарадившись таки повезли мене в свій Рев. Ком. на дворець.

Як мене везли вже світало і на моїх очах біля Царського саду розстрілювали 14 офіцерів, тутже лежала уже велика купа набитих, з яких ще йшла пара, ще навіть не устигли захолонути. Привезли мене в двірець, представили тов. Чудновському, який уже був призначений комісарем по гражданській части м. Київа. Тут то я побачив весь склад цього комітету, де за винятком 2-3 ~~чоловік~~ осіб засідали майже самі недорослі евреї й европейочки. ~~весь комітет був їми~~ Я просидів в комітеті хвилин 30 і весь час по телєфону прохали дозволу прийти витати ріжні еврейські орґанізації. Як уже мене мали виводити то ще хтось подзвонив і чоловік котрий підходив до телєфону, сказав що ~~гор.~~ городський голова Рябців витає Рев. Ком. і прохає дозволу прийти делєґації від городського самоврядування. За браком часу і важних справ допитувати їм мене було ніколи ~~то~~ і вони порішили тимчасово мене посадити в Лукіянівській тюрмі, а опісля випитати і розстріляти. Чудновський сказав посадити мене в камеру ч:5 кор. ч:9. Так і зробили.

Я не стану описувати того почуття, яке було в мене в ожиданні розстрілу, бо кожному це зрозуміло і не смерть мене лякала, якій я вже не раз дивився в очі, а мучила мене думка, що десь на Волині мене жде стара мати, жінка й мале дитя і більш не діждуться і не побачать

мене і навіть звістки не буде кому подати. Ця думка розривала моє серце на шматочки. З такими думками я просидів з II до 2 1/2 год.; в пів третої красноґвардейці стали ламати двері в тюрму з вулиці, щоб випустити уголовних собі на поміч, а також вони почули, що в тюремній скарбниці є чимало грошей та ріжного майна, яким можна поживитися. Погром цей тягнувся на протязі хвилин 35-40. Всі уголовні повтікали виломавши двері в своїх камерах, а мій вартовий все стежив коло мене. Тюрму підпалили і на дворі було чути страшенні ~~взриви~~ вибухи. Що красноармійці кидали бомби в ~~незгораєму~~ огнетревому касу з грішми, бо прикладами не могли її розбити. Тут уже я пустився на хитрощі. Я кажу мому вартовому, що вам мабуть товарищу не відомо, що вся тюрма підмінована Українцями, які мали на увазі насажати сюди більшовиків і ~~взірвати~~ висадити в повітря, так що нам обом прийдеться тут голови покласти. Мені то вже все одно, я заслужив, а вам, я думаю ще хочеться пожити і пограбувати в Київі. Мої слова зробили на ньому бажане вражіння. Він став хвилюватись, ~~але мене не випускає.~~ Через деяку хвилю я знов кажу: ви чоловік озброєний /а він правда був озброаний з ніг до голови; Мав: вінтовку, кинджал, два револьвери коло пояса і штика/, а яж не маю ніякої зброї; ви мене доведете до Рев. Ком. і що він скаже зі мною зробити те зробите, а себе хоч спасете. ~~Він~~ Вартовий думає. На моє щастя дим уже став надходити в наш коридор. Тоді він одімкнув мою камеру й ~~каже~~ казав виходити. Якраз в ту саму хвилю розніссе страшенний ~~взрив~~ вибух, аж стіни затряслись. Ну, я кажу йому, тепер нема чого йти тюрма вилітає у воздух і скоріше підштовхую його: лізьте но на вікно подивіться, чи можна нам буде пройти. Він до того одурів, що став на трубу парового отоплення і чепляється гратки, дивиться в вікно. Я в один миг хватаю його за шаворот, ~~зриваю його~~ кидаю ним і об землю потилицею, зриваю з його рушницю й ще додаю прикладом. Тоді я сам злякався, що я наробив, ~~алеж~~ однак дивлюсь він поворушився і протягає руку до револьвера. Я звожу курок і кажу: лізь не теперти в камеру, а я буду тебе стежити, трошки я його підштовхнув, він вліз я його закрив на ключ, ключа кинув у куток, вінтовку кинув а сам на двір.

Вибігаю, а тут Содома і Гомора; стрілянина, ~~хкамір~~ грабіж, біжать голі і босі жінки і такихже голих дітей несуть; по дворі розкидано ріжне майно; чоботи, черевики, ріжна білизна: арештанти біжать і захвачують скільки руками обіймуть, а на середині двора чоловік 25-30 красноармійців розбивають касу. Я роздивився навкруги хапаю якусь пару черевиків /якраз попали один жовтий чоловічий і чорний жіночий/ добігаю до воріт, тут їх кидаю і бігом по дорозі на Святошин. Пробіг

ши сяжнів 100 спиняє мене якась людина (в цивільнім одягу) і хватає за руку. Я не так зля кався, як здивувався і кажу йому по російськи: "Что вам огодну товарищь", а він мені відповідає по українськи. "Я, каже, вибачаюсь, що вас затримав, но я бачив, як вас привели в тюрму і (був) як вас питали, хто ви, і як ви їм відповіли ~~так гордо~~, що "я ~~Гражданин~~ горожанин Української Народньої Республики" Як вас заставляли говорити по російськи, а ви балакали по своєму, то у мене слези полилися, жаліючи вас і я до сього часу плачу. Там у тюр мі все моє майно грабують ~~і декілька тисяч грошей~~, але ~~то~~ мені їх не так шкода, як вас було шкода. Я дивлюсь я на його, а у його слези, як у малої дитини капають. Питає мене чи вже справді буде кінець нашій Україні? Я йому відповідаю, що ні, що ми ту погань ще виженемо з України. "Чим каже, я можу вам допомогти. Я йому щиро подякував і так він мене роз жалобив, що у самого сльози полилися і величеяна моральна сила влила ся в мою душу. Я розпращався і розцілувався, як з найріднішим братом, не дивлячись на те, що перший раз його бачу в свойому житті.

Записав його адресу: м. Переяславль, Яготинськає вул. 24. Андрій Василевич Ґлоба-Латушенко, а тутешній: Київ, Ґуберніяльна тюрма, алеж він здається виїхав домів. Дійшовши до Ковелського мосту, тут мене знову задержав караул, але караул уже свій українськи. Мене заареш тували, бо не було жадного посвідчення, /бо всі мої документи і гроші забрали більшовики./

Доставили мене до с. Ігнатіївки до штабу І-го Запорожського Загону от. Присовського. Тут уже мене (всі старшини знали), які працювали в штабі особистого команданта. Дякуючи пану атаману мене накормили, дали грошей на дорогу і посвідчення. 30-го січня я добився до міста Житомира де відбулася тогож вечера нарада членів Ц.Р. і урадили, що би кождий працював там де він буде найздатніший, то я ще з деякими товаришами виїхали на Волинщину. На ст. Здолбунів я ще раз був заарештований більшовиками за аґітацію проти них, тут то удалось вивертитися.

Працював я в Дубенськім повіті де ще й тепер залишилося по селах богато більшовиків в Мизіцькій волості під впливом більшовиків винесли постанову формувати отряд в тих німцям і уже було набрали біля 3 і 1/2 тисяча, то багацько стояло праці, щоб до цього не допусти ти.

№ 85.

Е. К. підст. У. Г. А.

50

Під Балином

Під Балином.

(Уривок зі споминів б. підст. 18. бриг. У. Г. А. Е. К.).

„Задзвонили ключі в ночі, не перестаючи,
Зажурились Українці, та на війну йдучи.
Ой, не тужіть, Українці, що на війну йдете,
Ще вам Панбіг допоможе, то ся повернете..."*

Лунає пісня. Летить на спілі, побілілі від спеки жита, тікає ген до того ліска, що над Смотричем видніє і губить ся у тихій, подільській околиці...

Шляхом, що врізав ся в лани Поділля, проходить наш 2-ий курінь в напрямі місточка Балин.

Аж тут коло Балина певно стрінемо червоних, бо досі після переходу за Збруч не доводило ся. Пізнали, що з Галичанами не їм змагати ся...

Ще не богато Збручем води перейшло від тої хвилі, як ми його перейшли, як останній погляд кидали наші очі на галицькі ниви, а з якою тугою кожний стрілець згадує дім, Галичину...

– Гей, гей, брате, а що там в нас тепер?!!!...

Та не тому тужить, що не в дома тепер, бо є між нами вояки, що від 1914-го року зброї з рук не кидають.....

Співають стрільці. Забуваєть ся на хвилю „що там в дома"...

Туман за курінем несеть ся, сотки ніг куряву збивають. Четар Проскурка сумний іде, думку думає...

Чи може боїть ся червоних, що ось, ось, ізза горбка їх стріли на нас впадуть?...

А він з ними знакомий вже. Зимою, як служив при С. С., до них в полон попав, та ледви з життям від них врятував ся. Босий і майже голий втік від них, а мороз тоді був тріскучий, та таки спас життя, бо під „стєнку" черга йому приходила.

* улюблена пісня стрільців 18-ої бригади.

Неділя нині. Така гарна погода. Небо чисте, без хмарок, тілько там на заході чогось помутніло, стрільці дощ ворожать. Сонце ще в останнє (~~нині~~) припікає на шляху порох, в якім купаються ноги стрільців. Декотрі босі. Ті з приємностию притискають ноги в роспечений порох...

Гей, хто вас приобує, сіромахи, на далеких степах України?... Ще поки порох в ноги гріє, а далі, далі силяхи як позамерзають?...

У мене покищо чоботи „добрі". Ще в Галичині дістав зроблені зі сирівцю, та в болоті розмякаються, розлазяться, як онучі, а на санці так парать, що завидую тоді „босій команді".

Сонце спиняється над Галичиною, як входимо в долині положене село. Село велике. На вулиці в селі пусто, не видно майже нікого, тілько подекуди старі селяни підходять до воріт, на нас глядять.-

„Англічане" йдуть"..- шепчуть до себе..

Питаю четаря, чи тут в селі заночуємо. Не знає. Курінь має завдання переслідувати відділи червоних, які скупчилися в поблизькім лісі на ліво від села...

— „Ех, яблочко, та куди котишся?!"... проспівав стрілець Дідух

— Ех, ти (х) чорт!", мов сам до себе промовив „дядько" Максим. „Викручуєш язика! Кращеб він тобі всох! Диви, он весілля!"—

Стрільці кинули очима на право. На горбку, на широкім подвірю грала справді сільська музика переплітала парубоцькими співами. На подвірю було повно дівчат та хлопців-парубків.

Певно всі хлопці з того села при війску служать, думав я, коли ми проходили село. В неділю перед вечером ними сільська вулиця оживає, а нині ані одного не подибали селом.

— „Бач, як Україну боронять!" - сказав до мене „дядько"

і відвернувся від подвіря. Його взяла досада.

І справді сумно було дивитися на тих здорових, молодих парубків, що в широких синїх картузах на головах, з чубами над ухами, та цивільних одягах, танцювали по нерівнім подвірю під гру такоїж музики... Піт лявся із них, та они про те притупцювали, та вигойкували оден наперед другого. Хтось на подвірю дав знати, що „москалі" йдуть, танці спинилися і очі всіх з подвіря звернулися на нас.

— Ох, пітиб їм заграти, та інакшої!" — говорив „дядько". „~~Большевики~~ Червоні за селом, а їм танців забагається! Нїби не про їх скіру йде."...

— „Хто зна, чи вони давно „побілїли"!" — сказав котрийсь зі стрільців.

А тож був той час, про який і пісню зложено:

„Директория, а деж твоя територия?"...

Виходимо за село. Назустріч нам їде відділ кінниці придніпрянців. Гарно виглядають козаки і конї під ними добрі. Всі козаки в червоних шараварах. Наші стрільці прозвали їх „червоноштанцями". Пізнійше довідалися ми, що то відділ кінниці отамана Божка. Переїхали попри нас в село.

За селом курінь спинився. Тут ~~злазимо~~ сходимо з дороги в глубокий вивіз, який поріс вербами і відпочиваємо. Стрільці поскидали наплечники та охолоджують плечі...

Старшини посходилися, радять над чимсь, та на ліс поглядають... Певно очікують ~~вечера~~ ночі, щоби можна було підсунутися до ліса...

В лісі почувся стріл, оден, другий, а далі густа крісова стрілянина... Те саме чути за селом по тамтій стороні, де мав бути наш перший курінь.

Чому за нами стрілянина, там, куди ми проходили?.. Виджу збентеження на лицях старших. Курінний висилає

взад стежу як звязок до першого куріня.

А в лісі клекотить... Хто з ким там бє ся, не знати.

От тобі війна! Фронтом ціла Україна і нема ніякого фронту.

На спінених конях їде назад кінниця, яку стрічали перед хвилею. Командант кавалєрії спиняєть ся біля старшин. Говорить щось, розводить руками..

Що стало ся?!!!

Кінниця загубила звязок із Запоріжцями, які лежать в житах по тамтій стороні ліса, а тепер (~~їх разом з нами~~ ми) обкружені перстенем большевиків. По тамтій стороні села є вже їх розстрільна. Підсунули ся полями з ліса.

В лісі і за лісом стрілянина не втихає. Там Запоріжці пробивають ся до нас..

Смеркло ся... Сотні готовлять ся до бою. Буде наступ. Видно ~~переляк~~ жах, нетерплячку на лицях всіх.. Цеж перший бій із большевиками. Друть ся знимки, листи, лєгітимації...

– „А що, Юрчику, трясуть ся ноги?" – питає Максим Юрка, який не може ніяк наложити багнета на кріс

– „Чогоби їм трясти ся?!, відповідає той. „Размати родила"! – Наложіть мені ось багнета, дядьку, бо я ніяк не можу." –

Коли багнет наложений, він пробує замок і натискає на голову мазепинку...

Нараз в лісі неначе щось з гуком обірвало ся... Голосне „слава" понесло ся звідтам і покотило ся грімко по полях...

Стріли зрідли тілько крик трясе воздухом...

Ми стискаємо в руках міцнійше кріси і чекаємо приказу.

Від Запоріжців приходить звязок... Они вибили червоних з ліса, які подали ся на право в село (здаєть ся Балинівську Гуту). Рідка стрілянина в лісі, то Запоріжці вишукують недобитків.

Наша стежа, яка була вислана взад за село, доносить що ~~там~~ звідтам також червоні втікли кудись на право.

Зі штабу бригади приказ: Курінь вдарить на село, до якого подали ся большевики. Вперід за стежою піде шеста сотня...

Відділюємо ся від куріня і йдемо на право дорогою, яка веде полями до села, до якого потягнули ся червоні.

На ліво від нас вліси стихло, якби там перед хвилею нічого не було... Темна ніч лягла на землю. Небо затягнуло хмарами. На дощ показує. Вітрець ані не шелесне, парно стало.

Довкруги така темнота, що кілька кроків перед собою нічого не видно. Сотня іде тихо. Здаєть ся, що з житів дивлять ся на нас чиїсь очі... Ось, ось сипне на нас ворота засідка зі скоростріла...

Перед нами темніє щось ніби велике дерево. Ні, то вітрак роспустив крила. Скоро й село буде. За вітраком вдолі стоїть наша стежа. Тут сотня спиняєть ся. Стежа була під селом. В селі спокійно. Стежа не завважила нічого.

Четар Проскурка висилає мене зі стежою дальше в село.

— „Іти обережно, наказує. Не вірити тишині!" —

Зі шістьма стрільцями підходжу під село. За нами що кількадесять кроків поступають звязкові зі сотні. Ось в ней зарисували ся високі дерева над хатами по обох боках дороги. Розділюю стежу на двоє і йдемо боками дороги попри подвіря...

Пересуваємо ся помало попід огорожі та наслухуємо...

Не чути нігде нічого... Село заснуло твердим сном...

Така тишина в селі непокоїть мене... Подекуди заходимо на обійстя, наслухуємо попід хати, будинки... Гавкне собака тоді, як нас почує... Знак, що там нема чужих на подвірю...

Понад рів хтось підбігає за мною... Оглядаю ся: Юрко.

— „Ти чого?.. Чому не тримаєш ся сотні?!" —

Став коло мене мовчки, на землю кріс поставив. (за тяжкий для него) —

-„Вертай зараз!"...

„Дядько" Максим, який є в стежі просить:

-„Най іде з нами. В пригоді може стати. Він вам там полізе, де й кіт не втримає ся"..

Ідемо дальше. Чи село таке довге, чи так поволи посуваєть ся наша стежа?..

Сполошив тишину когут оден, другий а дальше в цілім селі обізвали ся. Та то не когут роспочав. Стрілець Дідух так запіяв.. Є недобрий на него, що розбив тишу..

Чую, що кріс мокрий. Дощик січе, такий легенький, сонний.

Колиб швидче ціле село розвідати!..

До хати нігде не заходжу, щоби галасу не робити питаючи.

Починає сіріти. Сади та хати виразнійші стали.

За селом на горбку якийсь будинок зарисував ся. Дах на нім нерівний, заломаний.

Або шпихлір, або інакший громадський будинок, думаю, бо на самоті стоїть. Ні дерева, ні огорожі коло него.

Довідую ся від звязкового, що сотня поступає помало в село. Значить, червоні куди інакше махнули...

На подвірю на край села видало ся мені, що хтось гаморить. Не довго.. За хвилю втих гамір і тупіт чути поза городами...

Перелажу скоро зачинені ворота. На подвірю тихо. Товар на оборі стоїть, сонно румигає... Під хатою біліє щось на порозі. Рядном накритий хазяїн спить... Легко буджу його. Спить твердо, а щойно тут гамір був..

-„Хазяїне!" - термошу його.

-„Ну!-у! - Чого там?" - здаєть ся мені вдає, що збудив ся.

-„Хто у вас гаморив перед хвилею?..

-„А-а, не знаю! Нікого не було. Є не чув." підвів ся з лежанки.

-„А ви чого тут на ~~дв~~ порозі ночуєте?" -

-„Хазяйства стережу. Часи непевні."

-„Чи є салдати в селі?"

— „Не знаю. Тут нема. Певно і всеї не будуть".
— „А були?" питаю.
— „Та були звечера. Та кудись подалися, чи не на Балин.
— „Червоні?" — питаю далі.
— „А Бог їх знає, хто вони. А ви хто, що за одні будете?
— Довідаєтеся, кажу, та питаю, чи правда, що на Балин відїхали, та чи богато їх було.

Ек богато, не знає, та всі майже „на тачанках". Побули може з півгодини в селі, заки коні відпочили тай махнули далі.

— „А піших не було", питаю.
— „Та були, тай ті за ними подалися".

Виходжу на дорогу. „Дядько" питає мене, чи я не посилав де Юрка, бо десь йому з очей стратився перед хвилею.

Дивлюся, справді нема малого. Зі стрільців ніхто не знає, де він дівся.

— Розвиднєєся, кажу, він прийде.

Нараз десь коло шпихліра гримнув вистріл і перерізав вогке повітря.

Кидаємося туди і біжимо городами. Що там? — На проломаній криші шпихліра сіріє сильветка малого Юрка, який приліг на даху і рукою киває до нас, щоби поспішати до него. Пізнати що фігура на даху до него належить, бо мазепинка на голові велика.

Не вже там хто є? — Зближаюся до шпихліра...

— „Не підступай, таварішi! А то залпом кроєм!" — кричить хтось зі шпихліра і Юрко показує нам, щоби ми скрилися.

Ех, коби так Юркови подати ручну гранату! —

Ми прилягли за рівчаком. Нас сімох, а Юрко на даху осьмий. Хто знає, кілько їх там в середині? — Юрко не може нам нічо сказати, бо притаївся... Може де за селом є їх розстрільна, а отже їх передна сторожа? — Та колиб так, то певно они стріляли би по нас, як ми підбігали і Юрко не сидівби так

безпечно на даху.

Ззо рова дивимося пильно на деревляні стіни шпихліра, чи не пробує хто звідтам пролазити, та чекаємо, заки сотня зближиться до нас...

Дніє... Дощ починає поодинокі рази ліпше... за нами вже гуде гамір. Сотня підходить...

Максим радить мені кинути під двері шпихліра ручну гранату. – „Вилази, хто там в середині!, кажу, бо зараз вас гранатами закидаємо!" – Та заледво два стрільці мої гранати мі з галичини.

В шпихлірі гудуть лекший гамір. За хвилю скрипнули тяжкі двері і показалися постаті червоноармійців. Один за другим виходять зі шпихліра. Хріси кидають під сходи. Декотрий зривав червону ленточку з грудей. Було їх десять. Бумбили певно відстрілюватися на нас, та крізь шпари в стінах побачили, що сотня проходить село. Пізнали, що краще піддатися.

Юрко зліз з даху. Они здивовано подивилися на него. Він, що почув тупіт коло крайнього подвіря, перескочив пліт і біг в сторону шпихліра. Там притаївшись бачив, що червоні вті-кали з подвіря городами і що ховалися в шпихлірі.

Коли я сказав йому, щоб він виліз на дах, а не дав мені знати, відповів, що боявся, що заки він дасть знати, они можуть втіти. На даху чував безпечний, бо знав, що про него не знають і чув, що они говорили. Стрілив тому, щоби де настрашити і нашу увагу звернути в ту сторону.

Красноармійці забрали у того хазяїна, з якім я говорив, і не чули, що їх частина відійшла. Скоро що наша сотня була на кінці села, они зобачили нас і хтіли в шпихлірі сховатися. І не було можливо, далі тікати до своїх. Між ними були два жидки із Балина, ~~що~~ два із Волинської, а решта із тамошньої губернії.

Їх відставлено до штабу бригади.

Коло шпихліра виставлено нашу сотню, на якій я мимовіл зі своїми зрізаними стрільцями.

Сотня розмістилася в селі. Відпочивала.

Знали Юрко, який сміх із радости, довго розказував, дядькові що він здогнав червоних, що ліз на дах і надслухував, що они говорили... – По даху, критім дошками, лопотів дощ, тепло до шпихліра дійшов даху, ~~що~~ коли тріснула граната або ~~так~~ кроква ~~завалила~~. перелякали. А засунь під стріхою...

№ 87.

А. Д. Господин.

Початок повстання на Херсонщині
весною, 20. р.

А.Д. Господин

Початок Повстання на Херсонщині Весною 20 р.
зі споминів.

Весною в місяці квітні 20 року 2. кінний полк 3. Бригади Ч. У. Г. А. стояв на Херсонщині в „Кольонії" Коссель. Весна була гарна. Пташки весело співали, дочекавшись тепла по тяжких зимових морозах. Стрілецькі виснажені, збіднілі постаті в тікаючи з брудних лічниць, переходили з „кольонії" до кольонії в доповнення частин, які були розташовані в цих околицях.

Гарного весняного дня 5-го квітня старшини та стрільці снувалися по широких вулицях кольонії. Одні піхотою інші на конях проїзджаючи їх від застою. Гурток старшин, що стояв недалеко дому, де містилась ком. анда полка, завзято розговорювали між собою до пізного вечера. Кождий відсвіжився тим природним даром весни, котрої так не терпляче дожидав, а переважно ми галичани, котрі були так обмотані в сіти хороби, брудоти та всякими переходами від одного ворога до другого, це все виморило нашу армію як тілесно так душевно, котрі ще залишилися при житті. Кождий що діждався весняного тепла, лічився від хоробливого виснаження на широких степах Херсонщини, що покривалася так гарною зеленю. Відсвіжував свої мрії, бадьоро підносив своє перемучене тіло, бо в короткім часі мав ставати на кровавий суд з ворогом до рішення судьби свого народа. Пізним вечером розійшлися на відпочинок.

Другого дня рано, розбудились ми звуком трубки — приказ до відїзду. Кождий подумав що це на фронт, в склад частин червоної армії, бо такі новинки переходили в полку, що в скорім часі має наш полк відійти на фронт. Їздці підїзджаючі в збірку, гляділи з запертим віддихом здивовання, шукаючи відповіди в собі — що це має означати? — Кождий глядить на дім ком. полка, де вчера повівав червоний прапор, там сьогодня лупотів гордо жовто-синій. Всьо впорядку, дожидаючи на приказ відїзду. Комендант підїхав до полка і розказав положення й напрям нашого походу. В гурбі зашуміло слово повстання — Полк рушив з місця трухцем в дорогу.

За пару годин скорої їзди ми були вже під містом Тороспіль

Полк зупинився в долині, приказ розданий ком. пол., щоб сотні обсадили місто зі сходу, півночі і заходу. Частина що найскорше наскочила на двірець, роз'оружила до дві сотні більшовиків. Скорострілі звернути на школу. Роздався приказ. В кількох хвилина неприятеля роз'оружено в школі. Заброно п'ять возів крісів вироби 20-го року, та всяких інших матеріялів. Місто заброно без труднощей, окрім малих перестрілок. Початок вдався гарно. Здобули воєнного матеріялу, коней й інших потреб, та повернули вечером до тої самої кольонії Коссель, лишивши місто під розпорядок частині чорних запорожців, що прейшли з полудня від дністра, з тою самою ціллю щойно.

Переночували на старих квартирах і раненько другого дня подались до кол. Бергдорф, де стояла команда 3-ї Бребади.

За пору годин ми були вже в Бребаді. Загальна думка була між козацтвом що Бребада прелучиться до повстання і повстання займе ширшу й енергічнійшу акцію. Така она дівочка додавала кождому енергії і відваги, хотьби який слабодух. Та воно так не сталося. По довгій горячі дискусії зі сторони повстанців а старшин Бребади, не дійшло до жодного порозуміння між ними. Хоть як старалися доказати коменданти повстанців от. Шепарович, сот. Єрий т. д. р., про широке повстання по Україні. Бн. Павленка, Тютюнника т. д. р., то все це було задармо, бо ком. Бребади не могла зважитись на такий непевний крок. Якийби мав пошкодити загально галицьким частинам, які були вже на фронті проти польщі, зі сторони більшовиків.

Перед відїздом розстріляно повстанцями 2-х комісарів Бребади Дідуника й Кая, котрі були прислані більшовиками як довірителі щоб слідкувати про діяльність в галицьких частинах. Оба були галичани. Розстріл виконав пор. Г.

Перед вечером полк подався в дальшу дорогу, сотня за сотнею зі співом на устах, вирушила в широкі степи України, прощаючись з частинами 3-ї Бребади. Такого сумного прощання не може відчути той, хто не переживав такого болючого моменту, як отце була розлука двох галицьких частин, двох вір-

них друзів одного тіла, котрих лучила одна й та сама чорна сумна доля. Цим прощанням це була пісня-гимн: "Як умру то поховайте"... Котра вериваласе кождому з глибини душі це був гимн тих котрі йшли за волю зложити свої хоть перемучені але горді голови на степах вільної України.

Та недалеко прейшлось нам за ворогом шукати, бо тілько підїхали недалеко станції Затиша — де Броневик вже дожидав на нас. Ми бачимо на площі коло двірця наш обоз вже під контролею більшовиків, котрий був висланий наперед ще раз.

Полк помало посувався вдолину, впрямі зелізниці котра перетинала нашу дорогу з правої сторони станції Затиша. Броневик сунувся з своїм пчиханням нам на встрічу. Ми здержуємося підгорою. Роздався звук вистрілу гармати, за свистали кулі, та всі ті стріли мало заслугували уваги від нас, ми підсувалися дальше до Броневика. Комендант висилає двох післанців в переговори до Броневика, а двох щоб розірвали зелізницю. Післанці від Броневика повернули і заявили що ком. Броневика сказав що вибє всіх зрадників галичан. Та довгими часу не проволікали, але зараз подалися в розстрільну і помчали прямо на Броневик. За гриміли гармати, за тарахкотіли скоростріли, але ми вже були на другі стороні зелізниці, всі цілі. А Броневик по сапів на двірець щоб не заскочили його. Тепер преходить черга виратувати наш обоз. Зголосилося кількох їздці, котрі подалися долиною в напрямі станції. В короткім часі ми бачили як віз за возом нашого обозу гнався до нас обстрілянний кулями. Обоз виратуваний хтось кричав з товпи сторожа розоружено!

Та поті всі тільки початкові церемонії. Ми подалися темної ночі в дальшу дорогу, з мріями, що ця весна рознесе огонь повстання по всій Україні.

Та цього ми ся не сподівалися щоб свої рідні в той самий час, вічне ярмо на Галичину, з ворогом закладали.

2-й кінний полк після більшовицької реформи, називався 3-й, 3-й Бриг. але ми тремалися старої назви.

59

ч. 94.

Риби в правлінню і будові З. О. У. Н. Р.

Листків: 1–5.

1) Борисів 3 липня 1919. — Записки до брошури 60

~~[illegible]~~

Хиби в правлінню і будові З.О.Т.Н.Р. —

1) брак приготовлення цілого державного апарату — в наслідок сего обсадження силами які попали під руку переважно місцевими не фаховими одиницями — які були звязані родинними, товариськими і прочими відносинами з Поляками — і тому не вміли фахово і рішучо виконати своїх обовязків. —

2) не оперте сеї в борбі з Поляками на жидах — через умілу політику — торговельну. — Шикана жидів за дрібниці в дорозі адміністративній — і на желізницях. —

3) поміщення корчевих урядів — наслідок велика корупція. —

4) не устійнення валюти. —

5) орган нафтовий комісаріяти нафтовий в Трогобичі — від проводом п. Семена Вітака не допустив в половині ~~Падолиста 1919.~~ 5 грудня 1919. до утворення синдикату нафтового — яко власти яка мала право деригування нафти — і утворення стійки товаро обміну на Кирий — Трогобич — дальше скермовання транспортів в першій лінії на захід за муніцию і товари. — (Ніхто Н.О. слід. Матвієвич, Дзієлевич, Павлюк, Соколовський з Шпінгорд і т. д. — Слідки Волод. Бирчак, Перегуляк і Пузевич з Івгорі і Соколовський інспектор [illegible])

6) Толеровано складальну корупцію через корчеві управи з нафтою. —

7) не було дійсно ~~[illegible]~~ міністра торговлі — взл. его управителя — ані фахово зорганізованого відділу торговельного — в наслідок сего п.р. ясли вже навіть в липні 1919 дійшли до цілі умови з мадярами а комісаріятом нафтовим (о доставу міністрів — за нафту і бензину) ~~до~~ то на затвердження треба було ждати аже 18 деньвану поносяти б. през. гр. Голубовича і референт сеї

[illegible] - [illegible] - [illegible] - [illegible] - [illegible]

людей – до обсадження 3 інших ~~[illegible]~~ міністерств – а то фінансів, торговлі і заграничних справ – (виїзд Панейка). –
Він мав обовязок давати напрям і сильною рукою – тримувати ~~[illegible]~~ будової держави. –
Від самого початку – не уміло мініст. заграничних справ подбати о союзників і витичити лінію нашої політики – заграничної. –

8) Дальше в будові держави дісно не були заінтересовані і ясні всі верстви суспільні – а то н.р. селянства стояло з малими виїмками на боці. –

9) Організація війська. –
На чолі армії – початково не стояли фахові сили – потім – місто робити офензиву на Перемишль – вглядно обсадити лінію Перемишль Львів – і цернувати Львів – який належало безпощадно бомбардувати (роза пол. Лєгара) – і не робити (Kaffeestilstandlin) завішення оружія в часі переговорів – які зломали моральну силу війська у вязненого місяцями на оволо Львова.
З хвилею уступлення віц. секр. Вітовського зроблено кардинальну похибку – що злучено в одній руці – уряд секр. віц. справ і шефа армії – який в часі коли були найбільші операції – був ненавмисно вливаний до Станиславів на нараду секретаріяту і мусів полагоджувати часто особисті справи референтів. –
Там де ходило о рішення засадниче – заступав Єго товариш секр. Бурхан – який знова мав

Ој затворени ~~не~~ ~~имао~~ в ј. Нов. Пазј - не ући фатити
бисаги коњ Пајца - ј изјашни, ући не ваљано Отв
да бидаје - иначе ће ћ изјавити не бити изјаш
бити - а ће изјавити ћенералитет изјављивати
изјашњ. - Ову ј сами ће ући ући ући.—

12.) ућ Јанаки Јући ући мисли ће фатити -
ј не ући ћенерал ј бити изјашњ - ући бећи
ећ в јасени. -

Пејче, ући ће ући ући бјасени ј сам
Пајц - ући не изјављивати а Јаки ће изјављивати
ући ући в Јанаки бјасени ући ћенерал ~~ћенерал~~
Јанаки ћенерал ћенерал а Јанаки абсући
- в Јаки изјашњ ћенерал. — ући
Јанаки ~~в~~ Јанаки ући Пајц. Ући - а ући.
Пај. ући Јанаки - Јаки не Јанаки свећ ући
Свећ Јанаки ући Јанаки. - ући бећи
ући ући ћенерал Јанаки Пајц - ући ћенерал
ући Јанаки - Пајц ће Јанаки Пајц ући
в Јанаки - а Пајц ући Јанаки Јанаки -
бећ ући Јанаки ј Јанаки - ући ће Јанаки
ући Јанаки ће Јанаки Јанаки ће Јанаки
Јанаки ће Јанаки ће Јанаки ће Јанаки
Јанаки ће Јанаки ће Јанаки ће Јанаки
Јанаки ће Јанаки ће

[illegible] - [illegible] - [illegible] - [illegible]
[illegible] - [illegible] - [illegible]
[illegible] - [illegible] - [illegible]
[

Справи слідчі політика загранична, військо, фінанси — свентичне, пошта, телеграфи і жел. дороги — прочі справи узнати за областні і [illegible] соймам — і їх виділяти.—

Щоби компетенція не була нарушена — і інтереса державні стояли на першім місці — а вогда область не ~~з~~ творила самостійної республіки — належало зараз — установити правительственного комісара на кожду область — яка представляла цент. правительства. — до можности заключно знаменати дану область.—

Це було дало далеко вирішене успіх — і ~~[illegible]~~ горожане зрозуміли би зразу моємо 2 правительства — що так ніяк зрозуміти не могли.—

~~[illegible]~~

Щоби життя державне ішло правильно — мусять бути устійнені фінанси. — а це валюта — На Україні пущено від цент. ради в обіг рублі, карбованці і гривни — причім були ще керенки, бони міст, давні банкноти австрійські і марки німецькі — на кінци бальшевицькі і денікінські. — ~~так що~~ З одної сторони не було в дійсности жадної заборони — [illegible] — сих банкнотів — потім їх фальсифікати — і моса — так що числено на вагу — [illegible] — їх майже цілковиту безвартність. —

~~Належало~~ тому їх вицофати — або остемпелювати і завести одну валюту.

Бо одну мідяну — в вартости всей спосіб, що всякі сурівці, нарту, [illegible] і т. д. — належало за границю продавати більше за цю валюту — тоді її устійнене

3/ менjуци-

в шкрут 5 гимтої бійи - огрь менjуиий уєлъ уїс-
бійи ууїтбіиє ; сиуиїъ сіиуди сиа в 2/3 у отиабов
- тві ии ви оуєдуии. - ремот, майсефті. ірї сиуїбуи тавибо дереві оперуїии ивсіиру
Не шенеи бинтиоиоиг иєдеииу - диоуїиеи уоиєбиу
и. р. шиуіеєїї пиеаиии - ўиииє оуєоїии ўї.
оєуєбиеиоиг иўоуеи і шиоєрїиеиии сиуудїии
уоїиї в ии бдиеиоиг иўиеи иуиуіи ууеиа.
Ёии уо сиг збиєдиоиз ви - ўоїї ўиибе бдиеа
- ги сіеа менjуиии ўї оўиии бодиаиіиа
ойві. - Шоиеи ўиг дуоуи ииеи бві иеиєї
иуїъ иўиеиъ Ёєиоиае биоо фиєєд. і, ўиииє
і-ўуд иєдиїиии шиєщиеи ие оўи уаїиъ - і ўиии
в уоуі оїиіиу да шиоу - ўдиєбиъ оїуоьу иуьу
менjуиуь. —
иєїа і иеиїуєуи - ўди ўиибе ўуиєе ремо оєдуии
уоиобиии ашиии а биеиоїиї ие ўоуїшиаиоо
ўуиоїбиоа менjуиуь ; ўоьу шиии єуудєбииуі-
бдиї - уоуїаиа ўди ўуиєе ўоуиеї. —
Арииєєоуиуь ; иєбіїбиии биитєдии ўди оєдбиио
шіеуєбі: иубоїиа - ўоїоии иуїї ўуудиииъе
иўиииєєуиуиии ўї шиоєе биїиоо ие
уоиоїиъ - ўиіу ие ўди оўбиии уоуоїиа
- ўиииє уоа ўуьу іиии фуди оєдбиии
ўуудиїиї сиа аиіиєи иьєєуиииьіи -
иіиіи сиа иўиииєєуиуь - уабуьи уоиоудиие
биитєдии - ўди биєе ўоуоїиии і иоуу
шиь уо иєі уоьіуіе. —

Хдуєві уоуаьи: биуєві уоуаьи уьєдиі биєи в Аьєуіі
иуїъ уоїиии иубиииъі иуоиєдиие - ие уоиєаии.

Ще недовольні в ліжках ще - ще їдять ще
ніхто не хоче йти на обід ще голові ще болять.
Ні голові ще не сильно стало краще
- і стали ся менше кричати - тому, що ще-
коли ще ще - стало в стіл менше - і ще
ще в ліжках хворі ще ще менші - ще
- ще ще в ліжках ще ще - ніхто ще
Мало ще ще ще ще ще ще ще ще ще
- ще ще ще ще ще ще ще ще ще
Ще ще - ще ще ще ще ще ще ще
ще ще ще ще ще ще ще ще ще
ще ще ще ще ще ще ще ще ще
ще ще

[illegible]

[illegible] [illegible] [illegible]
[illegible] [illegible] [illegible]
[illegible] [illegible] [illegible]

4.) утворено живцем таку організацію яку мала Австрія — і доперва з хвилею принятя малого числа німців б. австрійських офіцерів організація ся — почала прибирати форму дійсного війська.—

Не сотворено одних достаточного числа — шкіл підофіцерських і офіцерських — вишкіл був дуже слабо ведений — і тільки дуже короткий — в наслідок сего резерви не представляли великої вартости.—

Організація на фронті представляла ся слідуючо.

В ночи 31/мая

Дня 1 падолиста 1919 р. за почином сотн. У.С.С. в Мостах Вітовського стоячих військових частин українців — в числі около 750 захоплено в руки владу, обсаджено військові обєкти і склади муніції, харчів і мундурів, творець желізничий, і будинки рядові. На чолі сеї армії станув б. отаман У.С.С. Гриць Хоссак. Зараз на другий день тому що Укр. військові частини — не уміли достаточного террору до здавлення опору організуючих ся академіків і польської боївки — [illegible] — наступили сутички і стрілянина по улицях і з вікон каменицю — почім місто здавати желізного рукою брат — молодців Легіонерів і шовіністичних польської частини міста Львова — почали ся переговори за почином У.Н.Р. — Ява була не рішуча — і довела в наслідок сего що — по без узасадненої причини зміни Команди — Д.Е. 8 падолиста в особі Стефанова б. авс. сотника — по тяжких боях у Львові — поляки за підмогою 40 п.п. з Ряшева — злучили наших дня 21/XI до опущеня Львова і наші війська — цофнули ся в напрямі Винник.

До цего відворотну спричинило ся „діло" в якім стало видніти оголошення — про наші побіди а не було відвоєн провінції о Поміч — так що провінція вже тоді коли вже було запізно прийшла — рівночасно У.С.С. наспіли з Буковини — однак вже було за пізно зістали зі стратами відбиті.

Головна вина в стратегії була ця — що держано увязнені всі сили місяцями коло Винник — Львова мала фронт Перемишлянський — і місто скоро зорганізувати і кинути сили

на Перешиль - від чого виникає ганьба
цілої Чудо Отця Мих - виходить тоже
від Перешиля як від в - виникає ганьба
відчує і тягесованій добрій.
(Тут дописати коротко основа Бурсу Перешиль)
Мрія сівбудить, що повіти не ~~так~~ знові терпи
бити - не будь мило
так п.р. в Обласниці стадіон вогонь від дерево чіне можна
насіяти від 18-30 років - чуть заміщала свої ганьба
подтверджує чуть дерево - через ріжувати і підтягати
основні від. - в Бессер Комплекта Об. сирітина - вогонь
Кінсс - сам від медаль основи зрівняють від 30 метрів
сюро чіну Перешиль - ~~в~~ сидіти сам з 9.000 дивитися
поваїда - свій дерево 50 кіл. фрезу від бити ним від
Мих - коли стріли Перешиль від сам основ не зрівняють
подтверджений сирітина Обласні Вогонь.
Перешиль при основі Бессер зрівняють основі Бессер
- Мих зрівняють Вогонь Перешиль - від Бессер Вогонь
Мих відповідає Чуть - Об. Об. сирітина - від дерево сам
з дивитися відповідає Мих в Бессер - чіну Перешиль
Бессер з Бессер стадіон Бессер від Генерал Комплекта -
відповідає від Мих основи Бессер і Перешиль
- Бессер відповідає зрівняють чіні - від Бессер
чіну дивитися сирітина - від Перешиль Бессер -
від Перешиль Бессер - відповідає Перешиль,
відповідає відповідає
Перешиль відповідає чіну фрезу Бессер Мих
Об. Об. Мих відповідає Бессер - від Бессер
відповідає Бессер - від Бессер Бессер - від Бессер
відповідає Бессер - від Бессер Бессер - від Бессер
відповідає Бессер - від Бессер

[illegible] від [illegible] [illegible] [illegible]

5) Інтернат

Заснування в Відні Української Вільної - з ініціативи ім. Д. І. Ч. Т.
Заснування товариства самостійної праці і не було до цього - виникнув
цілком окремо а з ним одночасно виникнув взагалі перший
до сих пор один інтернат для українських
місцевих студентів з вищими науковими цілями / завдяки для іногородніх
виключно кандидатам для України Австрії - так
також сталося для всіх цілей і не було потреби -
а ту розбіжність недовіру і взагалі до цього - заснувався.-

6) студентство українське і німецьке
У відношенні справу описано ~~зроб~~ справ - і з цього ніби ~~ніяк~~
з 1/11 восени 1921 року - можна стверджувати
студенту більшість - однаково як студентство німецьке
однакове - не було тому що і цілі німецькі однакові
а можливо на перших і 2 семестрах ~~не~~ могло відмінне
відповідає з відношення однаково і потім ніби не потрібне
- пізніше - Перед загибелю на одній сесії і обурення
- однаково було студентство до цього часу більшість
і цілі німецькі однакові - однаково більшість
і тим самим до суб - тому що від до нашої точки зору
формально відмінне. - але перевага більшість Німецька
і не відмінне національно однаково - однакового відношення суб.-
і до від національно відмінне - однаково не відмінне однаково.-
і до від однаково відмінне - однаково не відмінне однаково суб.-

Друкована книга -
Часопис „Відродження" за 1.000 років - перше видання і друге ~~ІІІ~~ V. - і так цілі роки далі. -

Друковані книжки.-
Бюро „Н. О" організація і матеріали.
Довідник - (Шаблони) одержані ~~від~~ від друкарні та окремі
видання від інших від від цього часу.-
Брошура Програма політичних і України. - 2.000 ~~примірників~~
з того 1.200 на друкарні.-
Книга в Н. Ж. 2. А від нас ~~не~~ прийшла від 15/1 1919. - Відбувся -

Відповідь - переписка різних видань до Кордова. -
Листівки і всі оголошення передруковані. - Книга видана і друкована. -
і друкарня видає їх безкоштовно. -

Книга була видана окремо від ~~від~~ інших від того що
спеціальна - дуже не відповідна - відмінність цього
від інших авторів - відмінності відмінності - і відмінність 2 авторів в
одній справі відмінність - відмінність однакова відмінність
від - і однаковість від кожного від нас - від від
від однакових видань - і від на різних сторінках - від
відмінність не дуже однакова.

Від однакових видань від нашого від від від

Не пропустит сам до отдаленных окрестностей - без этого нельзя - и конечно
в дальний поход идти - до весны ждут. —
У.Л.Ч. и Ак Бурлинск до Н.К.Д. А (остальное
отдано - и вернется в Бийск обязательно.)
Р.В. Бийск. Ул Н.К.24 и сибирячки убыткового забоя
- до Енисея Ен должны сам в один сапожник
корпусный Алексей отдан добро - и не отдано и на выдержание
- конечно от Енисея дорог - добротно обе конечно, крепко, обе отдельно
и только только одной - обе ногу конечно отдан один и конец
магазин и в конце убыточного производства - Р.В. добавил. —
производства резинового сапожника - один не выгодно и для
отдельных. - должно один сапожник ногу и к убыли
(убыточно работа и отдано отдельно сапожник - и вместе убыли.) -
Отдельно сам Бийск отдано Енисейской - и вместе убыли
отдельно ногу мало что мало должно для 1/II 1918 - 3 Бийска
в месяц 750 отдельно - в один не вместе дать для сапожника
отдано отдельно отдельно сапожника конечно - без и конце
не для вместе отдельно - отдельно вместе сапожника не отдано -
конечно вместе - отдельно вместе сапожника без не отдано.
Сделано верно - сапожник конечно. - (Сапожник.)
Алексей - конечно конечно один Бийский и для представителя ногу
Алтая. - конечно дальнейшего конца Енисей - Бийск - Кинешма отдельно. -
- отдано один отдельно Алексей - конечно конечно конечно -
(вместе ногу конечно в Бийске.) —

Алексей отдельно до Бийска конечно один Енисей - конечно
дорогой день конечно - сам конечно - конечно
отдельно - в. конечно - один один не сапожник - до конца один
отдельно - Бийск конечно отдано - дорогой конечно отдано - конечно
на отдельно один - один один отдано - один один отдано
- один в один один.

На конечно Бийске Бийске сам отдано ал Бийской конечно для
себя - только один дорогой один и конечно один сам - это без
конечно на Енисее - отдано ног конечно отдельно на
Бийском конечно - а отдельно Бийской Енисей
- один в Бийске в Бийск дорогой один и конечно -
Алексей отдано Бийском Бийске Енисей сам - один
только в Бийске конечно - а один один Бийска
отдельно - отдельно Бийской Енисей - до Бийска конечно
один Бийск - Енисей отдано в Бийске - до 35 Бийской в. —

Гр. 95.

Чет. Василь Костащук.

Спомини з нашої визвольної борби.
(рр. 1918 – 1920.)

Ст. 1-4.

71

Спомини з нашої визвольної борби рр. 1918-1920.

Четар Василь Костащук.

Для перебраня влади в Снятині вислала команда 24. п. п. з Коломиї під ніч на 1. листопада четара Михайла Савчука з одною четою. День перед тим прибув я на відпустку з італійского фронту. Рівночасно з (о) прибутєм Савчука до Снятина, дістав я письменне повідомленє, підписане членом Національної Ради п. Василем Стефаником, щоби я негайно зібрав всіх військових зі свого села Тулови та зголосив ся ще тої самої ночі у четара Савчука. О 10. год. (ве) вечером був я вже з 10. людьми свого села у Снятині. Снятин був вже в наших руках а я ввійшов в склад тимчасової військової управи. Поручника Мартинця вибрано повітовим військовим командантом, чет. Савчука комендантом залоги, а мене єму до помочи. Четареви Сілецкому поручено орґанізацийний відділ. Видано відозву, в якій завізвано всіх військових добровільно зголошуватись до укр. війска. На другий день з цілого повіту зачали стягатись добровольці. З початку думали ми в Снятині орґанізувати кадру, але опісля на порученє Коломиї залишили сю гадку і відсилали що дня транспорти до Коломиї. В Снятині лишено сотню залоги і відділи пограничні. В перших днях листопада мали ми богато клопоту з відступаючими відділами австрийскими з Буковини і Вел. України. Були се по більшій части Мадяри і Чехи. З Мадярами приходило навіть до кровавих сутичок, але всі менші відділи були розоружені. Дня 4. листопада, оден більший відділ мадярскої кавалєрії і артилєрії мусіли ми пропустити з оружем, бо они заявили, що збомбардують Снятин. Ми чули ся за слабі і спустили з тону. За те на другий день 5. листопада розоружено цілий батальон Чехів і одну батерию враз з великим обозом і інтендантурою. Добича була дуже велика. Ми мали около 1000 крісів, около 60

возів і більше як 100 добрих коний. Формальну війну з відступаючими на потягах провадив на стациї Снятин-Залуче поручник Одиньский. Він не пропустив ні одного потягу, який би не здав оруже. В половині листопада почали масово напливати до нас військові з ріжних фронтів так старшини як і козаки. Наступила реорганізация військової повітової команди. Пор. Мартинець зістав повітовим комісарем і відійшов до цивільної служби. Повітовим військовим комендантом іменувала „Окружна Команда" Коломия поручника Василя Одиньского, а чет. Савчука стягнула до Коломиї. Адютантом Одиньского зістав чет. Тофан Андрій. Я обняв команду залоги і граничної сторожи. Обовязки стацийного коменданта обняв чет. Мурмелюк Василь а пізнійше хор. Ткачук Дмитро. Зачала ся горячкова організацийна праця. Під конець листопада панував вже в повіті взірцевий лад і порядок. Перепроваджено точно мобілізацию до 36. року житя і асентерунок. Мобілізованих відсилано до Коломиї, де організовано похідні курінї.

В марті 1919 р. організує Окружна-Команда Коломия II. гуцульский похідний курінь, який був призначений на Велику Україну на большевицкий фронт. До того куріня призначено і мене враз з одною сотнею зі Снятина, якою я командував. Курінь направлено на фронт бердичівский, який вже ломав ся під великим напором большевиків. Дня 4. цьвітня прийшло до нещасної для нас битви. З моєї сотні лишило ся 50 людий, другі дві сотні майже цілком розбігли ся. Згинув там хор. Остафійчук Михайло. Большевики прірвали ся на нашім правім крилі і зайшли нас з заду. Прийшло до рукопашної борби і великого замішаня. Як ми так і большевики були в сірих шинелях, через що пізнавали ся хиба з близька. Ситуацию виратував четар Федасюк з Коломиї. Вдаючи большевицкого коменданта почав зі всеї сили кричати: „Товариші держісь на лєво." І, дійсно „товариші" почали пересуватись на ліво, лишаючи нам отвір на право.

 73

Ми скористали з того, що большевики отворили нам дорогу, почали відворот. Зачав ся загальний відступ на Шепетівку, яку в коротці большевики рівнож заняли. Ми подались на Здолбунів, де наступила реорганізация нашого куріня. Наші недобитки втілено до I. п. п. С. С. В Здолбунові я захорував і відїхав на 3 тижні на відпустку до свого села Тулови. Настав май, львівский фронт заломив ся, а 23. мая досвіта заняли Румуни Снятин. Я лишив ся під румуньскою окупацією і пробув цілий червень і липень. Дня 17. серпня 1919р. виїхав я транспортом з Коломиї через Чернівці - Хотин на В. Україну. Тут приділено мене до штабу I. Корпусу У. Г. А., де був в місцевій команді. Тут пережив я Союз з Денікіном а відтак відступ перед большевиками з Козятина до Балти. Тут наступив перехід до Червоних. Цілу зиму з 19р. на 20. перебув я в Балті в команді міста, де провадив відділ кватерунковий. Надходила весна, а з нею росли наші надії. Чогось досить вже було большевиків, бо добре дали ся в знаки. З початком цьвітня всі військові частини покинули Балту і подали ся на фронт. В Балті лишила ся ще (~~те~~) технічна сотня, а в большевицкій команді міста ще наш кватерунковий і поліцийний відділ. В ночі з 23. на 24. цьвітня підступив під Балту от. Тютюнник зі своєю київскою дивізиєю і повстанцями. Всі Галичане перейшли на сторону (~~большевиків~~) Тютюнника і прогнали большевиків з Балти. Три дні переходила Балта з рук до рук через що потерпіло місто і впало жертвою великого пожару. Згорів самий центр міста. По кількох днях на приказ Тютюнника опускаємо Балту і зачинаємо разом з ним партизанку. Нашою цілю було пробутись з Балти аж до Ямполю, де був властивий фронт і де оперував ген. Вдовиченко. Нас чекало велике завдане; кругом були большевики, їх запіле, де в кождій місцевости були їх бочві частини. Пядь за пядею треба було собі здобувати і робити дорогу. Ми Галичане не привикли були до таких операцій. Дня 2/V. рано зачав ся бій о Вапнярку. На стації стояв потяг з розоруженими Галичанами, яких захопили большевики

в часі перевороту в Вапнярці і околиці. Ті бідні жертви мусіли большевики залишити під напором батька Тютюнника. По полудню заняли ми Вапнярку з одним большевицьким броневиком. В бою о Вапнярку визначилась галицька технічна сотня.
По занятю Вапнярки переправили ми через сей узол наш вже богатий обоз і решту частин. Ледво перейшов обоз через желізну дорогу, большевики знова заняли Вапнярку. Кавалерія Будденого пустилась за нами в погоню. Дня 4. і 5. мая прийшло до кровавих боїв під селом Антополем і Вільшанкою. Під селом Дахтелією окружили нас большевики зі всіх сторін. День перед тим получили ся в селі Антополі всі групи от. Павленка. Між нами був сам Павленко, Тютюнник та бувший мін. Мазепа. Положенє було скрутне, в рядах заналась паніка. Та під проводом Тютюнника ми не сміли тратити надії. Всьо, що жило взяло за кріс і дорога була отворена. Дня 6. мая ми мали вже звязок з от. Вдовиченко, значить перейшли фронти. Та тут наступає велике розчарованє. Довідуємось про долю наших бригад і про нових союзників. Нічо не поміг вже і прихід Петлюри до Ємполя, настрій падав з дня на день. Большевики перейшли в наступ, ми були на самім правім крилі над Дністром. Девізія Тютюнника держала ся знаменито, але мусіла відступати на приказ польскої команди. Так відступали ми вздовж Дністром, аж до Нижнева, переправились через Дністер і розложились в Товмачи. Так пробув я у от. Тютюнника до половини серпня 1920 р. Дальше відступати уважав я за невідповідне і дня 16. серпня взяв відпустку, з якої більше не вернув, бо не було куди. Так Галичане як і Наддніпрянці сиділи вже за дротами.

В Туловій дня 28. червня 1924.

Василь Костащук

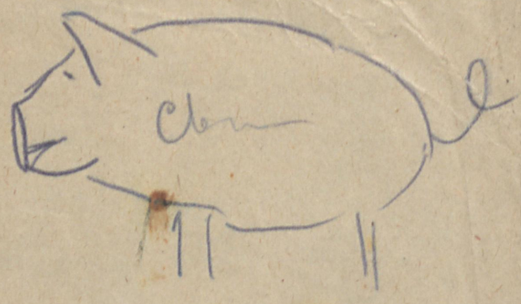

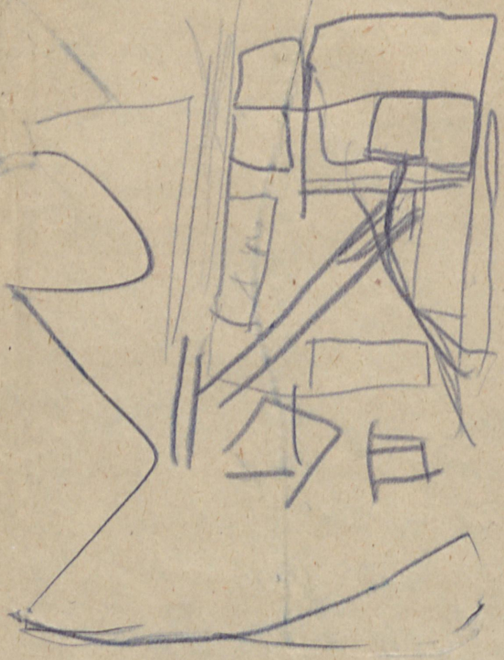

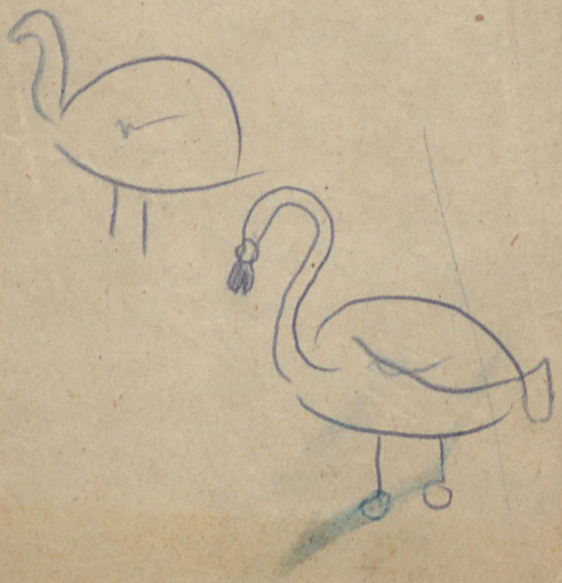

Z	T	K
105	99	77
90	95	54
77	94	38
14	93	43
68	98	24
41	97	23
58	102	19
44	107	X

40	112
25	117
12	123
22	108
27	102
32	98
37	91

3496	
33	~~101~~
5	106
4	102
9	54

Козацкий гимн

Вонцька пісня

Співаний ще за Центральної Ради на Чернигівщині і Полтавщині
Вільним Козацтвом (Курінями смерти) на мотив російської п.
Там рвуть ся гранати шрапнелі.
— В части ту пісню я записав собі: подаю Вам яко
памятку. — Автора її незнаю. —

Ми Курінь смерти
Наш дух боєвий
Ми йдем проти смерти
Наш лет громовий,
Прапор України над нами
Іде гордо в бій з ворогами.
Ми сини степу
Нестрашна смерть нам
Без жаху і лаку
Ми летимо там
Де рвуть ся шрапнелі гранати
Вперед наш приказ наступати.
Ми в поли начуємо
Як в день так у ніч
Ми волю шануємо
Йдем на смерть на січ.
Ми вихром степами літаєм
У смерти у очі загладаєм.
Ми Курінь смерти
Гей ~~Гурра~~ всі ураз
Кому треба в мерти
Нині завтра з нас
Наша присяга Вкраїні служити
Або чесно в мерти, або вільним жити.

Тілько всього вдалось мені тої пісні перенести і записати.
Може Вам она вже скорше звісна, то прошу на будучи

умістити її в новім випуску стрілецких пісень Сурми. —

Ще маю в своїм записнику ~~записана~~ одну: ~~одна~~ се наша галицька пісня переведена з пісні Затурились Чорноморці, співана в деяких частинах нашим інтелігентним стрілецтвом, по переході за Збруч котра зачинається.

Затурились Галичане
Що ніде прожити,
Гей гей бо росердився лютий ворог
Виганяє з хати.
Гей годі Вам Галичане
Тай годі журитись, Гей гей
Запрігайте свої коні,
Йдіть за Дніпро жити.
Їдуть ідуть Галичане
Назад не вертають
Гей гей як згадають за рідний край
Слізми ся в мивають.

Коли і та пісня Вам звісна то прошу також у свій збірник, на памятку її умістити.

Маю деякі ще (збірки) співані стрілецькі (пісні) богато поперевезено з російских, воєнних, або наших, австрийско галицко військових, перелицьовані, в українскім характері, но то вже лишу на другий рік на світу збірку.

Погатинський

Козацька пісня.

I.

Надлетіла куля з поля
Забреніла, як пчола
Дійся, дійся божа воля,
Бо козацька така доля
Куля в грудях застрягла.

II.

Впав козак, й не може встати
Ще раз глянув довкруги
Ах! прегарні ті Карпати
Тут би жити, не умірати
Та убили вороги.

III.

Я щасливий, що вмираю
На землі своїх братів
Тільки щастя, що не знаю
З чиїх рук я тут конаю
За провини ще дідів.

IV.

Без китайки, без калини
Поховали козака
Тільки вітер з Верховини
Поніс вістку до родини,
Що за доленька гірка.

V.

~~Вже~~ Ой висока ~~єсть~~ та могила
Не могила, а гора
Буде душенька тужила
Там де Україна мила
Так далеко від Дніпра.

Пісня козаків (Українців) російської Армії в часі Карпатських боїв 1914-15 р.

77

Ілля Рогатиньский.

Польський Лисинецький прорив 15.IV. 1919 р. і геройська оборона 5.IV. батерії, 4-тої Золочівської бригади, поручника Володимира Галана.

Відпис мойого дневника:

Лисинецька позиція, 15. квітня.

В ночі 14 на 15 квітня о 2 год. на досвітку підійшли польскі частини 5-го ~~лєгійонського~~ полку лєгіонів 16-тої сотні під наші сторожі на Лисинецьких позиціях і зручним маневром розбили наші передові сторожі (часть сплячих), а потім вдарили спокійно на село Лисиничі, розбили наші частини і забрали більшість в полон. Дізнавшись про слабу і занедбану сторожу наших передових ліній, кинулись цілим 5-тим ~~лєгійонським~~ львівським полком в раптовий наступ на Винники і Чортову Скалу, яку ~~де~~ в 3-тій год. рано заняли. Наступ на Чортову Скалу перевели сейчас по заняттю Лисиниць 14-та і 16-та сотня лєгійонів. Піхотні частини XII. куріня прибігли до пушок 5. батерії, котрі були в закопі 1½ клм. від Лисиниць і Наробили крику, щоб батерія виїзджала і спасалась, бо Поляки ідуть кольонами з Чортової Скали. Тому що не було чути стрілів зі сторони Лисиниць, (батерії командант) поруч. Галан казав здержати піхоту, поїхав в перед до Лисиниць і довідав ся, що там вже Поляки і дав приказ відкрити огонь на Чортову Скалу та Лисиничі; ~~тому що~~ (батерії) командант був рівночасно командантом групи „Південь" 4-того арматного полку, котра складалась з батерії 1/4, 2/4, 3/4 і 5/4 і приказав рівнож тим батеріям обстрілювати їм призначені райони. Єще по розвідці батері-команданта з Лисиниць, він післав сейчас на обезпечення Підборець хорунж. Германа Евгенія і кількох людий, бо ще було досить тем-

но і не видно було чи Поляки наступають. В часі тої розвідки дійшов хорунжій Герман до 6-тої пушки, яка стояла в Лисиничах і при помочи хорунж. Еліяшевського з 1-шої гавбиці, котрий рівнож там приїхав і ще кількох людий, зачали витягати пушку. Витягнувши її на горбок, відділ полаків підійшов з машиновим крісом і зачали по них сікти; Убили одного з тих людий з I. бат., а хорунжий бачучи, що не уратує пушки виняв з неї замок і вернув з остальними людьми до батерії. —

Польський наступ на Підбірці, — і ярка контр-атака 5/4 батерії! —

Около 8-мої год. рано 15.IV. зачали Поляки наступати на Підбірці, одначе ураганним огнем батерії 5/4, 1/4 гавбиць, відступили вони з великими втратами: батерія 5/4 стріляла підтягнувши пушками на напрямий стріл [Direkterichtung]. Тодіто наші батерії уступили з Винник до Унтерберген і на приказ 5/IV, батерія остановила 2 пушки на Винники, одну пушку на забезпечення лівого крила, а ще одну на Чортову Скалу, щоби звідти розганяти польских розвідчиків. Поляки побачивши здобуті так легко Лисиничі, Чортову Скалу і Винники, скріплювали свої чимраз більші сили і хотіли іти дальше на Підбірці, здовж желізної лінії, Львів-Борщовиці. Хвилі були критичні. Фронт остав ся без піхоти, тільки самі батерії. Ярку діяльність взяла на себе 5 батерія, на чолі котрої остав сам її командант поруч. Галан; Він загородив зелізною стіною людьми свої батерії і ураганним огнем своїх пушок заступив дорогу польским, наступаючим частинам. — Він моментально організує часть своїх людий піхотний состав всіх їздців та ремісників

обкладає охоронні лінії пушок [місто піхоти] Geschutzbedeckung], висилає стежі (патрулі) і т. д. Батерія безперестанно палила ураганним огнем, по польских новозанятих позиціях. Польска артілерія також приняла свій хід, зачала обстрілювати нас з Личакова, з Кривчич, з Підзамча і з Броварів. Бригада посилала її 2 рази амуніцію, від якої пушки були розпалені до червоности. В той пропаматний день, батерія 5/4 випустила 2500 стрілів, де ціла обслуга була поглухла від безперервної артилерийської канонади. —

Дальші бої батерії 5/4.

Тому що Поляки не могли посунутись в перід на Підбірці, пересунули свої наступи на північ від желізної дороги Підбірці-Львів. Це було для батерії 5/4 і 1/4 стратегічною небезпекою, бо Поляки могли заїхати нас з півночи (батерія стративши Чортківську Скалу не могла обсервувати правий фляня, не знала, що діеть ся на право). Дано приказ хорунж. Германови іти з одною пушкою і частиною обслуги до двора Підборець, де на приказ зачав острілювати Поляків, які не чуючи досі жадного артилерійського огня, посувались збитими кольонами. Одначе при помочи своєї пушки, цільним огнем розігнав Поляків, які в неладі відступали. — Тому що гавбиці не мали амуніції, дістали приказ в вечір 15/4 відїхати до Миклашова, куди рівнож відїхала 1. австрийська пушка батерії 5/4, котрій забракло рівнож амуніції. Тому що в Винниках були Поляки, команда батерії 5/4, не знала, які там сили. Тоді зголосив ся добровільно десятник Олійник Михайло командант їздових і батерийний швець пушк. Чуєман Іван, в двох піти на розвідку до Винник, котрі підійшли до самого місточка. Поляки зачали до них стрі-

80

ляти, тоді батерія 5/4, відкрила по них огонь на Винники і тим способом уможливила їм відворот. —

Поміч. — Вечірні і нічні бої 15. IV. на 16. IV.

Коли батерія 5/4, стояла дальше в боєвих дійствіях на своїх старих позиціях в Підбірцях 15. квітня 1919. Нараз під вечір побачила назад від себе зі сторони Миклашова розстрільню [рій, шварм лінію], тому що бригада не повідомила її, думаючи з початку, що це Поляки з Винник заходять відтяти батерії дорогу до Миклашова. Одначе, щоби докладно переконатись, післав командант одного, кінного розвідчика вістуна Думаньського Онуфрія, щоб переконатись докладно чи це наші, та як це наші, — чи мають намір наступати. Розвідчик довідався, що це VII. подільський курінь іменем Семена Петлюри, курінного коменданта поруч. Бачинського, котрий заявив, що має приказ наступати на Винники і просив о артилерийську підготовку. Батерія звернула еще одну пушку на Винники і розпочала артилерийську канонаду. Курінь пішов в перед, заняв Винники і часть Чортової Скали. Одначе під польським напором мусів відійти на позицію перед Миклашовом, де знов ліве крило 5/4 батерії було цілком відкрите і загрожене зі сторони Винник. До вечера батерія відстрілювалась від Поляків. О 10. год. вечером прийшов еще на поміч X. курінь голосного вже сот. Газдейки, де обсадив люку між Поляками, а батерією. Два рази штурмували Лисиничі і Чортову Скалу, з огляду стратегічних обставин залишено атакувати старі утрачені позиції, а установлення нових і скріплення їх. Батерія цілу ніч з перервами палила все, а все огнем по польских занятих місцях. В пізній ночи одна чета 5/4 батерії підїхала

81

на східний вихід села Підбірців, а друга чета осталась в Підбірцях, де обі чети віддали алярмові стріли для удержання піхоти в поготівлю. Ранком дня 16. квітня мав відбутись наступ на Чортову Скалу. Сильним ударом наша піхота заняла всі старі позиції (VII. і X. курінь) де батерія спомогала їм: безперестанно, палила артилярийським огнем по свіжих, польских наспівших частинах 43, піхотного полка. Зі стратегічних обставин, оба куріні пізнійше мусіли опять відступити, на нові позиції на всхід від бувших занятих. По полудни того дня появилась над батерією польска ескадреля літаків, які відлітаючи оден за другим безперестанно атакували ряди нашої старої позиції, обсипуючи батерію градом куль, машиновими крісами і летунськими бомбами. В напрямку нашої батерії кинули 7 бомб і сіючи з машинових крісів не попали ані на одного коня ні чоловіка. Бомби падали довкруги батерії, при чім случився такий епізод: Оден пушкар на імя Іван Хапис сидів на горбочку і дивився на польску позицію. Нагло поглянув на гору на літака зачав утікати і по хвилі на це місце де він сидів упала бомба. Літак стріляв еще з машинового кріса: Тоді пушкар Плюта Федь прискочив до пушки, наладував гранатою, провірив елемента і віддав стріл на Львів, [се був знак для літака, хотяй він кидав бомби і стріляв скорострілом на батерію, його ніхто не боявся і він нічого батерії не зробив.] Опять за пів години польска панцерка приїхавши зі сторони Кривчич приняла хід своїх операцій по наших стоячих позиціях батерії. Також стріляла польска, тяжка батерія з автів, Личаківської рогатки, а полева з Броварів. Фактично здержано польский наступ, де Поляки понесли кольосальні

82

втрати. Це був перший геройський подвиг 5/4 батерії в нас, 15 і 16 квітня 1919. — Тодішні наші втрати 1, зіпсута пушка і 5 пропавших без вісти людий в Лисиничах ото вістун Поточний Михайло пушкар Ясний Іван, Оленік Лаврентий, Короташ Петро і ще оден незвісний. Двох утікло ст. пушк. це Пінькевич Михайло і пушк. Свистун Михайло, котрі розповідали про кроваві розправи польских війск над мужвою з XII. куріння. — ~ ~ ~ ~ ~

Батерія на нових становищах!

Наша піхота занимала позицію коло батерії в часі польскої сильної канонади пізнійше ще зза Чортівської Скали саме ту чету, котра стояла на старій позиції; На приказ она відїхала в напрямі на Миклашів. II. Чета стояла досить отверто, так що рівнож її треба було цофнути в село. Відтак батері-командант дістав приказ від полку сотн. Лясковського відїхати з цілою батерією до Миклашова, на нові позиції. Занявши нові позиції, сейчас по прибуттю окопались, однак одна чета відійшла під командою бул. ст. дес. Будзана Петра на Камінну Гору 278. в зовсім отверте поле. — —

Похвала 5/4 батерії, від 2. Гог. Корпуса.

Вечером, дня 16. IV. висказав полковий командант сотник Лясковський батерії 5/4 в імени II. головн. корпуса слідуючу похвалу, котра була менш-більш такого змісту: „За геройську оборону своїх двох дневних позицій і за чуйну охорону її і бравних подвигів, котрих доказала 5/4 батерія в дни 15. квітня великим подвигом україн-

 83

-ських військ, борячих ся за правдиві ідеали, проти „Вандалізму", шляхоцького кровожадного наїздника „Дженгісхана". XX. Століття висказує II. Галицький корпус в імени коменданта 4-го гарматного полка, в перві команданту 5/4 батерії всім старшинам і підстаршинам, рівнож пушкарям горяче признання і похвалу. Ми гордимось такими, що імя їх вкрашують великим споминам історії нашої укр. галиц. армії. Взиваєсь подати спис всіх визначних старшин, підстаршин і пушкарів до іменовання.

Команда II. Гал. корпуса, передано телефонічно.

сотн. Лясковський.

Командант батерії дав таку відповідь. Тому що всі в батерії навіть ремісники і кухарі були при батерії, (в бою) деякі ішли на небезпечнійшу розвідку, (голосили ся добровільно.) Всі сповнили свої обовязки, тому відзначивши часть одного, або двох, будуть покривджені другі. Тому батері командант в імени козаків, підстаршин і старшин, принимаючи тілько похвалу, як найбільшу надгороду. —

Галан - поручн.

Із Ч. довр. 344. Золочівської бригади.

До всіх батерій!!

15 С. м. удалось ворогови проломити наші позиції в Лисиничах: Як згідно зізнають полонені Поляки - одна, - одніська ворожа стежа 16. і сотні і 5. полку лєгійонів, вийшла вчасним ранком під охороною мраки від хреста на дорозі Кривчичі - Лисиничі, до наших позицій, не замічена ніким, перетяла наші засіки, збуди-

84

ла вартового, забрала його і не найшла майже нікого в окопах. Все спало. Сейчас забрано нею 3 скорострілі і коло 20 людий, без бою. Дальшою стрільбою збуджений наш хорунжий почав з кількома людьми відстрілюватись, але вже було за пізно. Двома лєгійоністами відпроваджено полонених, а решта пішла далі в село, [де спало поготівля] і викликало паніку серед цілої залоги, яка здебільша розбіглась. Наступ на Чортівську Скалу перевели по занятю Лисинич, 14 і 16 сотня лєгійонів. Отсей наступ удавсь, хоч ще рано ніхто з Поляків не думав о тім, а ми сподівались в тім часі ворожого наступу на певно. Навіть якби ці зізнання полонених були пересадні, то всеж таки не підлягає сумнівови, що 1:) „Крайне занедбання обовязків на фронті XII. куріня") - 2) Злий дижурний старшин і підстаршин, жадних стеж перед фронтом, алярмових сигналів і т. п.) викликали паніку і наш відворот, получений із тими більшими втратами, що курінний обоз був (проти наказу команд. бригади) також в Лисиничах і в друге, що сили ворога були сим разом не великі на всякий випадок. - Команда бригади зарядила слідство проти винних старшин XII. куріня і віддала справу Полевому судови. Годі терпіти, щоб легкодушність деяких старшин, в такий важний для рідного краю час, без потреби наводила такі тяжкі і болючі втрати. Хто цего доси не зрозумів, того навчить безпощадна суворість, з якою тепер і все звернеться команда бригади зглядом всіх легкодухів. Прекрасно вели себе наші частини і їх старшини усіх курінів і вишколу скорострілів, однак взагалі виказали бої 15, і 16-го с. м., що здебільша наші піхотинці легко переходять в паніку, цілі відділи бояться ворожого стрілу, розбігаються свідомо поза боєву лінію, при першій нагоді виломляють себе

85

з під дисципліни особливо, де за мало одважні і енергічні старшини. Зате з великим призначенням підносить команда бригади діяльність наших гарматчиків. Усі батерії стріляли зараз і добре, нераз були батерії перед пішими частинами і не одходячи далі стріляли не раз, ішли пушкарі під проводом своїх старшин, як піхотинці на стежі і в наступ нераз удержала сама артілерія наш фронт. Ось і взірець та доказ на це, що треба і можна осягнути. Дуже добрий був також телефонічний звязок. В Лисиничах оставився телефоніст з XII. куріня і коли вже все розбіглось, він одинокий до останньої хвилі інформував команду бригади про ситуацію і відійшов до Підбірців, щойно на виразний приказ команди бригади. Осередня Київ функційонувала взірцево. Важний день 15. с.м. хай буде для всіх відділів відстрашаючим доказом, але заразом і вказівкою, як дуже уважно і пильно треба дбати про службу на позиціях в ночи і особливо над ранком, як важною є охорона стежами, дижур старшин і підстаршин і відповідні алярмові зарядження.—

Всі команди предложать до 48 год. по одержанню цего наказу внески на відзначення усіх старшин і стрільців, що особливо визначились в цих боях і яким треба завдячити, що з неудачі не вийшла катастрофа. Про кождого старшину, підстаршину і усіх стрільців, які своїм поведенням шкодили замість помогати і ширити деморалізацію, предложити в інтересі справи в тім самім речинци звідомлення до команди бригади. За точне і совісне виконання сего наказу, відповідають команданти курінів, батерій і сотень:—

Остап Луцький
шеф штабу.

Шухевич
команд. бригади.

Лясковський
сотн. коман. 4. гар. полка артил.

Хвальная Редакция!

Посилаю Вам на пробу оден малий витяг з моего денника. Сумніваюсь з гори чи Ви можете умістити его хоть в части в Календарі Червоної Калини. Чи Ви его залишите чи може колись десь використаєте, се буде залежати від Вас, а но від себе скажу, то що я Вам переписав зі своего денника є дійсні правдиві факти, котрі можете провірити, а се може служити до Історії Ук. Г. Армії. Колиб Вам було більше потрібно таких моїх витягів, то я дуже радо Вам то по відписую і пришлю, бо я їх маю досить. –

/.

Тепер деяке пояснена. Батерия Галана у котрій я служив була до Чортківскої офензиви в 4 золочівскі бригаді. яко 5/4. б. Під Чортковом приказом Корпусної Команди ту батерию 5/4. приділено до X артелерійского полка Отамана Караса X бригади сот. Кондрацкого. В полку Караса батерия отримала ч. 2.

Погатиньский

87

Тиф его жниво у чотирокутнику смерти У. Г. А.

Motto.

Загреми трембіто по цілому світу
Що упало сорок тисяч галицкого квіту.

Коли У. Г. А. пропамятного 1919 року в місяци липни, пересунула свій кровавий західний терен за Збруч, где на Подільских степах готовилась знов до Великого Походу на всхід, проти московского тоді Червоного Дженгісхана котрий в той час зі своїми інтернаціональними ордами посунувся був аж на Подільскі степи, витискаючи утомлені і зріджені відділи Армії У. Н. Р. у кут Каміньца Подільского.

І коли на тім клаптику землі, з купчились дві по сестри Армії Придніпряньска і Придністряньска, обкружені зі всіх сторін ворогами, в саме в той час зачав насувати на них еще оден ворог грізний і безпощадний тиф.

Еще в місяци серпни пропамятного 1919 року, колито галицкі бригади і Придніпряньскі дивізії прорвали ворожий перстень свого обкруження, і силою стихії рушили хрестоносним походом на всхід, то доді еще той жерстокий невидимий ворог, непроявляв так своєї активности, як в пізнійших місяцях. Аж по Київскій кампанії, до відступу Армії на мнії Котельня Андрушівка, Бровки, Зарубиньці Городище, колито Галицкі бригади вели бої з прориваючою полудневою Большевицкою Армією (друга половина вересня) як раз тоді тиф зачав поволи в тискатись утомлені ряди У. Г. А. — В боях під Троановом 21 і 22/9 т. р. вже було помітно на обозах деяких відділів фронтових частин як возилися захорівшими на тиф стрільцями, но хороба тоді небула така жерстока, бо еще було досить тепло на дворі, а стрільці спали нераз під голим небом, або по клунях на селі, незаражувалися так по хатах як пізнійше зимою. В початках місяця жовтня где стало вже холоднійше, тиф зачав прибирати грізнійші розміри. У вересни були найбільші захворіння тифу брушного і вітрового, званого

чорного тифу, где часто стрільці перехоровувалися: але в жовтни а особливо в другій половині жовтня, коли Галицка Армія зачала творити на полудне знов новий фронт з Денікіньскими Ордами, тоді тиф напав на цілу Укр. Армію з цілою силою, где зачав її безпощадно десяткувати. А вже найбільший наступ єго то був в місяцях листопаді, в грудни і в січни 1920 році. В тих трох місяцях цілком був тиф розложив У. Г. А. від боєвоздатности. — Се був жах се було якесь страшне марево смерти жнив, не тілько війска обох армій але також мирного населення. І куди б неприходили які частини яке буть село, так що дня стрічалось по селах вічні похорони померших на тиф людий. В якім то селі нестояла Укр. частина то рідко було найти хату щоби там хтось з родини нележав хорий. За Винницею ми стрічали такі села где були вимерли цілі родини. І в таких то селах прийшлося жити обом арміям. Котре село небуло ще заражене тифом, то заражувала її хора армія; тепер на відворот, котра війскова частина мала великий відсоток здорових стрільців, прийшла на постій тифозне село сей час заражувалася. Боротьба з епідемією була неможлива. Брак санітарних мір відчувала армія ще в місяци жовтни, а коли прийшов дуже холодний листопад, котрий так несподівано заскочив голу і босу Укр. Армію, тоді тиф прибирав великі міри. — Як всім відомо небуло тоді тілько відповідних лічниць шпиталів, котрі хоть були в деяких містах та місточках були так переповнені особливо старшинами і тими котрі були близші міста. Але котрі ~~котрі~~ частини були дальші від лічниць і містів і коли хорих в частинах назбералося богато, тоді відсилали їх цілими валками, як трийцять, сорок а навіть більше верств до таких міст ~~коли хорих~~ як Винниця, Жмеринка Бар і другі; там як небуло вільних місць в лічницях, скидали їх в холодних стайнах чи казармах в давних салдацких, в котрих (всюди) були повибивані ~~[illegible]~~ вікна, а там хорі у встрашних муках гинули, бо небуло ким опікуватись. А коли і там небуло місця, то привозили їх назад до частин, нераз вже і мертвих, закостенілих від зимна.

В таких то стайнях где їх скидали от напримір у Винници, хто мав щастє видїти таку страшну картину, то своїх вражінь і душевних потрясень незабуде до своєї смерти. Кров у жилах стиналась а цїле тїло морозило ледом коли прийшлось зобачити на то страшне пекло людских мук єще на земли. Можна собі представити, великий брудний дім, а в нім повно на долівках на стерті соломі, где повно вуший, лежать раз коло разу, людскі постаті: обідрані, голі, виснажені чорні і брудні з викривленими устами. Богато їх лежать вже по кілька днів, мертві, і нема кому їх ховати. Богато з них в горячці маячить кричить зриваються і впадають оден через другого. — Богато чути криків з фронтових вражінь, бо як слушно сріль-ці казали там цїлий фронт був. Там учу-листи і цїлу нашу команду, і наступ, і від-ступ, ріжноманітні крики боїв ріжні погрози а також і стрілецкі лайки. Там в чуєте як оден стрілець розмовляє зі своєю мамою, батьком иньший з братом зі сестрою а навіть з дївчиною. І щобисте які були тверді на плач, то така вражлива кар-тина витягне Вам всї сльози з очий, а серце Ваше, набере такого болю і розпуки що чуєтесь себе мов в божевілю. Там побачите як на соломі брудні і стерті, лежить молоденький стрілець єще з обличом дївчини накритий старенькою подер-тою австрийскою шинелею, лице єго аж горить від горячки, а сам трісеться мов в пропасници, і безнастанно подертим стареньким австрийским плащом, накриває своє хоре і зимне тїло. А там знов в однім передїлї лежать на купі ~~лежать~~ вишкіриними зубами вже мертві, котрих може тиж-день хтось постягав, і чекають на підводи коли їх з вітам заберуть, щоб зробити знов на якийсь час, порожне місце на сьвіжий склад мерців. Такий транспорт трупів вивозять без парад без сьвящени-ків на кладбища або таки на поли їх закопують. — Зви-чайно зганяють тоді бідноту (Денікіньці зганяли жидів) що копають одну спільну могилу, недуже глубоку по широку. І так як за напасть припорпають їх на пів стігом на пів землею, так що нераз собаки їх вигортали з вітам і обгризали, боки, руки коліна.

~~стіном на пів землею пригортали їх.~~ До такої ями нераз скидували 30, 40 а навіть 50 трупів. Мені розповідали що Винниці є така могила ~~[illegible]~~ у котрій є 80 ~~[illegible]~~ стрільців поховано. А як нераз скидувано їх, то також негодин було дивитись. Звичайно до трупів наймали чи зганяли таких що ішли під примусом. Як ще стрільці сами ховали то хоть без домовин, то дно гробу вистелять соломою, поскладають рідами і закопають хрест. Коли з женуть яке шумовиння, они мов на глум скидали ~~[illegible]~~ як буть; одного навздовж, другого на вхрест на повперек, одних стори, головою спід а ноги до гори. І дивиться одні босі, другі взуті, одні обдерті, другі цілком голі, иньші ще мають ~~[illegible]~~ надідтені боки або ноги собаками. Прямо такий знах що ~~[illegible]~~ недасться того нікому описати. І такі шпиталі називали галицкі стрільці Магазини Мертвих, або складівні Трупів У. Г. А.: иньші їх називали ~~[illegible]~~ Тифозная Черезвичайка. І тому пізнійше як котрийсь заслаб стрілець у якій частині, то просив і благав своїх товаришів стрільців і свого команданта щоби єго до шпиталю невідсилати а най він умирає в частині. — І коли нераз назбираєтьса в якій частині богато хорих, а трудно їх возити на возах так довгими маршами, і нераз коли хоче командант назбираних хорих таки відіслати до якогось шпитала, то хорі нераз (розумієсь як ще память мають) плачуть як малі діти по руках цілують, щоби їх невідвозити до того живого цвинтаря. І відсилали аж тоді хорих як стратили цілком притомність, нечули що з ними робять і где їх везуть. Тих що мали ще память, возили команданти їх на возах зі своїми здоровими частинами, котрі пізнійше також від них заражувались. Неодних частинах особливо в батериях (особливо в місяци січни 1920 р.) був такий великий відсоток порозхорованих стрільців, що нераз старшини як хорунжі а навіть четарі мусіли ходити коло коний і їхати ними. Кождий хорий на тиф у Галицкі Армії, прямо завидував тому щільному що вдома у теплі хаті на подушках умерав серед родини.

В місяци листопаді і в грудни 1919 р. коли то У. Г. А. була вже до краю розложена тим страшним невидимим ворогом тифу, хто знає як би небуло тоді перемиря з Денікіньцями і завішення оружія чи ще тоді небувби наступив Розгром нашої Армії. Мені ще до тепер здаєть ся що як хто говорить що наша Галицка Армія могла ще дальше воювати разом з Придніпраньскою Армією проти Денікіньців то той невидів того марева пекла а сидів тоді в такім місци, що небачив і непереживав тих страхіть, що ще здаєть ся непереживала у сім столітю жадна Армія. Придніпраньска Армія хоть також була десяткована тифом но в таких розмірах як Галицка небула тому, бо була лутше вивінувана у своїм умундорованню як теплу одіж і добру обуву, а то богато значило. Я ніколи небачив щоби у Придніпраньских частинах тілько возили хорих на тиф на своїх обозах як Галичане. Памятаю як нині як наші Галицкі бригади відступали по Бердичевскій кампанії з Денікіньцями на полудне: а було то 18 грудня 1919 р. у Ані місточку Махнівці. Там були зїхались всі обози наших бригад I-го Галицкого Корпусу. Був тоді дуже сильний мороз. На тих обозах лежала в горячці друга Галицка Армія тифозна. Се були мов похідні шпиталі. Мені там прийшлось в чути якось так випадково одну урвану розмову двох наших старшин певно командантів обозів. Питає оден другого ти кілько маєш мародів? — 87 відповідає запитаний но 16 вже неживих: а в мене каже перший 65, а но 7 тілько неживих, але нині до вечера ще буду мати їх більше бо маю таких 6 ть що туй туй догарують. І таких то хорих на тиф як повезли зо два дн. або більше по добрім морозі так хорий діставав запалення і мусів гинути. От такі то були страшні відносини нашої У. Г. А. По селах тоді ніхто нехотів оставляти хорих тому, бо населення ширило чутки, що большевики нищать всіх ворожих війска, чи то ранені чи хорі тифом. — Пізнійше в січни 1920 р. у відступі нашої Армії на полудне, вже богато наших стрільців хорих лишалось таких по селах по хатах з котрих 50% виздоровлювалося. В місяци лютім і марті (вже за більшовиків) богато стрільців умирало

на поворотний тиф званий Rekurans а також богато на запалення легки. — З приходом большевиків поправилася лутше справа з тифозними військовими лічницями, бо Армія дістала більше медикаментів лікарів і шпитальної обслуги. Досить взірцеву лічницю з організував у місточку Тульчині сотник Рудницький котра неодному стрільцеви вратувала житє.

І до місяця цьвітня 1920 р. знашої великої тому девять місяців еще досить сильної боєвоздатної Укр. Галицької Армії, оставився тілько шклелет. З трох корпусів заледво зійшло на 3 бригаді. І той четвертий здаєсь найгрізнійший ворог тиф, він довів нашу армію до катастрофи. По мимо того що в цьвітни 1920 р наша Армія змаліла до 3х бригад, але і ті частини ті рештки що остали при житю, були так порозкидані по цілій Україні, а котрі поприходили до своїх частин, що були знищені безсильні змізеровані з хоровані схильні знов до поворотного тифу, се були тіни не люди на армію. Всюда було цілі фаланги виздоровців котрими потрібно було довго опікуватись. І треба було хоть два місяці часу щоби ту армію назад (вже хоть маленьку) зорганізувати, постягати, відживити і таку голу босу обідрану добре вивінувати щоби она хоть в части преставляла якусь боєвуздатність. І здається що з такою вже Армією нечислилися і большевики. Они планували єї цілком розформувати межи свою Армією, а найскорше старалися забрати єї старшин яко непевний елемент, а замінивши їх своїми правовірними комуністами. І тому той четвертий ворог У. Г. А. найбільше причинився до єї катастрофи. І як колись холод люта зима і ріжні пошести здесяткували Шведску Армію Карла XII на

Україні в ~~19~~ 1709 році котра того року під Полтавою стратила свою боєву перевагу, так само Укр. Галицка Армія у 1919 і 1920 році стратила свою силу боєвої спосібности до дальшої своєї боротьби за свою ціль від того четвертого ворога невидимого а грізного тифу. І тому то ~~пізн~~ при кінци цьвітня 1920 р. мусіло прийти до єї катастрофи.

І нині кудаб непереходила Ук. Галиц. Армія по Правобережі України всюда находяться єї сліди: тисячі а тисячі сумних і понурих могил на котрих вже давно погнили ті хрести що сами стрільці своїми руками їх закопували. Ті нині сумні могили, суть свідками нашого минулого свідки наших Визвольних Змагань се Великий документ нашої Великої Української Мартиольогії. — І нині в часі так Великого терору на Україні, ніхто десь тими могилами неопікуясь, бо там лежуть (після большевицкого терміну) контрреволюцеери Московского червоного інтернаціоналу. І в таких містах як Винниця, Жмеринка, Могилів, Тульчин, Брацлав, Бар, Бершальд Чичильник, Балта, Камінець і богато иньших місцях, где на їх кладбищах лежуть цілі сотні курінї полки а навіть цілі бригади Українских померших стрільців, разом зі своїми старшинами, своїми комендантами хорунжими, четарами, поручниками сотниками а навіть отаманами. Разом з ними ~~ж~~ лежать і їх воєнні духовники (сьвященики) поети письменники що величали їх долю пером. Лежать з ним разом і їх лікарі що їх лічили, і сестри Милосердия що у перетомленій праці коло них оходили. Лежать з ними разом і невійскові (цивільні) що доля їх вигнала з хати іти з Галицкого Армією в плече

в плечо на встрічу Сонцю золотому. 8/ Лежить на тих цвинтарях України цьвіт * колишня сила і гордість У. Г. А., а велика

Трагидія Українского народу особливо нас Галичан. А ті останки що прийшли з неї суть живими свідками Великого Болю що прийшлось перенести разом на тій тернистій дорозі Великого нашого Походу через гору Голгоєрту до того краю Сонця котре було показалось і знов зайшло за ~~хв~~ хмари, в час окруженю ~~нас~~ ворогами у борбі ще одним ворогом пошести.

І як колись Серби у 1915 році коли відступали перед своїм ворогом що заняв був їх землю (австрийскими військами) вздовж ріки Дріни, назвали то місце Сербскою Долиною Смерти, бо там їх богато нетілько згинуло від куль, але також богато їх згинуло від холоду, голоду нужди і пошести. Нині Серби ті місця з великою набожностею дуже почитають і ставлять на всіх важнійших місцях великі Полятники своїм мученикам і героям а їх імена увіковічнюють золотими буквами.

Так само Памятковим буде кождого Українця Правобереже України, где тілько там в пало жертв тілько пролялось крови, кілько на тих місцях зістало розтріляних ворогами, погинуло в бою, а кілько то упало тисяч від того четвертого ворога тифу. Ті всі місця мусять докладно перейти до Історії а назва того місця буде во віки зватись Український чотирокутник Смерти. І коли вчас

тепер у Галичині що року чи то в Зелені Свята чи то в день в листопадових Обходів чи в день Великодних Свят виходять на тутейші могили наш нарід з процесією зі священиками, щоб поклонитися Тіням погибшим мученикам що відали своє житє в час нашого Великого Змагання за Волю. Хтож там на Україні над могилами по тамтім боці Збруча, хто ті могили пильнує? Хто над ними поминає коли Червоний ворог ~~ті~~ релігійні почування нищить, а нашому по тамтім боці народу некажеся молити сміється над молитвою. Північний ворог нехочи признати (права) культу пошани нашим Братам над Дніпром над кістками своїх мучеників. Там могили розсипані знівечені без хрестів без пошани чекають на час на своє почитання і пошановання від свого народу. — Но заховаймо Віру в серцю що той час прийде але аж тоді коли наш цілий Український нарід зілеється одним духом, одним розумом, одними думками і одним хотінням буде відчував разом стреміти до того Сонця Волі. І коли своїми вільними руками повалить памятники своїх гнобителів, і поставить з того матеріялу своїми вільними руками памятники на тих нинішних здоптаних могилах своїм мученикам ~~своїм~~ безіменним героям, тисячам а тисячам порозкидані по цілій Україні. А ті всі місця смерти Укр. Стрільців ~~по~~ як Винниця, Київ, Пмерлика Могилів Бар Чичильник і иньші будуть колись мов відпустові, бо зі всіх сторін будуть приїжджати тисячі а тисячі українських прочан, щоб поклонитися тим святим місцям упавшим синам України в часі Великої Голгофти Укр. народу.

Ілля Рогатинський

Рогатинський

Тиф у чотирокутник

(до виробництва)

96

~~[illegible]~~

Рiжні

(Невідомі.)

До перегляду!

Входять інші старшини, підстаршини, здоровкаються, оповідають свої прикоди, новини, і постою на бесіді з другої вільоти ї з на двору чуть голоси стрільців, котрі роблять те саме. Звичайно, як стрінеться сотня зі сотнею, одностайчани, чи ї вояки побратими відшукують ся дорогі і починаються балачки, хочеб богзна коли не бачились одні з другими. Кругом, стрілецька рідня!

Годом все почасти вспокоюється, ї як одні, так другі повертають до теми тижневих подій. ~~Старшини~~ Новоприбувші цікаві довідаються, що нуг сталося ї просять сотника оповісти.

— Подумайте собі — оповідав сотник Дудикевич з пересердя — як мені через дурницю подубився що найкращого роя. Телеграфую ним дурням у бригаді, що москалі на Лисій горі, а вони: неправда і не правда! Кінець, що хто зна, чи ї в Закопаному є і приказують конче туди післати стежу. Особливо отой Квятерків *) напирав на це. Він хоче мати точні ~~вісті~~ вісті, ї байдуже йому за стрільців.

— Ну — зкінчив — не було ради. Я послав свого Бабинця з 1.[ими] роєм, кажу як і що, наказую йому, щоб не дуже чеп... — дурнійте... — через годинку беру двічі ген, і йду за ними, щоб у разі чого, помогти випутатися з халепи.

— Ще з під міста дали мені Бабинко, що вони перешукали ліс, не помітили ніде ворога, тільки ввесь вогнище тліло. Я сказав їм дальше, а сам вже безпечно йду за ними. Бабинко роєм вже певно буде десь за горбом, як ми самі підходимо до міста.

— Не сносив я ще зайві добре в ліс, як якийсь стрілець викликує:

— "Ландштурмаки на праву. О, о дивіться, ховаються..." **)

— Посилаю я в тому напрямі двох стрільців. За хвилю вони летять з гори і кажуть, що там яка сотня москалів, сами лядяться на коні прилягли. Між ними вільки ї австрійських одностроїв...

— Я даю приказ, стрільці мають розкватируються в розстрільку, а нуг як кінчуть нас москалі! Ми поспішаємо до хат, на дзвінки чуємо по нас.

---

*) Квятерків — сотник бувши начальної, при 12-й бригаді.

**) Ландштурмаками називали стрільці гонведських ополченців (Landsturm), котрі характеристичні були двійні горішні одностроями, та білими кашами через плече.

ЗАПРОШЕННЯ

На підставі § 2 Закона о зборах,просимо В.П. .....
прийти на Нараду в Кооперативно-Освітній справі,яка відбудеться дня...
.....середа..... в домі ч.....
.....

Запрошення

На підставі § 2 Закона о Зборах просимо В.П. .....
прийти на нараду,яка в Кооперативно-Освітній справі,яка відбудеться
дня .....о год. .....в домі ч.....

.....

Запрошення

На підставі§ 2 Закона о зборах просимо В.П. .....
прийти на нараду,яка відбудеться дня .....о год.....
в домі ч . .....в Кооперативно-Освітній справі.

.....

Запрошення

На підставі §2 Закона о Зборах просимо В.П.....
прийти на нараду в Кооперативно-Освітній справі,яка відбудеться
дня .....в домі ч. .....

.....

Запрошення

На підставі § 2 Закона о Зборах просимо В.П. .....
прийти на нараду в Кооперативно-Освітній справі,яка відбудеться
дня .....в домі ч .....

.....

Запрошення

На підставі§2 Закона о Зборах просимо В.П. .....
прийти на нараду в Кооперативно-Освітній справі,яка відбудеться
дня.....в домі ч .....

.....

— Аж тут і сторожкі від них обізвався. Бачу, що з цього нічо не вийде, насунати сніжки на добре укріплену позицію нема як, вистрілив до ноги, тоді переходжу стрільцям, відстрілюючись — помалу відступати в зад. Щастя, що без жертв обійшлося. Але того разу таки пощастило. Того певно москалі злякали, хоч і не хочеться вірити в це. Я не знаю що давби, щоб їх тут назад побачити.

— Не журіться, говорить сотник — ~~[illegible]~~ сот. Ємоля. як що ви так вірите в здібності ви хлопців, то вони якраз не можуть вернути. Може й Москалі вмисне пропустили свобідно в село, в переконанню, що звідтам уже не вернуться і не займаться. А вони ~~[illegible]~~ перехитрили москалів і може чільки що не видно.?

— Ледви, чи не сталося — думає собі. Дуже, що це вже десята година. Вже був час...

У двері хтось постукав.

— Ввійти! — кликнув байдуже сотник.

— Пане сотнику! Вісун Бабалко голосить слухняно що вернув із ~~[illegible]~~ стежі з фліскайтно! — говорить вимуштрований на "козир" біля порога вісун Бабалко.

Тиша настала мов у пущі якій. Сотник довго-вако проморгав очі, не хоче вірити, що це його вісун.

— А рій де? — питає в кінці.

— Голошу слухняно, що стоїть біля хати!

— Є всі? живі, не побиті? цілі? — допитується дощу.

— Так є! пане сотнику. — бадьоро відповідає вісун.

— Давай їх сюди!

В хаті заворушилося. Одні встають, инші роблять місце на лавицях, усі раді побачити их провідних, котрі хоче з того світа вернули.

Двері відчиняються і входить гурток стрільців. Обсніжені, зігріті, усміхнені, очі сяють радістю ~~[illegible]~~ успішного виконання обовязку. Але видно по них, що на силу держаться з упущення на ногах, хоч і не показують по собі того..

Стають скромно і голосять свій поворот.

— Лишіть, лишіть це — говорить заворушений сотник тут не до рапорту. Сідайте відпочивайте. Вони це заслужили.

— Ану, чуро, котрий там є — кличе до другої хати сотник — тягни нам вина. Давай перекушку яку.

— „Дякуємо сердечно, пане сотник — каже Мирончук. Ми не голодні. Ади, ще вам привезли харчу" — і вказує на свій хліб і сало від Мельничка, а за ним і другі.

ЗАПРОШЕННЯ

На підставі § 2 Закона о зборах,просимо В.П. .....
прийти на Нараду в Кооперативно-Освітній справі,яка відбудеться дня...
.....о год..... в домі ч.....
.....

Запрошення

На підставі § 2 Закона о Зборах просимо В.П. .....
прийти на нараду,яка в Кооперативно-Освітній справі,яка відбудеться
дня .....о год. .....в домі ч.....

.....

Запрошення

На підставі§ 2 Закона о зборах просимо В.П. .....
прийти на нараду,яка відбудеться дня .....о год.....
в домі ч . .....в Кооперативно-Освітній справі.

.....

Запрошення

На підставі §2 Закона о зборах просимо В.П.....
прийти на нараду в Кооперативно-Освітній справі,яка відбудеться
дня .....в домі ч. .....

.....

Запрошення

На підставі § 2 Закона о Зборах просимо В.П. .....
прийти на нараду в Кооперативно-Освітній справі,яка відбудеться
дня .....в домі ч .....

....

Запрошення

На підставі§2 Закона о зборах просимо В.П. .....
прийти на нараду в Кооперативно-Освітній справі,яка відбудеться
дня.....в домі ч .....

.....

— Е ні — каже сотник — ми не можемо брати від вас усього. Вас богато це коштує. От, оден розкраємо, щоб покушати, як просфори, а решту ви собі сховайте. І то я вам заміняю за свій.

Вносять гріте вино, консерви, починаються припрошування, дякування, — хотяй і не довго.

Коли дещо перекусили, сотник каже до вістуна:

— Ну, тепер „батяру" Гавалку, кажи десьте були? Ми, значить иньші, не я — думали, що ви вже не вернете. Але я все казав, що мусите вернути. Я ж прецінь знаю, кого посилаю на таке діло...

Дехто з присутніх усміхнувся на це, але не обзивалися, бо вістун, герой нинішнього дня, почав оповідати. Як ішли, що бачили, що довідалися, як вертали, — всьо оповів. З запертим віддихом слухали присутні цього оповідання. І хоч не одному з них дещо подібне лучалося, але то маловажне...

Коли скінчив оповідати, сотник, а за ним і инші старшини зложили признання нашим побідникам, за совісне сповнення обовязку. На кінці ще сотник додав:

— „А уважайте „батяри", на другий раз, так не ризикуйте за надто. Таких стрільців треба буде колись на важніще діло. Тепер ідіть спати, а завтра за Бескид. Там маєте два дні вільного. Добраніч!"

Стрільці вийшли, а сотник став диктувати звіт до бригади. Инші ще обговорювали між собою про вислухану подію.

Та не встигли наші стрільці зачинити за собою добре двері шопи, як ціла сотня в шопі загуділа:

— „Славно! Гурра! Най жиють!..."

„Що Гавалко старається перекричати:

— Тихо, та ще москалі почують!..."

— Е, що нам тепер москалі, як ви повернули здорові — відповідають розрадувані стрільці. Нас і так тут тепер є дві сотні. Най лише приходять!...

І не спостигли наші мандрівники роздягнутися зде більша, як уже підхопили їх на потемки якісь руки і серед радісних окликів занесли в приготовані заздалегідь у сіні ямки-леговища. Тут ще подали теплої кави, грітого на солонині „цвібаку" (сухарів), саміж смакували принесений хліб, сир. А коли перекуска скінчилася, почалися оповідання перебутого, аж доки сон не склеїв усім повіків...

ЗАПРОШЕННЯ

На підставі § 2 Закона о зборах [illegible]
прийти на нараду в Кооперативно-[illegible]
.....о год..... в дні ч .....
.....

Запрошення

На підставі § 2 Закона о зборах [illegible]
прийти на нараду, яка в Кооперативно-Освітній справі, яка відбудеться
дня .....о год. ..... в дні ч. .....

.....

Запрошення

На підставі § 2 Закона о зборах просимо В.П. .....
прийти на нараду, яка відбудеться дня .....о год.....
в дні ч. .....в Кооперативно-Освітній справі.

.....

Запрошення

На підставі § 2 Закона о зборах просимо В.П. .....
прийти на нараду в Кооперативно-Освітній справі, яка відбудеться
дня .....в дні ч. .....

.....

Запрошення

На підставі § 2 Закона о зборах просимо В.П. .....
прийти на нараду в Кооперативно-Освітній справі, яка відбудеться
дня .....в дні ч .....

.....

Запрошення

На підставі § 2 Закона о зборах просимо В.П. .....
прийти на нараду в Кооперативно-Освітній справі, яка відбудеться
дня.....в дні ч .....

.....

— 1 —

В часі

Масовий зрив українства ~~масс~~ російської революції і бурхливі прояви його в першій фазі боротьби царату зазначували ~~ціхуто~~ ~~[illegible]~~ лише ~~[illegible]~~ своїх. Бо звідки ~~взялася~~ ~~ось~~ могла взятися ~~так~~ ця українська стихія, звідки взялася ця свідомість, коли до війни ~~і в часі війни~~ і ї[illegible] майже не було. ~~Всюди~~ ~~ніде~~ Ледве ~~і~~ де-не-де, там-сям ~~[illegible]~~ ~~[illegible]~~ ~~[illegible]~~

Prämien-Berechnung.

Antrags №..... Name des Kontrahenten .....

Tarif ..... Versicherungs Summe .....

Alter ..... Jahre. Dauer ..... Jahre.

Prämie $^0/_{00}$ . . . . . K ..... h

Erhöhung wegen . . . . . K ..... h

Erhöhung für unterjährige Zahlung . . . . . K ..... h

Total . . . K ..... h

Stempel . . . K ..... h

Polizzengebür . . K ..... h

Provisionsverteilung:

Agent $^0/_{00}$ . . . K .....

Subagent $^0/_{00}$ . . K .....

Inkasso $^0/_0$ . . . K .....

....., am ..... 19.....

Filiale der „Karpathia“

Lebens- und Rentenversicherungsanstalt a. G.

Nr. 35. — 1000 — IX. — 1911.

революціонерів, які на українство дивились через партійні окуляри, а визволення нації уявляли собі дальше другим станом революційної боротьби. Про національну свідомість, про тугу за українською державністю не можна було в понятю такого українства думати. Це все виявилося зрештою в ході дальших подій в часі революції на Україні, у вигляді історичного спільного „котьолка", який покутував ще довго і подекуди покутує до нині...

Та подивившись із віддалі нинішнього у минуле, — побачимо за час революційного перевалу великий шмат пройденої дороги. Від цього що було колись, а що є тепер, далека. Ми перескочили стомилевим скоком десятки літ природного розвою мимо всіх цих невдач та катастроф в часі визвольних змагань.

Великий зріст національної свідомости вирівняння ріжниць між колишнім австрійським українцем та російським це всі найбільші наші добутки, — і винагорода за ці жахливі втрати, які поніс народ по обох боках збруча. Ми стаємо народом у якого думки й бажання зливаються в одно русло спільних стремлінь, — стаємо нацією.

Спільні тут можуть дійсно завдячити мають тут Придніпрянці галицькому „піємонтові" і навпаки галичани придніпрянцям годі

Prämien-Berechnung.

Antrags № ..... Name des Kontrahenten .....

Tarif .....

Alter ..... Jahre.

Versicherungs Summe .....

Dauer ..... Jahre.

Prämie $^0/_{00}$ . . . . . K ..... h

Erhöhung wegen . . . . . K ..... h

Erhöhung für unterjährige Zahlung . . . . . K ..... h

Total . . . K ..... h

Stempel . . . K ..... h

Polizzengebür . . K ..... h

Provisionsverteilung:

Agent $^0/_{00}$ . . . K .....

Subagent $^0/_{00}$ . . K .....

Inkasso $^0/_0$ . . . K .....

....., am ..... 19....

Filiale der „Karpathia“

Lebens- und Rentenversicherungsanstalt a. G.

Nr. 35. — 1000 — IX. — 1911.

все те розбирати. На те потрібно цілих томів. Та сміливо можна підтвердити ~~[illegible]~~ ~~до тва Є [illegible] тільки до одного~~ ~~твердження~~ щоб колиб не було війни і колиб ~~[illegible]~~ колишні російські полки, Україна не були пройшли ~~[illegible]~~ вздовж і ширш галицьку землю то ~~[illegible]~~ мабуть не булоби ~~[illegible]~~ ~~[illegible]~~ Україні відіграти ~~[illegible]~~ таку ролю в ~~[illegible]~~ революції, яку ~~[illegible]~~ вона відіграла. ~~[illegible]~~ Пригадаймо собі воєнні роки 1914–1917 р. ~~[illegible]~~ і т. зв. російську інвазію, ~~[illegible]~~ скільки то призніпрянців перейшло через галичину у „салдатських шинелях", скільки їх попадало у свідомі ~~[illegible]~~ галицькі міста, містечка й села, скільки ~~[illegible]~~ бувало ~~[illegible]~~ по українських ~~[illegible]~~ домах, ~~[illegible]~~ ~~У [illegible] [illegible] вони на~~ ~~У кожне місто, містечко, село і хати були школою українізації~~

~~У ваші галицькі містечки~~ ~~У кожня галицька хата була для них школою українізації~~ навіть ~~[illegible]~~ ~~[illegible]~~ дитина уважала за свій обовязок нести усвідомлення в салдатську масу ~~[illegible]~~ ~~[illegible]~~ ~~набирались націон~~ а ~~[illegible]~~ кожна галицька українська хата ~~[illegible]~~ ставали для них ~~[illegible]~~ школою національного усвідомлювання ~~та українізації~~ кожна стрічна одиниця [illegible]

Від малого до старого кожний ~~[illegible]~~ галичанин ~~[illegible]~~ за обовязок побалакати ~~[illegible]~~ ~~[illegible]~~ зі салдатом, розкрити його душу в поїзді в нього любов до ~~[illegible]~~ України а ненависть до царату ~~[illegible]~~ й до Москви.

Prämien-Berechnung.

Antrags №..... Name des Kontrahenten .....

Tarif ..... Versicherungs Summe .....

Alter ..... Jahre. Dauer ..... Jahre.

Prämie ⁰/₀₀ . . . . . K ..... h

Erhöhung wegen . . . . . K ..... h

Erhöhung für unterjährige Zahlung . . . . . K ..... h

Total . . . K ..... h

Stempel . . . K ..... h

Polizzengebür . . K ..... h

Provisionsverteilung:

Agent ⁰/₀₀ . . . K .....

Subagent ⁰/₀₀ . . K .....

Inkasso ⁰/₀ . . . K .....

....., am ..... 19....

Filiale der „Karpathia“

Lebens- und Rentenversicherungsanstalt a. G.

Nr. 35. — 1000 — IX. — 1911.

У перекладах українська поезія
звучала дуже гарно, але
й інші літератури, зокрема
ще
до них
галицькі
підходила
способами від
та лібрувала,
до
до
до
до
до
на
на
на

Prämien-Berechnung.

Antrags №..... Name des Kontrahenten .....

Tarif .....

Alter ..... Jahre.

Versicherungs Summe .....

Dauer ..... Jahre.

Prämie $^0/_{00}$ . . . . . K ..... h

Erhöhung wegen . . . . . K ..... h

Erhöhung für unterjährige Zahlung . . . . . K ..... h

Total . . . K ..... h

Stempel . . . K ..... h

Polizzengebür . . K ..... h

Provisionsverteilung:

Agent $^0/_{00}$ . . . K .....

Subagent $^0/_{00}$ . . K .....

Inkasso $^0/_0$ . . . K .....

....., am ..... 19.....

Filiale der „Karpathia“
Lebens- und Rentenversicherungsanstalt a. G.

Nr. 35. — 1000 — IX. — 1911.

від тієї, як москалі називали „австрійської маскаради" — де блестіли кучми шаблі і шоломи, синіли кабати золотом шамаровані і червоніли гусарські та драгунські штани бундючних драгунів і гусарів.

Австрія не примінювалась ані до вигоди ані до засад воєнної „мімікрії". Полки, з окрема кінноти, йшли до бою як на параду. Навчені досвідом москалі (із японської війни) одягались непомітно, і сіро називали це „воєнний" вигляд австрійців являвся справжньою маскарадою. Часами сумна та ж кінчилася така маскарада, зразок картинка. Як раз підчас тих боїв на карпатськім шляху, що веде перестрій з Дрогобича, й Борислава у карпатські гори, випнували москалів мадярські гонведгузари. Між ними один з найбільш аристократичних полків, будапештенський.

Де Шлях виходить як раз в тому місци з долів на гори, розложився цей полк до бою. Він дійсно „розложився" покотом... Дивно могло це видаватись не тільки знавцеві воєнних хитрощів, але й всякому, що мав здорового хлопського розуму.

По обох боках дороги, по узбіччю гори лежали рівним рядом гусари і драгуни і вулани. Голова, що правда, була дещо прислонена куйною нашпортаної землі — але це виглядало на сторуся, який заховавши голову в піску думає, що він непомітний ніколи.

Гузарів було видно на склоні гори як на долоні. Лежали рядами, як шупаки — червоніючи штанами як маки, та синіючи кабатами як волошки.

Prämien-Berechnung.

Antrags №..... Name des Kontrahenten .....

Tarif ..... Versicherungs Summe .....

Alter ..... Jahre. Dauer ..... Jahre.

Prämie $^0/_{00}$ . . . . . K ..... h

Erhöhung wegen . . . . . K ..... h

Erhöhung für unterjährige Zahlung . . . . . K ..... h

Total . . . K ..... h

Stempel . . . K ..... h

Polizzengebür . . K ..... h

Provisionsverteilung:

Agent $^0/_{00}$ . . . K .....

Subagent $^0/_{00}$ . . K .....

Inkasso $^0/_0$ . . . K .....

....., am ..... 19....

Filiale der „Karpathia“

Lebens- und Rentenversicherungsanstalt a. G.

Nr. 35. — 1000 — IX. — 1911.

— 6 —

по-заду них і гукали ~~слова~~ слова стали
коні ~~ставати~~ і ~~шуміли~~ шуміли вуха, а гусари
напівпитому дорікали ворога якими добо-
зловно" мусів казати ~~до~~ Здо. ~~дяку де~~ "воли ~~того~~" вигукали...
~~до вироблення~~.

З обох з краших хат під чорною" маленької
осель, мешканко ~~вийшов~~ вискочив, розлігався
штаб. ~~Дім~~ горбику

~~Хата~~ Далеко була видна на горбочку.
~~Дім~~ ~~будів як~~ ~~найбільша~~ хата.
Штаб в полку ~~дивувався~~ і зробив собі провізоричний
завіт ~~на~~ на базові під Харагу (під заволоч).
На обо, ~~і~~ все в порядку ~~—~~ завіт ~~гусари~~ гусари
гусари по ~~обі~~ ~~сторони~~ ~~дороги~~ перевіщ і ~~штаб~~
~~на~~ ~~обоза~~ ~~а~~ ~~вони~~ ~~і~~ ~~дороги~~ перед завіт ~~на~~ базові...
~~Дім~~ ~~ламали~~ ~~вартову~~ ~~частоколи~~ ~~на~~ ~~дрова~~ ~~і~~ ~~на~~ ~~дрова~~

Prämien-Berechnung.

Antrags № ..... Name des Kontrahenten .....

Tarif .....

Versicherungs Summe .....

Alter ..... Jahre.

Dauer ..... Jahre.

Prämie $^0/_{00}$ . . . . . K ..... h

Erhöhung wegen . . . . . K ..... h

Erhöhung für unterjährige Zahlung . . . . . K ..... h

Total . . . . K ..... h

Stempel . . . K ..... h

Polizzengebür . . K ..... h

Provisionsverteilung:

Agent $^0/_{00}$ . . . K ....

Subagent $^0/_{00}$ . . K ....

Inkasso $^0/_0$ . . . K ....

....., am ..... 19 .....

Filiale der „Karpathia“

Lebens- und Rentenversicherungsanstalt a. G.

Nr. 35. — 1000 — IX. — 1911.

на сусідніх ~~вершинах~~ і ~~сідлах~~ ~~гірських~~ переходах, так звані "довбушівські" ~~і де-не-де~~ ~~вогнища~~ вогнища, ~~вбрані~~ дали собі ~~[illegible]~~, і ~~туляки~~ ~~[illegible]~~ ~~москалів~~ у підході та ~~в час~~ ~~[illegible]~~ ~~[illegible]~~ вироблись. ~~Це був~~ ~~один з~~ ~~[illegible]~~ ~~[illegible]~~ ~~[illegible]

Prämien-Berechnung.

Antrags №..... Name des Kontrahenten .....

Tarif ..... Versicherungs Summe .....

Alter ..... Jahre. Dauer ..... Jahre.

Prämie ⁰/₀₀ . . . . . K ..... h

Erhöhung wegen . . . . . K ..... h

Erhöhung für unterjährige Zahlung . . . . . K ..... h

Total . . . K ..... h

Stempel . . . K ..... h

Polizzengebür . . K ..... h

Provisionsverteilung:

Agent ⁰/₀₀ . . . K .....

Subagent ⁰/₀₀ . . K .....

Inkasso ⁰/₀ . . . K .....

....., am ..... 19....

Filiale der „Karpathia“

Lebens- und Rentenversicherungsanstalt a. G.

Nr. 35. — 1000 — IX. — 1911.

Скрався поле ... Жах крові, що ... відлунювали після ... Хіба що ... гучне гарчання ... і ... (від ...) ... а ... тихо.

Стіни ... Тіла ... видовжувалися ... аватарів ... змінювалися ... у ...

Стіни ... і на ... ці ... Ніхто ... тихо ... ці ... Тільки ... Ніхто ... Ніхто ... Ніхто

Prämien-Berechnung.

Antrags №..... Name des Kontrahenten .....

Tarif ..... Versicherungs Summe .....

Alter ..... Jahre. Dauer ..... Jahre.

Prämie $^0/_{00}$ . . . . . K ..... h

Erhöhung wegen . . . . . K ..... h

Erhöhung für unterjährige Zahlung . . . . . K ..... h

Total . . . K ..... h

Stempel . . . K ..... h

Polizzengebür . . K ..... h

Provisionsverteilung:

Agent $^0/_{00}$ . . . K .....

Subagent $^0/_{00}$ . . K .....

Inkasso $^0/_0$ . . . K .....

....., am ..... 19.....

Filiale der „Karpathia“

Lebens- und Rentenversicherungsanstalt a. G.

Nr. 35. — 1000 — IX. — 1911.

Геройство.

108

Четар Дмитро Неврич
Кдт. Гуцульської сотні
обскочений підча першого
відвороту з під Львова
коло Єзлівця, ворожою
кіннотою, здержує атаку
і хоть сам тяжко ранений, виво=
дить сотню з тяжкого
положення. Замість
золотого тризуба за
хоробрість, носить
до нині чет. (інжінер
тепер) Неврич шість
широких близн на
голові і лиці, від
ударів ворожих
шабель!

Токуйчи

Херсонська

49 44

196

196

2176 57.25

255

102

1275

ється, а повставлена на належному місці й кермована вмілою рукою лікаря, буде мати додатній вплив на лікування ~~вище~~ згаданих вже недуг.

На закінчення ~~випадає~~ треба підчеркнути, що в Черчі так лікар, як і Управа не забувають про поважний вплив чисто психічних моментів в живцевім лікуванні. Час від часу концерти, прогульки, „тенніс", кругальня, відбиванка, товариські розривки, щоденна добірна музика, ~~[illegible]~~, а передовсім своє, чисто українське, добірне товариство, що жиє зі собою, як одна велика родина, це все незвичайно підносить на дусі хорого, дає йому умові змогу відпочити, коїть болі хорого та веде до скорого видужання.

Др. Роман Осінчук
б. лікар. Заг. шпит. у Львові.

організму речовини. Тут передовсім входить під розвагу „Черчанка Д." і „Льоня", які ділають сечегонне розпускають і виполікують сечеву кислоту. То своє ділання завдячують значній кількости вапневих йонів, які ще окрім цього ділають протизапально, ущільнюючи дрібні кровні судини. Йони літу, яких слід теж є в Черчанських водах, розпускають злоги сечевої кислоти і причиняються до їх видалювання. Розуміється, що ці води, завдяки великій кількости інших хемічних складників, мають теж великий вплив на регуляцію функцій шлунка і кормового проводу, обмін речовин і т. п.

Кілька слів треба теж згадати про дієтетику, якої значіння в бальнеольогічнім лікуванні є загально признане. В Черчі та справа поволі наладню-

[illegible] тойсамий над степами
заляг — як горе...

1

Та заплакали дощами
болотнисті шляхи
Крізь сито сірих мряк
Ми йдемо. Перед нами
~~[illegible]~~ Усе той самий шлях
~~Лінивий~~ тойсамий сум
Лінива [illegible]
дивні
чорніють рілюсти.
І все тойсамий шлях і все той самий сум
І йдуть і їдуть.
Ніхто їх не питає
Куди

Та запл. дощами бор. шляхи,
Крізь сито сірих мряк чорніють наші
сірюсти
Ми
Йдемо, їдемо — степами сум блукає
Ніхто ні словом не спита
Куди ви йдете

Ми їдемо і все шлях
чорніє передними
І сум розлягся над степами

І все той самий шлях істей
питається: Куди ви йдете

Ми їдемо. А передними
тойсамий шлях
і сум ворочаєть степами
як наше горе.
Куди ви йдете?
~~[illegible]~~
Хто? Куди ми їдемо

Тойсамий шлях
і сум що тягнеться степами
такий як наше горе.
3
і сум такий самий
[illegible] над степами
як наше горе

питаються [illegible]
Куди ви їдете ~~[illegible]~~
Куди ми їдемо [illegible]
~~[illegible]~~ відповідає
~~Ми їдемо~~
Степом [illegible] ~~[illegible]~~ Кудись

Звучавет же то наше

Звучавет же то

Звучавет же то

Звучавет же то

Звучавет же то

7 30,7
210

Ви забули пане хорунжий
Як божилися ~~Ви~~ і як благали
Як молися й прислали
І клялися ~~Ми~~ аж до самого скону
Ах так, у Вас бувае все
З великого розгону

Ви поїхали пане хорунжий
Та недовго коней попасали
~~Як~~ І вже другій любов прислали
І клялися їй аж до самого скону
Ах так, у Вас бувае все
З великого розгону

~~Ви~~ не знаєте пане хорунжий
Як це Варко мене заболіло
Ви не бойтуйте на Коника сім
Я я ридати му аж до
~~Аж~~ товчу чоловкою до скону
Ах так у вас бувае все з великого
(~~[illegible]~~)
розгону

Де літає душа твоя, моя рідна матусю? Чи під сонцем, чи далеко геть у віковічній безодні світу? Бо тіло твоє, покладене он-там під горою, де сльози скорби випікали мені очі і вогнем падали додолу, коли в останній-вже раз колись я бачив твоє мертве лице.

Чи забуду я, як ти, випакавши очі свої від горя, уже в тумані смерти своєї в останній раз омочила лице моє вогнем твоїх сліз! Безсила бідачка ніжна рука твоя пригорнула мене і ти плакала, благословляючи мене в обличчя день твого жнибу.

Що шепотіли твої уста? Чи не хотіла ти мені сказати, що ти дала життя мені для горя і мук, для сліз і скорби, бо життя людства може не збудоване для щастя і радощів? Душа твоя десь в безодніх світу, а хіба вона не лишилась в тій же час в моєму серцеві вічним образом питання про життя і смерть!

Я чув багато разів, як тріпотіться серце інших матерів, бо я чув твоє серце, добре і ніжне, моя рідна матусю.

Я зрозумів велику святу правду, що в серцеві є все те, що бракує розумові до щастя і радощів на світі, що в серцеві людини те тепло, що огріває весь світ і без якого саме щастя не є щастям правдивим.

Я бачив турботи, відчаї, горе і розпуку чуких мені матерів, а хіба вони не були мені рідними?

І хіба мені не зрозуміле надмірне горе мільонів матерів нашого нещасного Краю, де нині розлився і моїх і моє ненависть, злоба, нищення волі, душі, життя і правди! Чорне безумство розпуки і звірячого страху, бах життя і сили рвуть змилість в нещасному цім краї в потік відчаю, горя і скорби, яких може ніколи не бачив ще світ.

І тільки в розумінню тебе, в звязку з духом і серцем твоїм, моя рідна матусю, я зрозумів, що ніякі теорії суспільно-економічні, ніякі політично-соціяльні науки, ніяке пишне красномовство і філософії не можуть удосконалити людського життя, коли це удосконалення буде провадитись без огляду на вічну людську правду, що зачовується в серці людини: повага і любов людини до людини.

Коли браку такої сердечної звязи між людьми, то всі ніщо, всі спроби удосконаленого будування життя — все ніщо і, нарівці піде, і не переведуться каруги і образи, обдурені і обідені, незадоволені й нещасні, ситі й голодні.

Як в давній пустелі зтомлені мандрівники прагнуть скорше дістатись на плодючий грунт і марять про всі розкоші земної природи, так і в житті люди, через недостачі і неудосконалення суспільного життя, прагнуть до чогось ліпшого, марять створеними ідеалами, спокоїлись ~~бар~~ вабить їх мара власних думок і бажань, досконалого щастя

персонального і суспільного.

Але, чи ж можна рахувати мару за правдиву дійсність? Чи можна задля мари, якою б вона пишною не була, руйнувати ціле життя, рушити його з усіх його корінів?

Правда, не можна стати на бік ситих і пяних життям, що і крихти, які падають з їх столу для бідних, згортають у жменю і стискають у кулак, через свою жадобу і нелюдськість, і ногою відпихають собаче пониження бідного брата свого, приголомшеного голодом і нуждою.

Але ж, хоба може не жахати страшна буря нестримного буйства спянілої владою і безкарністю черні, верховоди якої ніби то в крові і сльозах ловлять якусь правду суспільного життя. І не можна собі уявити тому, хто призвичаївся до шкаралупини незабаламученого життя, той тяжкий кошмар, в якому перебуває наш Край.

Надмірне безконечне страждання мучениці-матері — Рідної Землі — давно перейшло свої межі і стало близько до божевілля. Мати їсть свою дитину! Та що може бути страшніше за це нещастя?! Міліони гинуть безпомічні від голоду на багатих родючих степах серед роскішної благодатної природи! Виголоднілі нещасні живляться від здохлятини і мертвечини! В розпачі кінчають своє життя самогубством! Що ще сказати? Яких фактів, якого вогню, яких громів і блискавиць ще треба, щоб урозуміти правдиве становище нашого Краю!

Не можна вдержати стону безмежного страждання безпомічно гинучого сина, на очіх якого мати збожеволіла від розпуки під ножем опянілого переступством здичавілого розбійника.

Це біль серця, збентеженого розпукою — отсе моє писання. Мати моя — то моя рідна Земля, то міліони чужих мені матерів у червонім тумані божевільного страждання і розпуки.

115

...ється на неоглядно великім ...
їн... можливим навіть і в пеклі.

На... коли обявився большевизм, с...
що большевики не є вороги йому. „Влада наш...
бочого і хрестянина", казали большевики і цим...
ли паморoки людям.

„Добре, годився селянин, коли так, то хай буде й то...
буде все по правді, то буде моя воля і згода."

Доки діло не виходило поза межі пропаганди, красно-
мовства, базет, книжок — все ніби то йшло добре. Та дійшла
ниточка до клубочка і прийшла черга й на селянина,
коли вже всі инші групи й кляси людности було знищено,
а добро їхнє розграбовано.

Тоді розпочався грабіж селянського господарства.
Селяни спротивилися цьому і заявили про своє право і волю.
Та большевики висунули проти них обвинувачення в то-
му, що вони буржуї і вороги владі і почали жорстоко
змушувати їх мовчки коритися і виконувати їхні всі
вимоги і накази.

І в той же час большевики скрізь кричали і писали, що
вони ведуть велику соціяльну боротьбу, щоб утвердити
на цілому світі комунізм і зробити весь світ щасливим.

Старий російський революціонер Бакунін висло-
вився одного разу, що революцію може найліпше утво-
рити звичайний розбійник, бо ніякі моральні почуття
і голоси сумління не будуть стримувати його.

Це й сталося. Якраз ~~раз~~ зараз життя нашої людности
опинилося в руках розбійників. Влада большевицька не
признає ніякої совісти, ніякої моралі і в загибелі люд-
ности і його господарства не вбачає жадного злочину.

Віковічне право селянина, витворене віками праці коло землі
батьків, дідів і прадідів, гармонійно злютоване з розумінням і вимо-
гами сумління і душі його, зруйновано большевиками, покалі-
чено, знищено.

З надзвичайною жорстокістю насіла большевицька влада на се-
лянство, щоб припинити його протест, щоб заткнути йому рота, і
заглушити його стогін і крики. А тому, що ця кляса велика і най-
більша, то для приборкання її вони пустили в діло всі засоби
насильства, всі хитрощі, всі свої армії і орбанізації.

Знищити поміщиків, купців та інтелігенцію було дуже легко, тоді як селянство не рухалось зі своїх віковічних форм життя, бо не знало ліпших, хоч спочатку ніби то годилось з большевизмом, не знаючи, що він таке є.

Зі своєї природньої суті селянство рвалося до покою і порядку, при яких можна було б вільно жити й працювати. Хід того, що большевики називають революцією, а що є на ділі розвиненням розбою і погрому, дійшов до того, що й селянина штовхнув до боротьби з бакунінським революціонером, розбійником і грабіжником, вільним від вимог людяности і сумління.

Коли селянинові було надіслано перший большевицький наказ: „дай", він сказав своє: „не дам". Оттак, саме життя довело до сутики господаря і злодія в господській коморі.

„Я працював, а ти береш, каже селянин. Яке ж ти маєш право на мою працю? Кожне зерно вимочене в моїм поті і дурно я нічого не дам." — „Давай, каже „комуніст", потому што ето нужна для краснай армії", а красная армія ваюєт за комунізм і счастє всєво свєта. Нє даш, расстреляєм тєбя, как сабаку і всво добро твайо спалім." — „Добре, я дам, та не займайте мене", відповідає селянин.

Та не так воно сталося. Знищене право людини й хазяїна і грабіж було названо комунізмом. „Та що ж це виходить, що все, що в мене є, не моє і його всякої хвилини в мене можуть відібрати, мене самого забити і ніхто не тільки що не скаже нічого, а навіть і права не має сказати", так визначав своє становище селянин, побачивши, що його принижено до робочої покірливої скотини.

Чи хиба він міг не спробувати рятувати свого стародавнього права на свою працю? Хиба могла не боліти йому душа, коли життя на очіх його почало нищитися і руйнуватися ні за що ні про що? Ось так ~~утво~~ повстала ворожа злобна атмосфера, насичена вогнем ненависти й незадоволення.

Життя вимагало твердих основ правди й порядка, а була тільки одна дикоруйнуюча сила. І сила божевільного буйства революції викликала таке ж божевільство відпору, протесту і злобної ворожнечі.

Неможливо описати того всього, що робиться на цілому про-

сторі України. Може нема такого кутка, що не спромігся як небудь противитись большевизмові. Майбутні історики зберуть безконечно довгу низку ріжнородних фактів виявлення людського гніву і жорстокої нелюдської кари за вибухи цього гніву.

З цілого моря гнівної боротьби нашої людности проти насильства московської окупантської влади можу взяти зараз одну лише краплю і це буде оповідання про повстання в м. Медвині, канівського пов. на Київщині.

× ×
×

Місточко Медвин лежить у гузирі трьох повітів: канівського, таращанського й уманського. Населення в ньому щось коло 20 тисяч. Є дві церкви. Люди бідні. Хазяїн-середняк має 5 десятин землі, а більшість має менш як три дес., а багато є таких бідняків, що володіють тільки хатою та кавалком огороду.

Місточко розтяглося довгою стрічкою. Може більша його частина в лісах та гаях.

Повстання почалося на початку жовтня 1920 р. Не було жадних агітаторів, які б підбивали людність на повстання.

В місточку мешкало до 50 большевиків: це був так званий прод-отряд, військовий відділ, що висилався з повітового міста для збору по селах развпорстки, продналога та всілякої иншої данини. Цей відділ переводив большевицьку агітацію, для чого людей зганяли на сход, иноді не дивлячись на робочу пору, і примушували вислухувати всяких промов.

Большевики закликали підтримати, як вони казали „мазалі рабочево". З приводу цього якийсь чоловік одного разу не витримав і сказав: „який же ти робочий, як у тебе ряжка три пуди!" Такі сходи большевики робили для того, щоб „обработать, як вони казали, сознаніє ~~на~~ крестяніна" x).

x) усвідомити селянство

Спочатку діло йшло ніби то нічого. Селяни ходили на сходи, давали развпорстки, підводи і корилися мовчки. Жаден большевик не хотів ходити пішки. Треба йому проїхати дві верстві і давай підводу. Хто його зна, чи ще треба було їхати, а їде, командує, наказує, ґвінтовкою погрожує.

Доводилося мовчати, коритися, слухатись, бо жива смерть в очі дивиться. Яка охота селянинові йти битись і вмирати? Чи не ліпше було йому сидіти тихенечко вдома [illegible] хай ідуть битися большевики, инша справа, то їхній [illegible]

та й бояться вони зміни влади, щоб не було кари. Більшість з них воює ще й за те, щоб можна грабувати й наживатися на рахунок свого обеззброєного брата, хоч і ціною його горя і сліз. Може дехто попав до цього розбійничого гурту просто з дурного розуму, то не дурно ж і кажуть: „за дурною головою і ногам нема покою". А чого б, кажу я, пішов битися селянин? Нікому було направляти його та й нема на світі такої сили, щоб умовила його задурно й ні за що битися.

А все ж, чому люди не послухалися большевицьких промов, газет і всіляких промов!

Большевики раз зібрали хліб у місточку, а потім удруге, далі оголосили, що будуть брати хліб і втретє, та, опріч того, оголосили мобілізацію від 20 до 28 років.

Дати хліб утретє вже не можна було, бо все забрали раніше. Відкіля ж його набрати того хлібу? Деякі люди вже навіть останнє віддали.

Большевики ж казали: „хоть вилупі із калєна, а дай!"

Та де ж справді набрати того продналогу? Уже й так кипіло серце у людности, а як рознеслася чутка про нову развйорстку та мобілізацію, то селяни й зовсім розсердились. І ~~[illegible]~~ таки справді ~~[illegible]~~, доки ж його брати той хліб!

Большевики скликали сход з приводу мобілізації й нової развйорстки, щоб заспокоїти селян. Самі несміливо говорили на сході. „Ну що-же, кажуть, помучімся немнога, а там, даст Бох, і на нашей уліцє будет празднік, кагда асуществім камунізм".

Якийсь приїзжий оратор казав: „Ми дабйомся, что всякайо полє будет радіть в сацiалістiческiх садах кускі золата і серебра. Ми дабйомся таво, что само небо будет прінасіть нам на тучах хлєб і сахар, і люді не будут хадіть, а будут летать, адетия как лілії і рози. Техніка і наука, вся культура, будет взята в штикі і мабілізована. В каждам уєзднам гарадкє, в каждам мястечкє будет університєт і академія і певци будут петь песні счастя і радасті. Нам толька нужна ваша помащь. Нада напрячь всє усілія і старанія, всє мускули і жили, чтоби асуществіть камунізм".

Та ясно було, що збирати новий продналог ні

На сході деякі люди кричали: „Годі вже драти шкуру, хай хоч обросте! Перебийте всіх нас, тоді все буде ваше!" Комуніст посварився револьвером за такі образливі слова проти совітської влади. Та то вже нікого не злякало, бо переповнилася чаша народнього терпіння і не можна було стриматися, та й доки ж стримуватись і терпіти, і за віщо?

І от там же на сході селяни напали на большевиків і перебили їх.

Сход відбувався далі. Піднесено до остаточного вирішення питання: чи давати хліб, чи ні? чи давати хлопців до війська, чи не давати? І що взагалі робити?

Вирішено одноголосно: хліба не дати і дітей до війська також не дати.

Якраз тоді відомим стало, що мобілізованих гонять у далекий Сибір. Того люди кричали: „пощо дітей будемо посилати в Сибір? що вони каторжні чи що?"

А коли було постановлено цілим сходом большевицьких наказів (не виконувати), хтось ~~сказав~~ запитав: „Що ж тепер буде? Не помилують же большевики за забитих своїх товаришів та й не погодяться на те, щоб мобілізації не було і щоб нової развйорстки не платити".

— „Де ж наші старшини, чого ж не допоможуть нам?" казали люди.

Виступів уперед один бувший старшина і каже:

— „Люди добрі, чи знаєте ви, що ви наробили?"

— „Знаємо!" кажуть.

— „Чи знаєте ви, що стаєте проти большевицької влади, що ви оголошуєте їм війну?"

— „Війну! Війну! Оголошуємо!" кричало селянство.

— „Чи знаєте ви, що большевики не помилують нас і пришлють карний відділ? А чи знаєте ви, що таке війна, що вона вимагає крови, горя і сліз?"

— „Знаємо! Що буде, те й буде! Якось Бог допоможе!" казали люди.

— „Я не відступлюся від селянства, казав старшина. Я знаю, що вже з цеї пори загинуло все моє майно і хату мені буде спалено. Та для мене кущів зелених хвате — світ великий. А чи ви не забуваєте, добрі люди, що у вас є жінки, діти, хазяйство, які можуть тяжко потерпіти ні за що?"

— „Все їдно, нема повороту, казали люди; що буде, те й буде! Не відступимося, бо доки ж його терпіти!"

І от тоді ж м. Медвин було оголошено на військовому стані. Відразу ж приступлено до формування військової сили. Всіх хлопців від 20 до 25 р. було змобілізовано. Вони й склали головний відділ військової сили місточка.

Хто хотів міг і собі приставати до відділу. Нарешті вся людність сама зобовязалася допамагати ділові, хто тільки чим зможе, бо надіятися не було на кого, треба було все робити самім.

Тяжкі часи надійшли, - це почував кожний селянин. Деякі люди то й висповідалися і запричастилися, очікуючи скорої смерти.

Той старшина, що на сході тоді тримав промову, зараз же зі сходу поїхав з трьома козаками на сусідні села, щоб оповістити тамошню людність про рішення Медвина та щоб прилучити ті села до співпраці.

Вибрали отамана для керовництва військовим відділом і його організацією. Зараз же було виставлено охорону місточка. Отаман послав 20 козаків-самохітників у сусідне с. Луку, де на цукроварні стояла большевицька охорона. Хлопці несподівано напали на большевиків і розігнали їх, пятерох вбили, привели 5-ох коней, привезли зброю і сідла.

Війну розпочато.

Кожної хвилини очікували карного відділу. Щоб не бути зненацька заскоченими, послано розвідку в Богуслав, Канів і Таращу розвідати, як там прийнято вістку про Медвин та що наміряються робити большевики.

Вночі особливо пильно дбалося про охорону. Що казати про те, що кожна дорога, кожна вулиця, а може й кожна хата охоронялися, - люди ходили на поле і в ліс і там стерегли, щоб бува часом не наскочили большевики. Було призначено ~~[illegible]~~ навмисне начальника нічної охорони, який пильнував цього діла. З сусідними селами був звязок і там також вся людність старанно пильнувала дорогі степів.

Треба сказати що декого з большевиків з медвинського продвідділу люди помилували і пустили на волю, бо чого було мститись на звичайних большевиках, які може горем і бідою туди попали. Забили лише комуністів бо то, кажуть, люди, що душу свою запродали чортові і не може вже бути від них ніякої користи.

В місточку була так звана „комуністична ячейка", куди записалися й дехто зі своїх людей, - їх забито, хоч то були й свої люди.

На четвертий день від початку війни одержано було вістку, що вислано два карні відділи на місточки з [illegible]

і Таращі і що відділи вже в дорозі.

Зразу ж в обох церквах ударили на ґвалт. Люди готувалися до бою.

Не можна того докладно розповісти, що робилося в місточку і по сусідних селах, який там був настрій і думки. Хиба може тільки малі діти, що лежали в колисках, не знали, що на село несеться буря і хто зна, що вона принесе і що буде. Деякі жінки ховали дітей у льохи, щоб бува часом їх не забила яка куля.

Якось було тихо і сумно і почувалося, як трівогою і страхом огорталося все навкруги.

Незабаром розвідка дала знати, що большевики вже недалеко. Таращанський відділ якось проверся вперід і ввійшов у місточко. Відразу ж большевики запалили три крайні хати і вбили трьох хазяїв.

Дружно вдарили на них люди і розігнали їх. Чоловік 10 большевиків було забито, декілька взято до полону, захоплено трохи зброї і декілька коней.

Богуславський відділ не встиг дійти до Медвина: не допустили. Люди його зустріли і напали несподівано. Большевики тікали, хто куди, а люди ганялися за ними.

Після цієї невдачі почалася запекла боротьба, бо большевики не могли простити за свою поразку і лютували надзвичайно. І скільки разів вони пробували помститися, та нічого з того не виходило в них. Нападали і вдень і вночі та всякий раз їх бито.

Люди билися дуже люто. Коли починалися бої, ішли всі люди. Хто не мав зброї, брали сокирі, лемеші, коси і серпи. Навіть жінки брали участь у боях. В наступ ішла одна лава озброєна, а позаду йшла друга, що пильнувала за переднього. І не було можливости нікому денебудь оховатися, коли треба було битися; та й всяк рвався до бою. Біжить який хлопець з мушкетом до місточка. — „Ти куди?" питаються дядько. — „По воду". — Давай свою ґвинтовку, я на твоїм місці полежу".

Большевики лаялися і розпускали чутки, що Медвин це якесь чортове гніздо. „Там, казали вони, люди самі порох і патрони роблять".

Люди були надзвичайно задоволені з того, що [illegible] [illegible] [illegible], а большевики нічого [illegible]

жуть.

Місточко стало справжньою фортецею. Окрім пильної охорони, розвідка, яку посилали в Таращу, Канів і Богуслав, подавала самі певні відомости про те, що наміряються робити большевики і як вони ставляться до непокірливої людности.

Дуже люди пильнували, щоб большевики несподівано не напали на місточко. Лише зазвонять в церквах на ґвалт, люди котять колоди, зносять борони, щоб перегородити дороги й вулиці. На військовій нараді придумували, як ліпше боронитися.

Для того було вирішено зробити мобілізацію коней, яких було призначено 2000 на військове діло.

Лише зявлялися большевики, люди сідали на коней, озброєні чим попало, заїздили в тил з обох боків і знимали стрілянину по большевиках. Ті, не сподіваючись такого маневру, тікали хто куди попав. Цей маневр називався „ложна кавалерія" (неправдива). Хто не мав мушкета, той їхав з довгим дрючком, бодай з сокирою. Ходило про те, що большевики, наколи побачать великий гурт людей у себе за спиною та по боках, обовязково перелякаються і стануть тікати. Тоді ~~справжня~~ (правдива) кіннота вискакувала на них в атаку.

Тікаючи большевики кидали коней, зброю, шинелі, кулемети. Дядьки ловили большевиків і приводили їх на суд у місточко. Суд полягав у тому, щоб довести, чи пив большевик людську кров чи не пив? чи комуніст він, чи ні? Коли було ясно, що большевик „пив людську кров", його розстрілювали, бо собаці й собача смерть.

Військовий відділ місточка складався з 700 озброєних козаків. Було 4 кулемети. Ці кулемети стояли і вдень і вночі на головних шляхах в такім місці, звідки найбільше можна було дошкулити ворогові і недопустити його у місточко.

Відділ формувався як належить. Люди хотіли, щоб це було правдиве військо. Був штаб, були сотні, командири сотень, начальник штабу, адютанти, писарі, фельдшері, лазарет, кулеметна та саперна команди. Провадилося регулярне навчання.

І так уже звикли люди до бойового життя, що не зли-калися як прийшла звістка про побільшення большевицьких сил. Розвідка же донесла, що три школі кр[illegible] командирів, надзвичайно лютих большевиків, яка

дивізія і всі продотряди, що були навкола, стягалися під Медвин.

Якось усе так схопилося, як вихор і закрутилася людність у військових подіях. Тому не було пляну на майбутнє, що робити і як. Далеко наперед ніхто і не думав: постановили на сході воювати і воювали дружно, відбиваючись від нападів і годі.

А вже великі сили большевиків сунули на Медвин.

Почалися страшні, уперті бої, які иноді точилися день і ніч. Бойовий фронт розтягся на 30 вер. Стомлені, змучені були люди, а все ж трималися. ~~бо що ж було робити.~~

Довго на військовій нараді виявляли, що робити. Цілу ніч обмірковували. Ясно було всім, що становище стало дуже небезпечним і з кожним днем гіршало. Врешті було вирішено дати ще один бій, увівші всі сили, які є у місточку, а тоді вже як не поведеться подолати ворога, вирішили здати місточко. Головний військовий відділ мусив вийти геть, бо з переважними силами ворога все одно він не міг би справитись.

І от счинився страшний, лютий бій, та то вже був останній бій, після якого відділ вийшов вночі геть з місточка, бо не повелося подужати ворога.

Всій людності було оповіщено, що місточко здається ворогові. Тоді вся людність вийшла в ліс, боючись насильства і пімсти. Жінки, діди, чоловіки, калїки, діти – все пішло у ліс.

Дуже радо й весело увійшли большевики у місточко, яке здавалося їм неприступною фортецею. „Варшава наша!"x)

x) Історичний вислів одного визначного військового діяча-москаля, надісланий телеграфічно царю по захопленню Варшави у польських повстанців в р. 7

кричали вони і почали мститися.

Зразу ж вони запалили хати, яких згоріло тоді 643 і коло 1½ тис. різних будівель. То було щось страшне! Ревів скот, запертий у хлівах, палахкотіло полум'я як море, тріщали стріли, вибухали бомби, які кидали большевики.

Тоді ж забито 5 селян, яких здибали вони вдома. Чи може ці люди хотіли дома вмерти, чи може з якої причини не могли сховатись у лісі, а тому лишилися у мі[illegible] на свою біду.

Тоді ж згоріла старовинна деревляна церква. [illegible] там було усякого церковного добра, яке люди збивали [illegible]

літ, ~~при~~ дбаючи про красу престолу божого. Пограбували та понівечили спочатку святощі, а тоді запалили.

Все згоріло! Дзвони і ті поплавились і погоріли. Тільки чорна купа вугілля лишилася на тім святім місці.

Тоді як забито і священника. Старий він уже був чоловік і років більше може як 30 на цій парафії. Люди любили його і слухали. Побачив пожежу старенький пан-отець і вийшов на ґанок. Стоїть, дивиться, богу молиться, а большевики у двір насунули. „Ґдє бандіти?" питаються. Вже мабуть почував бідолашний старий що біда прийшла і на нього і незахотів ні захищатися ні проситися. „Які, каже, бандіти? У нас бандітів не було. То ви бандіти! Навіщо ви запалили бідні хати бідним людям? Чого сюди приїздиаєте мучити людей і дратуєте їх? Бджола вкусе, коли до вулика приступиш, а ви з людей шкіру дерете!"

Одні кричать: „Ґаварі, ґдє бандіти?" Инші кричать: „Зачем ключі дайош, званіть пазваляєш?" Один большевик просто приставив револьвер до лоба праведника і стрельнув. Другі шаблями рубали його тіло. Чотирі дни лежав у власній крові нещасний, аж поки поховали його люди.

Начальник Медвинської поліції, яку люди самі собі встановили, застрелився, коли побачив, що у ворожі руки потрапив ~~попався~~. Жінка і двойко діток лишилися без усяких засобів до життя.

Та хиба одна ця семя розбила собі життя? Сотні і тисячі людности того дня зробилися старцями бездомними.

Большевики бігали поміж будівлями і палили їх, кидаючи до них бомби. Уже що було тоді, про те один тільки бог знає, бо неможливо перечислити, скільки шкоди людям було зроблено. Не було такої хати або коморі, куди б не забігали большевики. Брало все, що хто хотів.

Чорною хмарою диму закрилось місточко в той час як нещасні хазяї виглядали з ліса на пожарище, де хазяйнували збожеволілі від злоби озброєні люди. Бачуть люди, де горить, чути, як реве скот, признають, де горить чия хата, та рятувати не можна.

День і другий лютували большевики.

Несміливо приходили додому люди. Щастя ще тому [illegible] хоч свій рідний куток мав непорушеним. Нічого й говорити, яке безмежно велике горе було тим, у кого згоріла [illegible] і все добро, яке набували ще батьки й діди. [illegible]

серденний, за що твоя така кара, за що такі муки?! Та нікому було жалітися! Мовчки плакали люди на рідній попілищу, заливаючи сльозами послідний вогонь пожарища.

× ×

А між тим військовий відділ вирушив геть на м. Виноград, де з'єднався з відділом повстанчого отамана Цвітковського, що вже давно оперував у тій місцевості.

Якось само життя примушувало взяти той чи инший плян для забезпечення свого існування і військової роботи. Плян був такий: з'єднатися з иншими сильними повстанчими відділами, щоб спільно провадити військові акції проти продвідділів. Мета: не давати большевикам грабувати людей, не давати збирати хліб на продналог і розвіорстку, і нищити комуністів.

У Цвітковського було коло півтисячі кінноти.

Це був дуже спритний, досвідчений і безстрашний партизан, який давно вже удосконалився в партизансько-повстанчій військовій роботі.

Через те Медвинський відділ, в якому тоді було біля тисячі люду, піддався під керування Цвітковського.

Почалася рухлива, завжди турботна партизанська робота. Неможливо було ні на хвилину бути спокійним. Кожний крок треба було обмірковувати, щоб бува часом не натрапити на біду яку. Самим головним ділом була розвідка, що мусила бути безперервною.

Лише тоді становище вважалося безпечним, коли все було відомо: де большевики, скільки їх є, що вони роблять, що думають робити. Людність дуже допомагала, сповіщаючи у свій час всі дані про ворога і тому повстанчий відділ був завжди освідомленим і обережно робив свої несподівані переходи, нападаючи на окупантів, відбираючи у них награбоване майно.

Не можна було лишатися довго на однім місці, щоб не дати большевикам спромоги вислідити відділ. Доводилося часом цілу ніч їхати, а вдень спати.

Населення ніде не відмовляло в кавалкові хліба, та повстанці уникали безкоштовно користати з людської доброти.

Для утримання себе повстанчий відділ забирав [illegible] на цукроварнях. [illegible] деяких цукроварнях бу[illegible]

і по 300 тис. пудів цукру. Для охорони цього цукру на цукроварнях було розміщено большевицькі відділи. Вони ж допомагали при вивезенні його на машину, а там випроваджували його в Москву. Повстанчий відділ робив напади на цукроварні, нищив охорону і набирав, скільки було потрібно цукру. Бувало й так, що нападали на цілі обози з цукром вже в дорозі до міста. Тоді селяни повертали назад у село.

І селяни і повстанці рахували, що цукор добро народне.

Кожному козакові видавалося щодня по 2 фун. цукру; за нього можна було дістати і хліба, навіть вимінювали коней на цукор. Селяни дуже охотно віддавали коней за цукор повстанцям, аби цукор не дати большевикам.

Може не проходим жадного дня, щоб як небудь не здибалися з большевиками. То продотряди, то чекісти, то комісари попадалися. Жаден комуніст не вийшов живим з повстанчих рук: то були вороги не примирили.

А відділ все збільшувався, бо майже щодня приходили нові люди, щоб примучитися до повстання.

Відділ врешті поділився на два полки: Таращанський і Канівський; загальне керування належало Цвітковському.

На військовій нараді вирішили рушити на Уманщину і там ще побільшити свої сили. Якраз відтіля прийшли відомости, що там весь бються з продотрядами повстанчі відділи Дерещука і Гризла. Знову ж таки ~~[illegible]~~ поставити опір великій большевицькій сили було б не можна, а ми тим всякий час сподівалися, що такі сили мусять весь здибатися. Поки все ще йшло добре і повстанчий відділ мав спроможність, побільшивши свої сили, йти до фронту української армії і примучитися до неї.

Та таки біда стряслася: кавалерія буденного проходила через поля і ліси, через усі села й хуторі, лавою, вишукуючи повстанців. На сотні верстов [illegible] стяглися кінні цепи буденівців. То йшли на де[illegible] верстов прямо, [illegible] кругом, оточ[illegible]

цевости, які здавалися особливо небезпечними.

Иноді за однією лавою сунула друга й третя. Тоді доводилося уникати бою, бо як би большевики нанюхали, де саме повстанчий відділ, туди відразу стягли б велику кількість війська і могли б наробити великої шкоди.

Козаки порозходилися хто куди і поховалися, очікуючи, заким пройдуть большевики. Лишилася тільки невеличка горстка зі штабом, який сховався далеко в лісі. Нічого й говорити, що пройти лавою всього лісу неможна. Тому туди посилали большевики розїзди, які нишпорили там, хватаючи людей, що перебували в лісі з коровами і кіньми.

Повстанча розвідка була надзвичайно обережна. Доводилося переходити штабові то в один, то в другий бік, не виходячи з далекої глибини лісу.

Буденівці приперли повстанчий відділ, хоч не знали про його, як раз у Медвинський ліс, де було найліпше переховуватись.

Надзвичайно був жорстокий народ оці буденівці. Одного разу їхало їх троє попід лісом і нарізалися на повстанчу розвідку. „Ви какова полка?" питаються буденівці. „А ви какова?" „Ми, кажуть, 22-го". „А ми 21-го", кажуть повстанці. Під'їхали ближче большевики, бо думали, що на своїх наїхали, а повстанці схопили їх несподівано. „Ну, тепер знаєте, якого ми полка?" питають. Роздивилися їхні документи. Один політком бригади оказався.

Бачить він, що попався і що спасіння вже нема, закурив цигарку і каже: „Кончайте скарєє..." і погано вилаявся.

Розстріляли його тут же, а коні, сідла нові-новісінькі, шаблі, бвинтовки і револьвери позабирали.

Як пройшли кінні цепи буденівців, почали знову збиратися повстанці до купи.

Ніде вже не було большевиків, а тільки коло самого Медвина лишилося декілька їх, може з 10 або 12, які стояли в літучій пошті і були звязком між я[illegible] буденівськими частинами.

Якось так сталося, що відділ напоровся на цю [illegible] пошту. Може ліпше було б її зовсім не займа[illegible] вирішили тоді [illegible] забити всіх большевик[illegible]

неволі, що вони бачили повстанче військо.

І от знову упала страшна кара на нещасний Медвин, бо якраз біля Медвина були знищені більшовики.

Карний відділ зайняв просто у містечко, оточивши його військом несподівано для населення. Вирватися з містечка не було як. По хатах ходили більшовики і зганяли всіх людей на сход. Нікого не лишали вдома: ні старого ні малого... „Марш, бандити, на сход!" – людей тоді називали і ними „бандити".

На сході більшовики наказали вийти всім тим, що мають від 20 до 30 років. Таких вийшло багато. Тоді звеліли вийти з гурту лише таким, що мають від 20 до 26 років. Відразу не всіх їх взяли під конвой і повели геть з містечка.

Ніхто не знав, що зі всього того буде. Мовчали люди, змучені і стурбовані, тихі і покірливі. Навіть боялися плакати, коли повели хлопців і що їм буде.

А їх вивели недалеко за містечко в долину на поле і всіх порубали. Всього забрали 65 душ. По дорозі один утік. А 64-ох порубали й порізали. Не то, щоб одним ударом зарубали, щоб позбавити людину життя. Кожному було нанесено немилосердно сотні ударів шаблею, щоб нанести найбільше вже і так обреченим на смерть страждань, а собі втіху від тих страждань.

Пообрубували руки, ноги, вуха, голови, повикалювали очі, понівечили і познімали шаблями.

Жінки доносили до містечка страшний крик убованих, бо це було зовсім недалеко. Та хто міг і ти рятувати, та і хто міг що зробити? Чи як була яка молитва, та і хто міг що зробити? Чи крики чи прозби, чи жінки допомогу подати? Ні крики ні прозби, ніщо не допомогло.

І як уже пішли собі більшовики з містечка, наїхали люди страшну, криваву купу трупів. Лише два хлопці трохи в сторонці під горою: видно хотіли втекти, лежали трохи в сторонці під горою: видно хотіли втекти, хати відомо, бачили, що смерть прийшла.

А решта 62 людей порубані на кавалки лежали на купі. Відрубані голови, руки, вуха, кавалки лежали валялися на окривавленій землі.

Тяжко і сумно було в містечку і без того. Горе кругом запанувало, нещасні бідні люди, погорілі, без [illegible] ма-
ли й тільки, все це глибоко, в саме серце вразило [illegible] ді,
сталось непоправимим горем. Кожну вугнуло [illegible] ри-

щу змочили вже люди сльозами, оплакуючи свою гірку нещасну долю. А тут прийшло нове горе: порубали наймолодших, найздоровших парубків і чоловіків. 129

Матері не впізнавали своїх дітей, оглядаючи скривавлені порубані трупи. І коли везли на повозках забитих, люди ставали навколюшки і молилися до них, як до святих мучеників. „Боже ти наш милостивий! за що ти нас караєш?!" голосив дехто.

Яке вже може бути більше горе, як знищене господарство, що заводилося роками і віками, але й воно вже здавалося блідим перед цим ще нечуваним страхіттям і лихом!

Понурі і сумні ходили люди. Ніхто не хотів ні їсти ні пити, бо кожного душило це страшне горе. І закрадалася потайна, зла думка, що може б ліпше було мовчки коритися і терпіти, як би воно там не було. Та хто ж тому завинив? Чи можна було відчай і розпуку здушити у своєму серці? Хто хотів тих горя, крові і сліз? Збентежена до краю, роздратована, змучена людність чи хиба ж не спромогалася шукати якоїсь правди свого життя? Та де ж її найдеш, коли кругом бушує буря насильства і море лютої злоби людини до людини?

І коли вдарив перший похоронний дзвін по покійниках замучених чужинцями ніодна жива душа в місточку не могла здержати своїх сліз. Що говорити про старих, малі діти несвідомі бігали по вулиці і голосили. І ніколи не забудеться цього страшного похорону, коли ховали відрубані голови й руки і посинілі понівечені трупи.

Недалеко в лісі перебував медвинський відділ, до якого вже багато прилучилося козаків. Декого не дораховувалися: загинули бідолаки, порубані серед 64 мучеників.

Нема що й казати, як страшно приголомшуюче вплинула на медвинський відділ тяжка вістка. Коли розповідали люди, як усе було, козаки здіймали шапки й хрестилися, змахуючи рукавом сльози.

Чи можна ж було стати нерухомо, раз сама доля викинула на шлях пекельної боротьби і мук? Пов

ту вже не було назад: треба було йти хоча бі на смерть, до загину, бо й жити як небудь инше теж не можливо було. Що буде, те й буде, а воювати вирішили, що треба.

На військовій нараді постановили вирушити на зустріч фронтові Українського війська і розпочати акції в тилу у ворога або примучитися до війська. Напрямок вибрали держати на румунський фронт.

Жадного може дня такого не випадало, щоб не було сутички з ворогами. Тяжко було робити переходи, бо штаб вважав неможливим рухатись навмання, не довідавшись, де ворог і що він наміряється робити. Розвідка все йшла попереду.

Наскакував відділ на продотряди, несподівано для них відбираючи у них все, що вони награбували у селян, щоб повернути селянам; або далеко обходив десятою дорогою такі продотряди, коли вони були сильні.

Иноді ніч темна, дощ, холод, а люди в лісі стоять напоготові, очикуючи, що дасть розвідка, мокнуть голодні й холодні. Чи буде бій, чи доведеться йти далі, а чи тут у лісі сидіти? Година, друга, третя минає, а стояти треба; хоч тут і село недалеко, та не можна туди йти.

Та козакам майже ніколи не було невесело, щоб там не трафлялося: хиба на короткий час, коли-ніколи, як уже дуже прикра пригода станеться.

Оден з козаків, так той і над смертю своєю жартував. То він підслухав десь у лісі, як Ленін з чортом балакав по телефону, то він найшов якогось старовинного листа, якого викопав один дід, ще діда дідового дід, та як там було написано про стародавні часи і людське життя.

Промокнуть наскрізь, вода тече по спині, по ногах, натікає вже у чоботи, а люди собі немов нічого: цілий гурт слухає, а той собі оповідає без угаву.

Засвітить сірника у жменю; закурить і знову оповідає. „Чого каже Бог сотворив древо познанія добра і зла? Та не спроста. Єва, як покуштує якого яблука і зразу: „Є, не солодке!" Адам дасть друге. „Є, дуже солодке!" Той ще зірве инше та дасть. „Є, дуже гірке!" „Є, не добре", а „то зле". Не можна було їй угодити: візьме солодке, чом не гірке; візьме гірке, чом не солодке. Звичайно, як усяка жінка. Тоді Бог

здав ~~таке~~ дерево таке, на якому були заразом яблука солодкі і кислі, гіркі і ~~квасно~~ винно-солодкі, добрі і злі, — лише заборонив вживати тих яблук без дозволу. Та всього в раю було наприпасено стільки, окрім тих яблук, що і за тисячу літ не поїв би. А звичайно свинська натура була і в перших людей, як і в нас грішних, бо не дурно такими й живемо з свиньми на одному подвіррі. Та Єва покоштувала забороненого яблука і нагодувала ним Адама, а Бог вигнав їх геть і завалив рай.

Отак само й тепер з людьми сталося. Чого тільки не було в людей, якого багацтва, якого добра! Щоб можна було зробити з доброї волі і з доброї думки! Є, то не так, є, то не добре! Кожному чогось бракує і кожний шукає, кого би вилаяти за те, що йому не подобається його солодке яблуко. Він навіть не розуміє, що є воно солодке, хробак, що сидить у ньому, те ліпше розуміє.

І от дійшло діло до яблука познання добра і зла і то є, хлопці, большевизм, щоб ви знали: велике горе і кара, кара за те, що люди користуються своїм мозком, як торішнім снігом."

Кожний козак уявляв собі, що таке повстання. Як повстанець, то вже значить, що людина зачинила, нараз упіймають большевики. Всіх було присуджено ~~до~~ на смерть заочно. Не маючи змоги переловити повстанців і знищити їх, большевики вивідували по селах про їх родину і винищували її.

Повстанці були цілком свідомі свого діла і билися безмилосердно, рішуче, з самоофірою.

Трудно було орієнтуватися часом, чи все буде добре вскорі, чи ні. Куди, в яке село не прийде ~~[illegible]~~ відділ, скрізь він свій, скрізь люди розповідають про своє горе, скрізь показують свою біду. Не можна було припускати собі, щоб в палкому огненому морі ненависти й злоби, що затопило всю людність, не було б сили, яка б перевернула ~~[illegible]~~ окупантську владу і зруйнувала її визент.

Затаєна, глибоко вкорінена, злісна образа, недовір'я і огида до ~~[illegible]~~ окупантів, які скрізь доводилося спостерігати, були ніби доказом того, що повстанці б'ються не дарма. ~~[illegible]~~

Так серед самих окупантів ніби було поліїтне щось подібне. В одному з сел перейшов на бік повстанців большевицький старшина, не дивлячись на всі большевицькі перемоги. „Я, каже він, не можу винести мук, яку спричиняють людности, і не хочу тому бути серед большевиків."

Як вовки, як люті звіри за своєю здобиччу пересовувалися повстанці з одного кутка в другий, часто перемагаючи ~~[illegible]~~ окупантську силу. З кожним боєм військове майно відділу побільшувалося. Там рушниці, там набої, там коні доставалися повстанцям.

Особливо цінилися коні. Головне бажання отамана Цвітковського було посадити всіх людей на коні. Кінний відділ скоріше пересовується, веселіше та з більшою відвагою бється, бо йому допомагає кінь. Як доводилося достати двох-трьох добрих коней, всі радувалися: „ну, теперки іще посадимо трьох людей!"

В с. Мокра Калигірка був правдивий бій. Там господарили окупанти. Прислали звідти люди, довідавшися про ~~[illegible]~~ близкість повстанців, двох делегатів прохати допомоги.

Послали розвідку. Наколи виявилося, що большевики, як то кажуть, і сном і духом не відали про повстанців і навіть ніякої охорони не виставляють, постановлено напасти на них ~~[illegible]~~ перед ранком, коли менше всього вони сподіватимуться нападу.

Ударили відразу з трьох сторін. Ті кинулися тікати. Козаки з криками „Слава!" вступили в село. Кулемети було виставлено по дорозі, по якій мусили тікати вороги. Був саме тоді туман і все навкруги тоді закуталося як пеленою. Нічого не видко, а скрізь галас і стрілянина. Бій завязався на вулицях. А коли большевики рішучо почали втікати, то пішли в роботу кулемети і кіннота.

Багато тоді захопили ворога в полон, багато забрали всілякого майна. По вулицях лежали забиті большевики.

Один ранений большевик тяжко стогнав і прохав щоб його забили. Якийсь селянин тоді проходив і каже: „не займай його, [illegible] собача й смерть!"

Це той самий, що мене за горлянку душив."

Загнали тоді цілий ворожий обоз, повозок може десяток з чотирі, налагоджених до відправки до міста. Чого там тільки не було: і хліб, і мед, і полотна, і вбрання, і сало, і масло, і борошно, бо не забирали людям все, що очі бачили. На одній повозці був навіть ґанок з бджолою.

Великою втіхою було і для козаків і для селян, що бій скінчився добре.

Лише одного козака було забито в цім бою. Добрий був воїна! Цілий відділ був на похороні. Вшанували небіжчика стрілами з рушниць та проспівали пісню, яку склав один з козаків. Люди й козаки плакали, коли цю пісню співали; ось вона:

Спи вже, козаче,
Спи, любий брате,
Спи ти спокійно вдвох!
Вмів ти Вкраїну спасати,
Вмів визволяти її"

Гіркими сльозами ~~залите село~~
Залите село,
Кровю полито поле,
Зруйновано все, що було,
Що мала козацька сім'я.

Знищена праця,
Воля забита,
Правда огиджена скрізь,
Совість в свинячім кориті.
Мати осліпла від сліз!

За село ти умер,
За нашую волю
та за батькову хату,
За нашу кращую долю
та за рідненьку правдоньку-матір!

Спи вже, козаче,
Спи, любий брате,
Спи ти спокійно в землі!
Вмів ти Вкраїну спасати,
Вмів визволяти її!

Після похорону відділ вирушив геть із села, бо не було чого лишатися далі в селі, хоч люди й пропонували трохи відпочити.

Одного разу надибали козака, що повертав з фронту українського війська. Він подав відомости, що вже всенька українська армія відступила закордон в Румунію, а частина в Польщу і що вже давно немає ніякого бою.

Тоді не було чого відділові продаратися вперед і він повернув назад на рідні терені, де багато лісів, де знатома вся місцевість, де була знаною кожна заяча нора. Вирішили безнастанно побільшувати військові сили і акції не припиняти.

Тоді надибали на повстанчий відділ Дерещука і Гризла, які зєдналися докупи під загальне командування Цвітковського, бо вирішили, що він найкраще розуміє справу керування відділом.

Одначе ж становище гіршало, бо не було тієї великої сили, на яку б можна було опертися, — не було жадного протибольшевицького фронту, і доводилося рахувати лише на свої власні сили. Чи побють зрештою большевики повстанців чи не побють? Що буде?..

Та про те мало хто думав, бо кожний на всякий день, на всяку годину мав свою працю, а ~~тому~~ через те й ніколи було дуже роздумувати.

Всякий успіх у боротьбі радував цілий відділ надзвичайно. Не все й думалося про те, що чекає селян зза цього успіху, які спадуть на них горе й біда, коли большевики прийдуть мститися за свої неуспіхи. І на кого спаде відвічальність? На жінок, дітей, старих, калік?

А окупанти мстилися жорстоко. Приїздили в село, де було забито їхніх „товаришів," і зараз розпочинали розправу. На перший початок обстрілювали село з гармат або кулеметів. Далі шукали серед населення винних. Треба було забити чоловіка, щоб вивідати що-небудь, — то забивали, треба було мучити, — [illegible] без жалю. „Через пять мі[illegible]

послѣ того, как ми вѣдем в село, ми уже всво знаем, самі мужикі всво разбалтают нам", так кажуть комуністи.

Питають першого зустрічного селянина: „билі бандіти?" Чоловік мнеться: щоб таке сказати, щоб і не попастися. — „Та були якісь „товариші", а хто його зна, що за люди." — „Врьош! Арестовать ~~[illegible]~~ ево!" Селянин проситься, а нарешті під загрозою смерти все розскаже перелякані.

~~[illegible]~~ Найжахучіших і найстрашніших засобів насильства й примусу вживають окупанти, аби допитатися, що та як, де повстанці та скільки їх було і хто в селі їм допомагав та хто з ними звязок тримає. Чи могли ми винуватити селянина, що тягнений за язик він волею-неволею мусить говорити, чого від нього вимагають вороги, хоч потім і сам себе за це стидається.

Тіже зовсім не рахувалися з людьми, як з людьми. „Все ви бандіти!" кажуть на селянство і годі. „Все ви буржуї, говорять, всех без разбору драть нада, как сідараву казу. Что сто попу в бораду вцепілісь! Скора машіни прівезвом, — із пакойнікоф сало будем варіть і мило делать. Зачем ~~[illegible]~~ вам землю дарам тратіть на мертвецоф?"

От прикладом, одного разу треба було їм докопатись до джерел, звідкіля повстання підтримується. Який же спосіб вони надумали?

Вирішили перш за все, що про повстання можуть знати молоді куркулі, піп, дяк або вчитель. Приїхали в село і позаарештовували всіх „на око", щоб потім виловлювати нитки повстання серед арештованих.

Заїхали до одного молодого доброго хазяїна. Дуже то був працьовитий і заможний чоловік. Недавно перед тим одружився, вже й дитинка була. От заїхали до нього на подвірря „камуністи". Входять у хату. Один і каже: „Ти штожа скрываєш бандітов?" — „Хто, що, як?" питається бідний чоловік, а сам зблід і труситься, бо бачить, що біда. „Не прітворяйся бандітская рожа, гаварі, ґде бандіти!" — „Та я за совітську власть, я і продналог і развйорстку заплатив і на червону армію жертвував. Я невинен ні в чому." — „Рассказивай: за совєтску власть! — Гаварі, а не то тут тебе і смерть!" Бють чоловіка. Кричить і голосить жінка, кричить дитина. А хто допоможе коли все село труситься і нічого

оборону зробити не може. Терпіть неборака, бо може, думає, на цім діло і кінчиться як небудь. — „А, так ти не хотіш гаваріть, так пеняй же на себя! А ну, жінко, раздевайся!" командують. Плаче, просить, благає жінка. „Раздевайся, а то тут тебе тваво челавека в землю закапаєм! А ну, ребята, палезай на бабу!" — „Люди добрі, кричить селянин, побійтеся Бога, не псуйте душі людської!" Та ніхто не слухає його, бо пройшов той час, коли на сумління і страх божий уважають. „Люди добрі, товариші, все роскажу!" кричить в розпуці селянин. Через пів години насильники сміючись виїзжають з села. Дуже задоволені, що розкрили всіх повстанців і що й баби красивої не лишили в покою.

Найжорсточіших, найстрашніших способів уживається, аби потягти селянина за язик. На найболючіше місце совісти, стиду, гідности людської стараються надавити і то найболючіш, щоб спричинити невимовну муку, разом і фізичну і моральну. Людей роздягали догола, завязували ноги за голову, а тоді довбались в полових органах і нівечили їх, щоб примусити жертву говорити те, що треба. Кидали людей у глибокі підвали, а там вже робили, що хотіли. Наливали в ніздрі і в уха воду, кололи шпилькою очі, губи, ніс, забивали під нігті гвіздки і ще видумували сотні різних найдивовижніших знущань.

„Это мужіче царство нада разрушіть: ано єщо болєє страшнєє, чєм буржуі всєво свєта. Кулаком іх крестіть надабна в камуністіческую праваславную вєру. Всє ані дікарі і язичнікі", — так казали окупанти на селян, — „міліон перевєшаєм, зато хоть сотня астаньотца надьоих: нєбось успєют напладітьєя!" Отакє казав большевик одного разу у селянина в хаті, не милуючи ні хазяїна ні хазяйки.

Большевики прочули про повстанчий відділ і післали цілу дивізію війська знищити повстанців за всяку ціну. Ця дивізія якраз була в тім районі, де перебували й повстанці.

Тільки що відділ почав рух, коли почулися гарматні стріли. Послано розвідку. Похоже було на те, що большевики вступають у бій. Але трохи переходом виявилося, що вони не знають, де саме повстанці і стріляли навмання.

Повстанці рішили вдарити всіма силами на большевиків, не очікуючи, поки вони те саме зроблять. Та й дуже вабила можливість захопити [illegible]мати.

Але поки не було все вивідано, повстанці не рухались, отаборившись у лісі і виставивши пильну охорону. Роздивившись, що і як, розподілили людей на гурти, надали кожному відповідне завдання, а трохи перегодом розпочали наступ.

Не сподівались вороги наступу, і кинулися тікати. Тікаючи ледве дали кілька стрілів з гармат. Майже з усіх боків насідали повстанці. Захопили в полон командира большевицької бригади. Він мешкав в самій крайній хаті і вийшов, щоб сідати в екипаж. Кучер ще запрягав коней, а повстанці кричать: „Почекай, самі запряжемо!" Дістались тоді добрі коні і екипаж повстанцям. А крім того, взяли ще одну гармату, багато набоїв, рушниць, декілька кулеметів; кіннота наловила багато коней.

Майна у повстанців побільшилося. Побільшувалась і кількість людей, бо скрізь прилучалися охочі люди, у яких душа була до краю ображена і змучена. Приходили й такі, яким нікуди було дітися: або чека і смерть, або бій і життя, — бо й сховатися неможливо було, бо окупанти безмилосердно винищували хоч мало-мало підозрілих для них людей і навіть виловлювали таких.

Раз большевики заїхали в те село, де народився Тарас Шевченко. Там, може навіть в кожній хаті висів портрет цього поета. Большевики стріляли в портрет: „То, кажуть, бандитський батько".

Одержали повстанці повідомлення, що большевики знущаються над людністю сел Талянки, та ин.

Відділ посунувся туди, щоб припинити карну роботу окупантів. За повстання там людність вони оголосили поза законом. То значило, що всякий окупант міг робити, що хотів над кожним селянином і селянин не мав права противитися.

Розвідка дала знати, що большевиків багато більше, ніж дивізія. Вирішено було вдарити перед ранком.

Найбільшого успіху в повстанчих боях досягалося, коли бій завяжеться вдосвіта, — большевики саме добре розіспляться, а варті, як вона є, надокучить блукати за селом...

Раптом заторохкотіли кулемети і мушкети, гахнула гармата, яку також ввели у бій, і козаки кинулися на село.

Мало доводилося бачити подібний перемяк, який охопив большевиків. Тікали, хто куди попаде. Бігли босі, без шапок і без шинелів, аби тільки врятувати душу. А кіннота вис

чила з засідки в лісі і кинулась рубати втікачів. Цілком усе большевицьке майно лишилося в селі. Взяли там 37 голів рогатої худоби, багато живих і заколотих свиней, багато забраної у людей одежі, і чоловічої і жіночої, багато хліба, набоїв, рушниць, 12 кулеметів.

Нема чого й казати, - люди дуже раділи з такого успіху.

Одному селянинові повернули порося, а він і каже: „ото спасибі вам, годував-годував, все шкодував різати, думав — продам: бабі чоботи справлю, а вони й забрали. Тепер нічого не треба, - зїм тай годі, а то знову заберуть."

Багато большевиків попало також у полон. Божаться, христяться, деякі, що з примусу пішли мучити людей, що не хотіли цього і здавна мали думку прилучитися до повстанців. І люди судили, хто правий, а хто винний.

Большевицьку владу надзвичайно здивувало неповедення з карним відділом. Вона призначила комісію виявити причину цеї події і чи не сталося тут якої контрреволюції.

А повстанці довго ще ганяли й полошили недобиті кавалки большевицького війська.

Тепер уже возили з собою гармату, яка була поки єдиною у батареї. Отаман Гризло навіть пропонував відділу пересунутись до Лебединського лісу, де він мав закопаною в лісі ще одну гармату і багато набоїв.

Хоч і був у всіх боях успіх, але очевидячки могла трапитись колись і біда, а тому вирішили зєднуватися з новими відділами.

Була думка ширити повстання на Полтавщині і Херсонщині, бо чого вартий один вибух повстання, коли він не викличе пожару на найширшому терені.

Були чутки, що на Поділлю оперує якийсь повстанчий відділ не то Гуляйполя, не то Гуленка Гулого, і що ніби то у нього багато війська.

Постановили розвідати, де він і піти на зєднання негайно, поки большевики ще не наробили лиха. Якраз з Богуслава донесли, що там мало війська та й те перестрашене, а тому можна захопити його. Хоч і була думка піти туди і трохи почистити большевиків, та якось не трапилось цього зробити.

Щоб скорше зєднатись з відділом Гуляйполя, поділилися на дві частині: однією керував Дерещук, а другою - Цвітковський. Був уже відомий район, де оперував цей новий відділ, а тому постановили однією частиною рушити в один бік, а другою у другий і йти обводом кола [illegible] зустрічі у призначеному пункті. Через [illegible]

час Цвітковський наскочив на новий відділ, який виявилося, під керовництвом не Гуляйполя, а Гуленка-Гулого. Відтоді обидва відділи з'єдналися під командою Гуленка Гулого.

В скорім часі счинився бій з большевиками і також удачний. Козаки одні перед одними показували свою відвагу. Послали повідомлення Дерещукові, щоб кинув шуканину і приєднувався до своїх.

Нічого й казати, що побільшивши свої сили і військове майно, побільшилась і самовпевненість відділу.

Дуже тішила думка, що відділ, дасть Біг, виросте в повну дивізію, до чого бракувало лише доброї армати, а там — в армію, а там в ціле селянське військо, яке рішучо стане проти всіх жорстокостів і насильств окупантської влади.

Більш-менш довгий час спільної воєнної праці обєднав людей відділу. Повстанці старалися як можна менше стратити людей в боях. Звідси виникала своя, повстанча, тактика. Напади робили надзвичайно обережно, найчастіше вночі. Плян нападу завше було розроблено так, щоб з одного боку налякати, а з другого ніби то нажати, а нападати і бити тікаючих.

Окупанти не розуміли такої тактики і казали: „Чорт іх знаєт, как ані ваюют! Іной раз ат сотні бєгут, а іной раз цєлую дивізію гонят!"

6. грудня був бій під с. Іванковом. Керівництво взяв на себе Гуленко Гулий. Хто зна, що за причина тому, а успіху не було. Довелося відійти без перемоги.

Знову проходили під Піховим лісом і неподалік спинилися наніч. Чи може була слаба на цей раз розвідка, чи належито не було оброблено пляну, а чи може така вже доля була — хто його знає — тільки знову неповелося.

Вночі большевики напали несподівано на село, де заночували повстанці і наробили великої шкоди. Раптом загули гармати, заторохкотіли кулемети і большевики пішли в наступ. Сунула їх сила-силенна. Заскочені повстанці не відали, що і як, і вирішили відступити з села.

Не було мови про правильний відступ. Козаки тікали, дехто відстрілювався, але то вже нічого не було варт: большевики перетяли майже всі головні шляхи відступу і заперли повстанців у селі. То була страшна ніч! Багато полягло там козаків, багато було страчено військового майна.

Командир Канівського полку так оповідав про ту страшну ніч і наступні події.

„Не вспіли ще задрімати як слід, коли це: гу-гу-гу-гу-гу!

то гуки гармати. Знялась метушня. Я тоді якраз був в хорії на тирусі, - в бою під Іванковом ледве не загинув.

„Вели мене на повозці, а большевики садили понас із гармат. Як гахне, як гахне - тільки земля двигтить. Якось раз ударив рикошетом в задок повозки, на якій вели мене, - такі гасвистали колеса. Там бо мабуть і пропав би, та брат врятував.

„Поклали мене в хаті, а мені не спиться. Бачу, що біда, - якось передчуваю, бо коли наші не перемогли в бою, то треба б було кудись дальше тікати, а вони розташували під самим носом у большевиків.

Ну як почалась вночі атака, почався відступ. Тоді вже пішли, хто куди попав, бо не було ладу. Б'ють гармати, тріщать кулемети, розриваються набої і тут же недалеко чути - кричать „Ура!

„Тоді вже до мене ніхому діла не було... Вискочив я з хати і пішов собі геть. Всі сили напружую, щоб догадатись, куди йти. Знаю добре одне, що шляхом (шляхами) йти нема можна: тільки ймають. Я кинувся в поле. Весь мокрий від поту, бо тоді якраз була в мене куртка, прикрився лівою кожухом, тримаю в руках бімназ створку, бо надіти не встиг, і йду так, а кулі свищуть над головою. Темно, нічого не розбереш, що й як. А все таки бачу, що пробігають поуз мене кінні. То козаки відступають, - хто догадався, що тільки сідлом треба тікати.

„Ну, думаю, загину, бо як пічнуть большевики гнатись, тільки ймають мене: куди мені побігти, коли сил немає. Коли це бачу, коняка біжить: видно в повозу заплутався, - а я вже вирішив був козаків просити, як проїжджатимуть, щоб взяли мене, і так пильно придивився все по сторонах. А: „кось-кось-кось!", і став ржать. Немов сам бог йому сказав.

„Спіймав його за повод і спробував сісти. Нема сил, і вилізти на коня не можу.

„Що тут робити? А в селі чуть страшне робиться! - рвуть гармати, розриваються рушниці, тарахтять кулемети...

„Ухватився я за гривку, держусь що є сили і так собі йду, - ніби та і легче так. Коли це наганить мене ватага кінних.

„Притаюсь, - свої: по мові пізнаю. Гукнув я їм. Підсадили мене на коня і повезли в якесь село.

„Сили довели лишили мене. Якось дотягнувся до села. Внесли мене в хату і на соломі поклали.

„Може вересня за 10, а може й за 15 від'їхали, а все таки було небезпечно.

„Відомости відібрав, що багато шкоди наробили вороги. Багато загинуло наших людей, коней і майна.

„Недовго лежав у хаті. Гірше мені стало. Коли це прийшов господиня і каже: ідіть, куди хочете, бо большевики

прийшли. Це смерть нам." І тужить так, що біда, сльози котяться...

„Вийшов я з хати. Бачу, по вулиці ідуть большевики. Що робити? Я вскочив у землянку. Була у господаря землянка, де він шкіри виробляв.

„Тільки що я туди вскочив, а большевики у двір насунули і мерщій до клуні. Ну, думаю, трусити муть. Це найдуть і мене. На моє щастя вони прийшли за возом: хтось їм сказав, що віз є добрий тут. Викотили його і забрали.

„Господарь прийшов і каже: „Ну, щастя ваше! Та це ще не все, бо не вибираються з села".

„Повів мене на огород і сховав там. Знаєте? як картоплю на зиму ховають?..., — така невеличка дюра, зверху лядкою накривається, а картопля накрита соломою а потім землею... Відчинив він лядку, кинув туди трохи соломи. Я вліз.

„Не можна було там лежати. Не можна було розправитись. Усунув між коліна голову і сижу так. Цілу ніч просидів. Тоді якраз ішов сніг й було болото. Тече вода поза спиною, по животі...

„Незнаю, як уже вистачало сил сидіти там і мучитись. Не то що хворий, а й здоровий не почував би себе добре в такім становищі.

„Вдосвіта хазяїн прийшов до мене. Довелося витягати мене.

„Відпочив трохи і подався на друге село: не можна було лишатись на однім місці.

„Довідуюся, що раз то все більше, як скінчився большевицький наступ і кого забито. Багато полягло людей.

„Загинув там і наш бандурист-сліпий. Він все з відділом їздив, свій таки медвинський чоловік. Дуже добре співав він старовинні жалібні пісні, пригравши на бандурі. Не схотів живим достатися ворогові і застрелився.

„Коли почалася метушня, мабуть забули за нього. Зрозумів сліпий, що лихо прийшло і питається у господаря: „Чи бються козаки, чи відступають?" — „Та що тобі, чоловіче, — ти сліпий собі, тебе не займуть!" — „Чи то, питається, кулемети наші лускотять, чи большевицькі?"...

„Куди піде сліпець та ще й вночі? Знав він, що будуть знущатись над його убозством вороги і не захотів живим їм до рук дістатись. Чи можна ж собі уявити, як то тяжко було на серці обидженому богом чоловікові, коли власними руками собі смерть заподіяв.

„І мимоволі згадується стародавній напис на якійсь могилі, на камені, над прахом запоріжського бандуриста: „которого убивши сила поганської віри, не маючи зваги на каліцтво і великий талент до складу пісенного і до гриструнної, од якої даже ~~волці~~ волці на степу розмягчатися могли

но поганці не пошанували і в ночному нападі зарубали шаблями!"

„Вічна память душам погибших в тім нещасливім бою!" Та й живих біда за горло душила.

„Як би я тоді хоч здоровий був, а то дуже заслаб і сил немаю ніяких, а їх треба було. Добре як мене було перевезуть з одного села до другого, а то приходилося йти самому пішки та вночі, коли мороз страшний і віхола очі засліплює.

„Ніколи більше як два-три дні не сидів у воднім селі. Все тяжче і трудніще було переховуватись, бо людей немилосердно карали за те, що вони переховували повстанців

„В однім селі і зрадник найшовся, що пішов до большевиків і розповів все про мене, що я є і де я є. Тоді якраз большевики пропонували великі гроші за мою голову тому, хто мене піймає.

„І неначе я знав, що якась біда буде і перейшов в инше село, не кажучи нікому, куди і як.

„А до мого попереднього господаря наїхала ціла сотня. На повозці під брезентом лежав той, що мене видав: стидався, що мене виказав і ховався. Мучили мого господаря, та не могли довідатись, де я, а скільки ні шукали, не могли знайти.

„Тежко-тяжко карали селян за повстанців, — палили їм хати а самих нищили. Велика біда була й повстанцям, коли їх находили. Ніякої взагалі нікому не було милости.

„Одного разу я був в селі, коли туди большевики приїхали. Прибігає хазяїн і каже: „Пропали ми; большевики приїхали трусити. Все село розбили на 15 участків і на кожний призначили по відділові для трусу!" — „Ну, кажу, чоловіче, коли загину я, то все одно загинеш і ти. Ховай ліпше!"

„Вискочили ми у двір, а тоді у клуню. Заможний таки був господарь і клуня була добра. Одна половина забита снопами. Я виліз на снопи на самий верх і прорився вділ до самої землі попід стіною.

„Незабаром стало чути, що прийшли трусити. Господи ж, твоя воля! Як вони трусили! Не було такого місця, куди б вони не заглянули. В коморі лопатами діл порили, в стайні в навозі копались, хворост розкидали, щоб переконатися, чи нема там якої ями. Дійшла черга і до стодоли. Слухаю, зайшли і перш за все господаря лають, що буржуй, що має віялку і всіляке господарське знаряддя. „Ану, бросай снопи!" командує один. Вилізло два на самий верх і давай снопи скидати.

Я сижу собі і не ворушусь. Ну, думаю, штрикне шаблею – все одно не буду кричати. Бока собі прикрив кожухом на всякий випадок.

„Знову команда: „Брасай єщо!" Аж упріли, снопи скидаючи. Уже чую – близько до мене. Ну, думаю, загибіль прийшла! Щож робити? Був у мене револьвер. Як лише снопа відкриє наді мною, так, думаю, і бацну. Що буде, те й буде.

„Знову почали шаблями штрикати. Потім один і каже: „Да тут снапи как будто пять лєт лєжалі. Ну яво к чорту!" Хтось ще сперекався, видно комисар якийсь, та вже перестали снопів скидати.

„Не знаю, що сталося зі мною. Сижу і ворухнутись не можу, револьвер в руці тримаю, дух притаїв.

„Приходить через деякий час господиня і каже: „чи ви ще живі тут? – вилазьте!" А мого хазяїна вже немає, забрали кудись."

„Не знаю й сам, чого кажу їй: „Та я ще трохи посижу." Голосу свого не пізнаю. Мабуть не тільки сам зблід, а й губи, очі і мозок зблідли, бо коло смерти був і чув, як вона дихала над вухом.

„Принесла мені хазяйка їсти.

„Тільки коли большевики геть із села вийшли, виліз і я. Не треба було й на село виходити, хоч большевиків уже й не було, бо, чого доброго, який чоловяга спокуситься й донесе. ~~большевикам~~

„Як звір лютий, що страшний усім і сам усіх боїться, перекрадався я з села в село.

„Бувало так, що як насунуть у село большевики, вискочиш у поле, а там далі у ліс. Темна ніч, холодна, вітер гуде, а я сижу денебудь у гущавині й гріхи свої спокутую.

„Отам на снігу, вночі, на холоді, в лісі, дружина дитину породила. Я тоді з нею втік із села. То разом, то нарізно переховувалися ми обоє.

„А окупанти лютували і над людьми мстилися немилосердно, не жаліючи ні старого ні малого. Одна частина приходила і робила поголовний трус в кожній селянській хаті й повітці, а потім зараз же приходила друга і знову робила трус, як ніби до неї ще ніхто нічого не шукав.

„Попереривали, поперевертали все, шукаючи повстанців, забираючи, що кому сподобається.

„Гдє бандіти? Гдє бандіти?" – одно лише й чути.

„Густою чорною хмарою насунули окупанти і залляли все собою і страхіттям. Уже ж так шукали, так шукали, що здається, ніщо в світі від них не сховалося б. Як кого приплутували, що ніби то [illegible] допомагав повстанцям, так і хва

там його і знікав чоловік, невідомо де й куди, лишаючи на поталу дітей і господарство.

«Де батько? Де батько?» — і годі. Кажеш їм чи знаєш, чи не знаєш. Дітей випитували, щоб вивідати від них що небудь, бо батькам не довіряли.

„Довідався я, що Цвітковський розгромлений і відділ, бо не стало можливості триматись. Буденко глибоко невідомо, куди втікав і не вівся. Адьютанта Цвітковського піймано і забито. Козаки порозбігались куди хто, ховаючи грішну душу, як хто може.

„Та на жалібне голка людина і трудно їй сховатись з людьми змішатись... Коли ж мене біда стрічає, думаю собі:

„Коли ж вони не будуть вже неспокоїти людність? Коли скінчиться отакеє лихо! Баку добре, що не може бути таке становище без кінця-краю.

„Я вже тікати і вирвався та що з того? Слабий, змучений, нещасний переховуюся, очікуючи на свою загибіль. Борода обросла в полі. Як побачать люди, жахаються мене.

„Якось, знову, був у селі. Тільки що вийшов з хати, коли більшовики вже тут як тут. Діло було якраз ранньою добою, удосвіта. Коли біжить до мене один більшовик, затвором клацає. „Стой! стой! стрій! кричить.

„Ну, думаю, аже оце тепер загинув! Повертаюся до нього і неначе мені що підказало, кажу: „Чого тобі, чоловіче? Може яєць або молока? Так іди, баба тобі дасть." Чи може страшний вид мій і довженна борода, чи може страшний голос мій зробили своє діло і більшовик відчепився від мене. Відійшов я від вікон, ніби хитаючись, а там як дремену, скільки сили було.

„Не знаю, як мій хазяїн говорив про мене, а я вже був далеко в полі і сховався у рилю. Слухаю, як стріляють більшовики, а в самого серце болить, що й сказати не можна.

„Думаю собі, завіщо же ти караєш нас, Господи милосердний! За віщо такі муки? Що це таке робиться? Чого така запекла боротьба? Чого таке нещастя спало на людей? Плачу, сліз вдержать не можу, корне холодне груддя з землі до лоба прикладаю і так жалко мені і себе і мого народу. А що ж зробиш? Чим припинить оте все руйнування життя?

„З кожним разом все більше й більше карали селянство, коли повстанців находили. Потім себе говорять люди, тужать, сумують за того, що робиться по селах. Пійманим в одній місці козака, — на горищі сидів бідака, — стягали його нидо і мучили страм. Голки забивали під ніґті, патроми закладали межи пальці і здавлювали, викликаючи страшний, нестерпний біль. Все допитували його.

„І одного разу пійшли тревоґ повстанців-козаків і повели їх до лісу розстрілювати. Потім уже люди оповідали, що самі більшовики потім собою говорили, коли

лісу повернулись. Як розстрілювали їх, вони кричали: „Будь проклята ваша більшовицька каторга! Будь ви 145
трижди прокляті розбійники, що з нас кров пєте!" Побили
бідних і в лісі покидали.

„Милосердя не то що до повстанців, а й до звичайного селянина не було нікого. Якась нелюдська, собача жорстокість ненависть і злоба душили цих людей, осказенілих від такої сваволі. І не раз приходило на думку: хіба ж я не казав людям, що значить ви, що то таке війна? що вона вимагає крови і сліз." Хто ж винен, що так сталось? Хто тому винен?
Ті й вже не таке стало життя, що ліпше смерть. Ніколи розмишляти було, коли чинилось таке насильство і сваволя. Як село або хутір так і окупанти. Скрізь вони, скрізь повстанців розшукували, вишукуючи всякий дух противенства і самозахисту, розносячи скрізь розпуку, сльози, горе, смерть, кару, нещастя, видавлюючи людей як комашню. Чи ж могли селяни терпіти без кінця і краю? Хіба тому незрозуміло, що ненависть і злоба спалахнули за порушене людське право, в того захист. Ну беруть хліб, ну беруть все, що попало, як вони кажуть „потрібно", але не забувайте, що людина є людина, а не комашня, яку можна давити й топтати. Наскрізь брехливі, свої погані діла прикривають якимись високими цілями. Ці „спасителі людства" кажуть, що їм треба штучно утворити нещасних і бідних, обездолених і голодних, бо тоді ніби то всі будуть рівні і можна якесь суспільне щастя мати. Антонта
„Ми не так дивимось на право, щастя, добро. [розгорілась війна, жорстока, неначерна, люта.

„Одного разу комісар збирав у нас податок, і збирав а все грабував. Селяни розрізали йому живіт і насипали туди пшениці, пшона й гречки і відправили до міста з цидулкою: „хлібная развєдочка зібрана." Або робили кастрацію комісарам, як тільки ловили їх. Так же само робили й комуністам. І страх повіяв над землею і опанував усім. І почали вчитті страхатись один одного, навіть свої.

„Довідався я, що батька мого, якого заарештували і всякими гаспидами у Києві мучили, — розстрілянно. Хату мою і все майно спалено й знищено. Стара мати що не знала, що батька вже нема на світі, і все турбувалась. І пішла вона у Київ розпитати, де він. Казали їй, що все добре, що буде суд і послали до самого головного жида Дебнера, який тоді тримав у руках селянську долю. „Я цар і бог, каже, маю право, що захочу те й зроблю". Не витримала мати і почала про бога та про совість нагадувати, плачучи гірко. Нічого й казати, скільки тих гірких прийняла бідна моя старенька неньки, обкакуючи синів і чоловіка, обходячи всі більшовицькі установи, благаючи схаменутись й бога побоятись, бо що же винний старий кому вік, хоч сини його й були в повстанцях. І як довідалась, що не

ма вовсе на світі старого – ума тринулась. Господи, не твоя воля, що то було за страхіття, що то було за нещастя над бідним народом!

146

„Скільки разів я вже був на краю смерті і з життям прощався, а все доля для чогось рятувала мене. Иноді дивно сам, як живим із рук біді вирвався.

„Це на початку наступу буденівців я був у самому Медвині, – застукали там мене, як зайця в норі. Несподівано налетіли на місточко. Прямо хмарою сунули з усіх боків, по всіх вулицях і закутках. Тільки що з вигонів з хати, до коня бігу, бачу: недалеко кроків можсе за сто їдуть вулицею пять кінноточників. А біля мого коня прив'язана один і питається мене: „Какова пожка?" Одним духом я вилетів на свого жеребця. Святий кінь це був!

„Голова моя тоді трохи розігрілася, бо як раз тоді тільки розпили пляшку горілки. Незнаю, що вже сталося зі мною. Бачу, що біда, а не боюся нічого. В одну мить в якось вийшло несподівано. Повертаюсь на сідлі і кажу, показуючи рукою: „Ось, якчо я полка", та це кажу так дрімлю! І зараз через тин і по огородах і понісся. Вискочив у якийсь закуток, а там знову чоловік пять кінноточників. Побачили мене, конєй повернули і стрімкиною почали. Кулі свищуть, а я знову огородами та по садках. Лише собі розодрався, весь шапку загубив, повер одежу. Кінь ваше сточне, а таки вивіз мене в поле. Шабля виприсяла з піхов.

„Тоді наші були в лісі. Туди скоріше кинувся, сподівався, що от-от наскочу на який ворожий розїзд таки вертиму втікти, бо коня до краю виморив. Їду і бога молю, щоб не допустив коня поранити. Що же то за кінь був!! Прямо вихор, буря, ураган! Несеться, як вітер, як блискавка, стрибає через тини і паркани, немов сам знає, що в тім єдиний порятунок. І врятувався і тоді, і в ворожі руки не дістався, хоч можсе вже в них і був.

„А скільки раз по невдалих боях під Каховом я коло смерті був! Отот, здається, загину, отот це хвилина, простягне лише руку або гляне кудинебудь на горище за бобовурь і нема мене, нема вже людини!

„Як не терпіла людність, що її і мною не вироблялись, а можна було вибити у неї думки, що таки не буде того, чого бажають насильники-окупанти, як би вони сильно того не бажали, і даремно лється кров і надаремне все те свинство і всі муки, спричинювані нації".

„Може і наші люде, що не бачать виразно тієї сили, яка достигає далеко в душі кожної чесної людини. Бо покищо відчай окутує всі думки, а десь глибоко, з глибини, просочується крапля живої правди. Серед моря ненависти проти насильства, яке тільки із заразу суттю життя серед гніву, розпуки і скорби виростає ро

зуміння, де правда і в чому вона полягає і як її в життя впровадити. А люди ждуть, Вони ждуть, поки пронесеться крівава буря, бо повинно після неї блеснути сонце правди. Не можна б було жити ніодної години, коли б попереду була лише одна чорна безодня безкрайого буйства і насильства. Кров кипить гнівом і чесне, правдиве серце не може примиритися з перемогою насильства. Після темної ночи приходить світлий день. І не можна припустити думки, що він уже не прийде для нас, що його не буде вже ніколи. Всі думки, все життя, весь сенс, всі почуття, все бажання душі й тіла, — все в тому, що буде світлий день життя, коли можна буде жити і в поті чола добувати собі хліб свій, без перешкод, коли насильство не буде дряпатись в очі тобі, як змія не буде ссати кров твого серця.

„Кругом лютують большевики, а я нещасна скіпочка, яка хотіла подолати море, випробовую свою долю, сидючи де небудь у погрібнику, думаючи: далеко смерть від мене, чи ні? Коли дивись, влазить і дядько, що сховав мене. «Ну, що ж каже, як тут сидиться?» І от дивись, витягає зпід поли пиріг, пляшку самогону, яєць. «Ну, каже, випиймо за волю та за правду!» — «Випиймо!» кажу. — «Випиймо ще раз за волю!» Пємо і плачемо, бо хиба це не був страшний трагізм свята права і волі, хиба то не за них капотіли сльози? Свята воля, ота воля праці, що у бджоли, яка летить, куди хоче і збирає мед з квіток, несе його додому і не боїться, що поїдять його свині — ота воля і свята правда радувала думкою душу і серце ще дідів наших. А що зробили сини? Чи вміють вони тільки зітхати і пускати сльози, як і діди? «Знаю, каже вітер, знаю, твоя доля козачая в зеленому гаю притоптана сірими волами.» Пєш, скригочеш зубами, серце болить, здається — живим би у землю зарився, а послухаєш — подумаєш і знову серце б'ється передчуттям волі і правди. Колись знову потом вільної праці зроситься чарівна земля і розквітне золотим цвітом достатку і багацтва!

„Отак, сидючи де небудь у погрібнику або на горищі, думаєш собі, звеселяючи збентежену душу, забуваючи про люту бурю насильства.

„Памятаю, тоді як батька мого забили, розстріляли іще людей 50 — селян. Тоді ж убили двох панночок, арештованих із селянами. Одна була вчителькою і дуже хорою на тифус. На нашах її винесли і розстріляли. Сестру мою вкинули у вязницю і мучили всякими допитами. Вночі прийшло два большевики з ліхтарем до неї в камору і зґвалтували бідну жінку, яка мала чоловіка й дітей. Я не буду затаювати цеї страшної правди і не соромно мені, бо то мучениця за цілу людність, то нещасна жертва нетямущої звірячої злоби і розбійничого серця. Від кого ж вимагати правди, від кого вимагати добра, коли тепер усе тримається одніє тільки неправдою і гріхом, одніє тільки злобою і насильством, а правду в крови людській утопили.

„Довідався я також, що розстрілянні двох медвинівських старшин, коли хотіли їх у мішечку. Вивели їх у поле кудись у провалля і їм обом дали рити. „Розстрілюйте так, мерзавці, каналью; годі знущатися!" Одному чисто на шпарки рознесли голову.

„Розворушили мурашище людського життя, самі внесли туди незадоволення, самі вилили туди розпучливу злобу і ненависть, а коли біда прийшла і на них, то кров'ю селянською почали гасити гнів селянський. Я бачив, як ведмідь якусь гонив за коровою і до якої лютості він доходив, коли не міг її легко спіймати і зїсти. На його морді так і застиг вираз сердитого здивування з корови, що насмілилась тікати і причинятись такими клопотами ще ведмедя. Отаке право звіря зараз у нас поміж людьми. Яке моє право селянина та і кожний громадянин тікати і не слухатись.

„Немає тому страхіття і жаху розповісти, що там був, неможливо все горе і біду в словах висловити. Як спіткають чоловіка де в полі чи в лісі, зараз кричать: „Стій, бандіт!" і розстрілюють відразу. А карають то попав з медвинівськими документами, то той уже гинув напевно, бо всіх в Медвині багато цілими родинами, і старих і малих.

„Припустимо, як вороги. То хіба селяни не любили суда над кожним полоненим більшовиком, хіба забивали звичайних собі більшовиків, яких тільки стрінули б, або тих, що не були „комуністами". Багато пускали полонених на всі чотирі сторони, наказуючи лише не пити людської крові.

„Прості і селянство і повстанців мучили в сто раз гірше ніж по зробив би найлютіший ворог на війні.

„Залізців отаман Грізло. Він також переховувався, перебігаючи з села в село, як і я. Така вже доля нещасна була його, якої очікував і я! Одного разу був Грізло з п'ятьма козаками на якомусь-то хуторі, недалеко від Звенигорода. Якась жінка дала знати про це більшовикам, а вони неподалеку були тут же десь по сусідству в селі. Може за яких 10 хвилин більше їх як сотня пішло на хутір. Вискочили козаки з хати і до коней борше метнулись. Грізло кінь у повід запутався. Поки розпутав його та на коня сів, на безлюдді більшовики. Кинувся тікати Грізло, наганяють козаків, а більшовики почали стріляти. Одною кулею ударило його в плече, а друга влучила в коня. Бачить Грізло, що біда прийшла, що втікти вже не може вийняв револьвер і сам себе застрелив. Козакам пощастило втекти, а отаман їх мертвим лежав перед більшовиками. І тому зрадили вони, бо було велено виловлювати за кожну ціну отаманів. Привезли небіжчика в Звенигород

в міліцію і кинули на підвіз на землю. Декілька днів ~~[illegible]~~ лежало тіло. Більшевики все довідувалися, чи то дійсно Грізний, чи ні? Приводили людей, які його знали і їх допитували, а потім зняли його на фотографію лежачого і стоячого, а для того підвели закривавлене тіло і підперли вилами попід шию, щоб мерців не впав.

„Знущалися й над тілом. Один комісар ударив мертвяка ногою і каже: «А ну, Грізний, пабрізі гицо. Червякі, брат, будут тебя грызть на том свєтє, папи і черті будут грызть тебя за грєхі!»

„До чого була страшна і нечувано жорстока пімста за те, що селянин підвів свою голову і пуд своє право згадав, любять слушнити ще такі випадки.

„Приїхала в самий Медвин політєкція чинити суд і розправу. Не приведи, боже, що та політєкція робила! Будь спала, а вночі облави, арешти, труси... Як по соломині стежок, так всю людність в селі перебрали, вишукуючи повстанців. Сам сатана з лєбйоном своєї нечистої сили не придумав би такої установи. Арештовували не тільки дорослих людей, а й дітей і дідів старих. Арештовували понад вибрених, коли довідувались, що їхні онуки були в повстанцях.

„Всіх арештованих згнали в школу, яку повернули на в'язницю. Проти вікон поставили кулемети на випадок, щоб арештовані діди не збунту взялися. Кожного ранку був все на площі находили розстріляних. Казано, що їх розстріляно за те, що вони хотіли тікати, так згідно „уставу" їх забито.

„Нічого про те балакати, що жадного тікання там не було, бо куди втечеш, та де сховаєшся, коли скрізь вороги, скрізь смерть стереже людську душу.

„Коли арештованих набралося душе багато, може з сотню, то перепровадили їх під сильною охороною в м. Сіму.

„Нічого й говорити, які були страшенно тилові труси, як перерили вони в сотий раз все селянське майно, шукаючи нібн то заховані зброї, кулеметів і набоїв. А як гнали арештованих, ціле містечко вийшло на проводи, не вважаючи ні на які заборони.

„Охорона оточила арештованих і не підпускала прощатися. Всього того, що там було, й розповісти неможна. Як згадаєш, не можна вдержати сліз. Як на похоронах, коли виносять покійника здому, голосять і плачуть, — отак голосили і плакали усі люди на проводах, бо знали, що не повернуть уже арештовані додому. Тисячі людей зібралися на ці страшні проводи. А крики!... Один козак кричав розпучливим голосом: «Прощай, мамо, прощай, Україно, прощай, кохана дівчино!» А там хтось ще кричав, показуючи пучкою на більшевиків: «Ось ті собаки, що розтягнуть наші кістки.» Одна жінка голосила: «Таточку рідненький, та що ж воно буде? Та куди вас ведуть? О боже, ти мій господи, за що ти нас покарав?!» А більшевик кричав: «Прощайсь, прощайсь, тонка, більше не увідиш єво!» Люди голосили, ридали, плакали, кричали, та хіба ж те зворушило звірячу душу насильника-окупанта: йому це ще додало духу глумуватися. Всім було ясно, що людей гнали на вірну смерть і що тут нас денебудь у лісі розстріляють

їх усіх або поріжуть і порубають на шматки, як тих 64 хлопців.

„Деякі большевики самі бачили, що таки перейшли через край. Доходило до божевілля. Одна жінка, у якої забили сина, а тепер чоловіка забрали, сама прилучилася до гурту арештованих: „Собаки скашені! здісти його хочете, то здіжете й мене!"

„Одну партію відправили, а потім зібрали другу і переводом погнали і її до міста. Знову ж таке саме оплакування і страшні проводи, як і першій партії. Нестерпно боляче було бачити, як серед чорного поля погорілих селянських хат і знищених господарств гнали на смерть людей.

„В розпуці селянство не знало, що робити, куди кинутися, що говорити, у кого поради шукати, як заспокоїти свої журбу й сум, що життя отаке страшне стало.

„Оповідали, що деякі большевики говорили в політсекції, що треба трохи „аккуратнєє" все робити, бо щось лячне діється в місточку. „Чорт с німі" казав один жид-комуніст, „разве бальшая беда, что тисяча-друбая людей будет смєтєна с ліца землі? Можна і мілліони перебіть, ліш би камуніям бил! Что ви іспубалісь, что баби ревут?"

„Як саранча, насіли окупанти, налетіли, нападали на всі кутки і закутки, натиснули, надавили так людність, що й пікнути не можна було. Нагнали туди до нас кавалерію Котовського і піхотні полки, памятаю 517, 18, 19 і 20. Немилосердно тяжко діставалося людности від цього постою, бо за повстання всі рахувалися поза законом і ніхто немав ніякого захисту від насильства, це визначало згідно з розумінням окупантів: грабуй і знищуй усе — така воля начальства.

„Люди боялися йти з села в село, щоб не вбили по дорозі, та й заборонено було йти з села в село: села були арештовані на місці. Від Різдва до самої Паски сиділи окупантські війська по селах. Нічого їх не здержувало і робили, що хотіли. Чи розчавити грудне дитя чи роздерти горлянку старому дідові, то для них було однаково нестрашним ділом.

„А я все переховувся. Скільки ж я знову натерпівся, скільки намучився, — виговорити всього того неможна! Пригадую один страшний випадок. Сижу в лісі з дружиною і дитиною в ямі поміж корінням, що розмила вода. Коли це бачу, що наближаються большевики. То був їхній розїзд, висланий нарочито в ліс. Дитина кричить, плаче, бо звісно — холодно і голодно. Ну, думаю, як почують крик — пропали ми, загинули! й кажу жінці: „Притисни його як небудь, — хай не кричить, а то смерть наша почує!"

Стиснула дружина дитину, до грудей придавила, замовкло дитя й очі під лоб пустило. Як бачите, я ледве душогубом не зробився, та що було діяти? Проїхав розїзд і не почув. Аж посиніла дитина! Як відійшло трохи, знову заплакало, та вже нестрашно було, бо минула біда.

І не лише я, а багато повстанців і звичайної людності переховувалось у лісі, далеко-далеко в глибині, в такій гущавині, де тільки місце було хіба для дикого звіра. Треба було побачити отих нещасних людей, що місяцями жили деінебудь у норах в лісі, рятуючись від лихої загибелі, слухаючи як реве вітер і як виють вовки.

„Нераз приходила думка: „чи не рятувати себе?" Бо напружена була тримання далі та й на віщо, коли життя перестало бути життям. Кожної вночі, кожної години, може кожної хвилини на думку спадає: „як так можна жити? розпастатись і по-звірськи, як люди могли стати гітлерівських, чи можна так жити?"

„Дружина плаче, а я, чим я можу їй допомогти, коли сам нещасний, безпорадний, знищений: сили всі свої витратив, - не спущу вже, а якось волочусь на світі.

„А тут відомості отримую та що раз, то все більш обтяжливі. Не можучи мене піймати, вороги весь час метаються коло рідні. Лишався ще в мене старий-престарий дід. Не було вже більш на кім піметитись, вони взялися за діда. Прийшло до нього кілька „комуністів" та й: «А де твій син бандіт?» А дід уже знає, що не було вже бандита на світі та й: «У мене сина бандита не було, а ви самі бандити і забили мого сина». Накинулись на нього й почали бити. «Де твій вітер бім, старе макалка!» і за горло його схопили. Так би і помер бідолашний старий, як би не нагодились люди і не відлили водою.

„Та й переховуватись ставало все важче і важче. Страх, як не хотілося підводити під небезпеку добрих наших людей, що давали притулок: велика кара падала на того, в кого повстанця находили. В час небезпеки вже не так про себе думали, як про своїх доброчинців. Якось наскочили в село окупантська частина. А повстанець у хаті. Туди-сюди крутиться, а сховатись ніде і ніяк, бо ти вже на подвір'ї. Залiз бідолаха в піч, хоч і витопили й „градку. Поки лазили большевики по коморях та по скринях, бідака чуть життя не збувся: витягли його вже підпеченого. А що було справді робити? - треба було рятувати себе й людей.

„Після довгого ховання по селах перейшов я під самий ліс чека - в Богуслав та в інші місця. І так до нас було ставилась людність. В одному місці хазяїн частував горілкою комуніста-комісара. Потім виїде з пляшкою і келішком і мені дає випити, а я на горищі сиджу.

„Як потеплiло і побачив я, що неможливо довше так ховатись, вирушив я до кордону, хоч і далеко було. Думаю десь таки здибаю людей і розповім усе їм, щоб не пропала даремно кров [illegible]. Дай знають, що в нас робиться, хочу

всім показати, як і що в нас було та як нещасна нація на-
гідь. І нічого вже у нас не лишилось: одне горе від мук насильства,
безправ'я й неволі, безкарності, безумства, невгавочих, що
бюрократичним тягарем лягли на душу, серце, мозок. Пригноблен-
ня... отсим пригобленням до краю переповнено життя: лю-
дина нічого, на світі гіршому, як скотина, людина немов, ок-
ремати, яких розчавити нікому не гидко і не страшно.

„Нема що вже мріяти про якесь небесне царство соціяліз-
му. Люди однаково і скрізь молитовно бачу лише що кривд-
ливість покою й порядку, бо згинула віра, що щось може
світи кращого, коли за будівництво нового візьмуться
розбійники. Згинула віра, що людина, темна й груба, з сирим
мозком, далека від світла правди й розуму, може утворити
нове, удосконалене життя, як вірилось на початку ре-
волюції. Ясно так нам стало, що нам за все мусимо нам-
ти свою правду, де вона не звязує нас з насильством, брат-
ство з пригобленням, рівенство з понижением. І на
цій правді власними руками, серцем, душею й гнівним ро-
зумом – будувати своє життя, гідне нашої великої нації:
„Як звір дикий, переслідуваний і загнаний, прокрадаюсь
я до кордону, перебуваючи дні в ямах чи ровах, очікуючи
ночі, як спасіння. А як переступив кордон, цілував землю
і відчув, що й я людиною народився..."

Може нічне, здавлене нелюдським жахом, потужно
не повстанням,... але, хіба не тліє в серцях наших не-
навість, що його породила? Хіба людина кровю залля-
ти що ненавидить, трупом закидати, кістками людськи-
ми засипати? Хіба не за своє право людини повстало
селянство, розпукою доведене до божевільного виступу в
нерівну боротьбу? Хіба рятувати свого знищеного права
людини не пішло селянство ~~нам~~ з тим, що мало в руках
– сокирами, вилами, лемішами – коли соціялістичні роз-
бійники підсилювані звідусіль допомогою „культурних"
держав? Хіба не вмирало воно за порушену волю ко-
ло своїх нив і хат? Якого треба доказу, що ще потужні сер-
це й думка нашої нації, як гадав ворог.

На час лише притихла селянська боротьба, що згасла
в одних голосі, протестуючи проти насильства над собою,
побачивши ясно страшну небезпеку своєму існуванню.

А ця небезпека справді рахівна. Віками утворилась не-
вна державна будівля, що працювала як завдяки ма-
шина: правда недосконалена, але збудована з застережен-
ням певних правил і законів. Природня енергія рухала цю
машину, перетворюючи в поміч тій енергії, витворюючи
суспільне життя.
І от зявились люди, які замість припасувати підпеньки та-

стини і вивірити хід машини, з великою рішучістю ламають ще цілі елементи її і викидають геть: моральність-геть, релігію-геть, культуру-геть, індивідуальність-геть, економіку-геть і т. д. І машина розбита, поламана, розторощена. Людина стає на порожнім місці, бо її не рятує ні держава, ні закон, ні право, бо їх вже нема, бо нема вже й окремих людей, буря хаосу насильства знесла їх в море божевільства, що затопило всю будову людського життя.

Відпорні сили нашої людности, що пробують рятувати в релігії хоч будь яку подобизну форм людського співжиття, але й туди з усіх сторін просочується нестримний потік насильства державного розбою і розгрому життя і силиться збурити в безодню небуття самі підвалини людської моралі: сумління, честь, справедливість, праворозуміння, правосвідомість та ин.

І цінність людини як елемента суспільности падає, сама людина стає непотрібною.

Хаос бушує з усією нестримністю своєї нерозумної сили, і гинуть люди під ножем і дулом самопала, гинуть від насильства і голоду, бо такий закон суспільного хаосу, гинуть під викрик божевільних фраз: „Да здравствует свабода рабочева і хрестяніна!", „Да здравствует залатое, налівное яблачко камунізму на серебренном блюдечке, каторайо ми несьом чалавечеству!"

Не стало державо — не стало й людини і навідворот: не стало людини — не може повстати й держави. Немає держави, коли поодинока людина не є людина, а товарина безправна, яку кудись гонить збожеволілий пастух: ні товарина не може сама врятуватися від божевільного пастуха, ні пастух не може покинути товарини, бо він збожеволів.

Нашій нації чужий є отсей суспільний хаос. Розуміння права і законности, як видко ще й на останньому досвіді, глибоко сидить в нашім народі. Стремління і потяг до строго законного життя в нашім народі є його висшим культурним проявом, є ознакою його культурної висшости і цивілізації.

І перед небезпекою загибелі своєї культури наш селянин підніс свій протест проти грубого варваризму, проти руйнації права й держави, поставивши на карту: або згинути або перемогти.

І почав розгоратися широким полумям народній гнів.

Цілі дивізії і армії своїх кращих вояків кидали окупанти на села, намагаючись роздавити людське серце, розтовкти його, що [illegible] воно не могло відчувати і виявляти

почуття свого жахучого протесту.

Нерівні засоби були боротьби — матеріяльні: перевага була на боці розбійників, але нерівні засоби були боротьби і — духовні: тут безперечна перевага була на другім боці, і по першім уже етапі боротьби за державність, наша нація показала, що її сил і розуміння цілком вистачить на завоювання і утворення собі незалежного державного життя.

І як би ні абітували окупанти, як би ні лютували і башибузучили, в повстаннях наші селяни і робітники піднесли до гори прапор, облитий власною кровю, прапор непереможного протесту проти всякого насильства і поневолення.

І чи не свідчить, з другого боку, на цілий світ отой мокрий від нашої крови прапор, що справді велика небезпека загрожує ~~для~~ величній правді і праву людине на цілім світі від розлиття по ньому того жахучого суспільного хаосу.

Бо не устало тисячеруке божевильне насильство і ходить щей до си по великих просторах колись великої держави, ходить і заглядає по всіх кутках і закутках, несе біду і горе, нещастя й розпуку, голод і жах, кров і сльози, наругу і смерть.

155

Р. С. Ф. С. Р.

Военно-Контрольн. Пункт
№ 6-й
Особого Отдела
14 Советской Красной Армии.

Августа 10 дня 1919 г.
№ 101
Действующая Армия.

У Д О С С Т О В Е Р Е Н И Е.

Пред"явитель сего есть действительно сотрудник Военно-Контрольного Пункта № 6 Особого Отдела 14-й Советской Красной Армии Борис ГОЛЬДЕНБЕРГ /псевд. Мамонтов/.

Всем Советским Организациям предлагается оказывать товарищу Мамонтову полное содействие.-

Военно-Контр. Пункт № 6 Особ. Отд. 14 Сов. Р.К.Р.

Начальник Военно-Контрольного пункта

Делопроизводитель